

T.C.
TOKAT GAZİOSMANPAŞA ÜNİVERSİTESİ
LİSANSÜSTÜ EĞİTİM ENSTİTÜSÜ
MALİYE ANABİLİM DALI

KAMU FİNANSMANI VE ÖZELLEŞTİRME

YÜKSEK LİSANS TEZİ

Burak ERDEN

Doç Dr.Hayrettin TÜLEYKEN

TOKAT-2022

BİLİMSEL ETİK SAYFASI

Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü tez yazım kılavuzuna göre Doç.Dr. Hayrettin TÜLEYKAN danışmanlığında hazırlamış olduğum “Kamu Finansmanı ve Özelleştirme” adlı yüksek lisans tezinin bilimsel etik değerlere ve kurallara uygun, özgün bir çalışma olduğunu, aksinin tespit edilmesi halinde her türlü yasal yaptırımını kabul edeceğimi beyan ederim.

...../...../.....

Burak ERDEN

TEŞEKKÜR

Bu çalışmanın yürütülmesi aşamasında desteğini esirgemeyen pek kıymetli danışmanın Doç. Dr. Hayrettin TÜLEYKAN'a, lisansüstü eğitim hayatım boyunca dersler, çalışmalar ve sunumlar ile büyük katkıları olan hocalarım Prof. Dr. Cuma ÇATALOLUK'a ve Doç. Dr. Doğan BOZDOĞAN'a; yoğun çalışmalarım esnasında uygun çalışma ortamımın hazırlanmasını sağlayan ve ihtiyacım olan motivasyonu sağlayarak manevi desteğini de eksik etmeyen annem Müzeyyen ERDEN'e ve ablam Ayşe ERDEN'e sonsuz teşekkürlerimi sunarım.

KAMU FİNANSMANI VE ÖZELLEŞTİRME

Burak Erden¹

ÖZET

Devletin ekonomi üzerindeki rolüne yönelik yapılan tartışmalar günümüzde daha çok ne düzeyde bir müdahale olması gerektiğine yönelik olmuştur. Devletin ekonomiye müdahalede bulunmak amacıyla kullandığı araçlardan birisi kamu harcamalarıdır. Kamu harcamaları ülkemizde 1990 sonrasında daima artış gösteren bir eğilimde olmuştur. Bu ciddi artış sonucunda da kamu finansmanı sorunu ortaya çıkmıştır. Kamu finansmanını sağlamak amacıyla kullanılan yöntemler daha çok vergiler, vergi dışı gelirler, borçlanma ve monetizasyon (vadesi gelen borcun para basılarak ödenmesi) olsa da bu araçların yanı sıra bir de özelleştirme yöntemi kullanılmıştır. Kamu finansman aracı olarak tercih edilen özelleştirme yönteminin ekonomik yönden de birçok etkisi bulunmaktadır.

Bu çalışmada, esas itibarıyla arızı bir gelir olarak görülen özelleştirmeden sağlanan gelirlerin ülkemizde kamu harcamalarının finansmanında önemli bir gelir kaynağı olup olmadığı araştırılacaktır. Ayrıca özelleştirmelerin mali etkileri ile birlikte özellikle kaynak kullanımında etkinlik, verimlilik ve iktisadi etkileri literatür kaynaklar çerçevesinde betimsel analize tabi tutulacaktır. Buna yönelik belirli yıllar için özelleştirmeden sağlanan gelirler, ayrıca vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlere ilişkin istatistiki veriler kullanılacaktır. Çeşitli ülkeler itibarıyla dünyada ve ülkemizde özelleştirmenin etkinlik durumu tartışılacaktır.

Anahtar Kelimeler: Kamu Finansmanı, Özelleştirme, Ekonomi, Verimlilik, Gelir

¹Tokat Gaziosmanpaşa Üniversitesi, Lisansüstü Eğitim Enstitüsü, Maliye Anabilim Dalı, Türkiye,

PUBLIC FINANCE AND PRIVATION

Burak Erden²

ABSTRACT

Discussions on the role of the state on the economy are mostly about what level of intervention should be. One of the tools used by the state to intervene in the economy is public expenditures. In our country, public expenditures increased continuously after 1990. As a result of this serious increase in public expenditures, the problem of public finance has emerged. In order to provide public financing, a privatization method was used in addition to taxes, non-tax revenues, borrowing and monetization method. The privatization method, which is preferred as a public financing tool, has many effects in terms of its economic results.

In this study, it will be investigated whether the revenues obtained from privatization, which is seen as an accidental income, are an important source of income in the financing of public expenditures in our country. In addition, the financial effects of privatizations, as well as the efficiency, productivity and economic effects in resource use, will be subjected to descriptive analysis within the framework of literature sources. For this purpose, statistical data on privatization revenues, tax revenues and non-tax revenues for certain years will be used. The effectiveness of privatization in the world and in our country will be discussed in terms of various countries.

Keywords: Public Finance, Privatization, Economy, Productivity, Income

²Tokat Gaziosmanpaşa University, Graduate School of Education, Department of Finance, Turkey,

İÇİNDEKİLER

BİLİMSEL ETİK SAYFASI.....	i
TEŞEKKÜR	ii
ÖZET	iii
ABSTRACT.....	iv
İÇİNDEKİLER	v
TABLolar LİSTESİ	xi
ŞEKİLLER LİSTESİ	xii
EKLER LİSTESİ.....	xiii
KISALTMALAR	xiv
GİRİŞ	1
BÖLÜM 1: KAMU FİNANSMANI	3
1.1. KAMU FİNANSMANI NEDİR?	3
1.2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ	4
1.2.1. Borçlanma Yoluyla Finansman	4
1.2.1.1. İç Borçlanma Yoluyla Finansman	5
1.2.1.1.1. İç Borçlanma ve Kaynak Problemi	11
1.2.1.1.2. Borç Finansmanında Tercih Edilen Kaynakların Yapısı	12
1.2.1.1.3. İç Borçlanma Sonucunda Ortaya Çıkan Etkiler.....	12
1.2.1.1.4. Kısa Vadeli Yapılan İç Borçlanma Etkileri	17
1.2.1.1.5. Uzun Vadeli Yapılan İç Borçlanma Etkileri	18
1.2.1.1.6. İç Borçlanmanın Sosyal Açısından Etkileri	18
1.2.1.1.7. Gelecek Nesillere Yüklenen Yükler Açısından Etkileri	19
1.2.1.2. Dış Borçlanma ile Finansman Yöntemi	20

1.2.1.2.1. Ekonomik Etkilerine Göre Dış Borçlanma	23
1.2.1.3. Temel İktisat Görüşlerine Göre Borçlanma	26
1.2.1.3.1. Klasik Görüşe Göre Borçlanma	26
1.2.1.3.2. Neoklasik Görüşe Göre Borçlanma	27
1.2.1.3.3. Ricardocu Görüşe Göre Borçlanma	27
1.2.1.3.4. Keynesyen Görüşe Göre Borçlanma	28
1.2.1.3.5. Modern Görüşe Göre Borçlanma	29
1.2.1.4. Borçlanmanın Kamu Gelirleri İçindeki Yeri	29
1.2.1.5. Vergi Gelirlerinin Borçlanmadan Elde Edilen Gelirlerle Karşılaştırılması	30
1.2.1.6. Kamusal Borcun Özel Borçtan Farkı	32
1.2.1.7. Devletin Genel Borçlanma Sebepleri	33
1.2.1.7.1. Büyük Hacimli Yatırımları Finanse Etmek	33
1.2.1.7.2. Borcun Borç ile Ödenmesi	33
1.2.1.7.3. Borçlanma ve Bütçelerde Oluşan Açıkların Finanse Edilmesi	34
1.2.1.7.4. Borçlanma ile Kamu Giderlerinin Finanse Edilmesi	37
1.2.1.7.5. Borçlanmanın Maliye Politikası Aracı Olması	38
1.2.2. Vergileme Yöntemiyle Finansman	38
1.2.2.1. Vergi Düzeltmesi	39
1.1.2.2. Tanzi Etkisi	39
1.2.3. Monetizasyon Yöntemiyle Finansman	40
1.2.4. Özelleştirme Yöntemiyle Finansman	42
BÖLÜM 2: ÖZELLEŞTİRME	44
2.1. TANIM OLARAK ÖZELLEŞTİRME	44
2.2. ÖZELLEŞTİRMENİN UYGULANMA AMAÇLARI	45

2.2.1. İktisadi Amaçları.....	45
2.2.1.1. İktisadi Verimliliği Sağlamak	45
2.2.1.2. Ekonomik Karlılık Oluşturma	46
2.2.1.3. Optimal Kaynak Dağılımı Sağlamak	46
2.2.1.4. Verimlilik Artışını Sağlamak	46
2.2.1.5. Piyasanın Liberalizasyonu	47
2.2.1.6. Sermayenin Tabana Yayılması	47
2.2.2. Mali Amaçları	48
2.2.2.1. Devlete Gelir Kazandırmak	48
2.2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Borç Yükünü Hafifletmek	48
2.2.2.3. Vergilendirme Yönteminde Değişiklik.....	48
2.2.3. Siyasal ve Toplumsal Amaçlar	49
2.2.3.1. Optimal Kaynak Dağılımını Sağlama.....	49
2.2.3.2. Adaleli Gelir Dağılımını Sağlama	49
2.2.3.3. Politik Özgürlük.....	50
2.2.3.4. Demokratik Bir Yapıya Kavuşmak.....	50
2.3. ÖZELLEŞTİRMENİN UYGULANMA NEDENLERİ.....	50
2.3.1. Finansal Nedenlerle Özelleştirme	51
2.3.2. Sosyal Nedenlerle Özelleştirme.....	52
2.3.3. Politik Nedenlerle Özelleştirme.....	53
2.4. ÖZELLEŞTİRMENİN ETKİLERİ.....	54
2.4.1. Finansal Açıdan Etkileri	54
2.4.1.1. Olumlu Etkileri	54
2.4.1.2. Olumsuz Etkileri	56
2.4.2. Ekonomik ve Mali Açıdan Etkileri	57

2.4.3.Sosyal ve Siyasi Açıdan Etkileri.....	57
2.4.4. Kamu Kaynaklarına Etkisi.....	58
2.5. UYGULAMA YÖNTEMLERİNE GÖRE ÖZELLEŞTİRMELER.....	59
2.5.1. Satış Yöntemi.....	59
2.5.1.1.Doğrudan Satış Yöntemi.....	59
2.5.1.2. Sermaye Piyasasının Aracılığıyla Satış Yöntemi	60
2.5.1.2.1. Hisse Senetlerinin Birinci El Piyasada Satışı	61
2.5.1.2.2. Hisse Senetlerinin İkinci El Piyasada Satışı	61
2.5.1.3. Hisse Senetlerinin Özel Plasman Yoluyla Satışı	62
2.5.1.4. Hisse Senetlerinin Teklif Alma Yoluyla Satışı.....	62
2.5.2. İhale Yöntemi	63
2.5.3. Yönetim Devri Yöntemi	64
2.5.4. Fiyatlama Yöntemi	65
2.5.5. Kupon Yöntemi.....	66
2.5.6. Yasal-Kurumsal Serbestleşme Yöntemi	67
2.5.7. İşletme Hakkı Devri Yöntemi.....	68
2.5.8. Yap-İşlet-Devret Yöntemi	69
2.5.9. İmtiyaz Devri Yöntemi (Franchising).....	69
2.5.10. Ortak Girişim Yöntemi	70
2.5.11. Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing).....	71
2.5.12. Sübvansiyon Yöntemi (Üreticinin Desteklenmesi)	73
2.5.12.1. Kredi Sübvansiyonları	73
2.5.12.2. Garanti Sübvansiyonları	73
2.5.12.3. Vergi Sübvansiyonları	73
2.5.12.4. Karşılıksız Nakit Sübvansiyonlar	74

2.5.12.5. Ayni Sübvansiyonlar.....	74
BÖLÜM 3: DÜNYADA VE TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMELER	75
3.1. DÜNYADA ÖZELLEŞTİRMELER.....	75
3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri’nde Özelleştirme Faaliyetleri	78
3.1.2. Batı Avrupa Ülkeleri ve Özelleştirme	80
3.1.2.1. Almanya ve Özelleştirme.....	80
3.1.2.2. İngiltere ve Özelleştirme.....	82
3.1.2.3. İtalya ve Özelleştirme	85
3.1.2.4. Fransa ve Özelleştirme.....	87
3.1.3. Doğu Avrupa Ülkeleri ve Özelleştirme	89
3.1.3.1. Yunanistan ve Özelleştirme	89
3.1.3.2. Bulgaristan ve Özelleştirme.....	91
3.2. TÜRKİYE’DE ÖZELLEŞTİRMELER.....	91
3.2.1. Özelleştirmenin Türkiye’de Tarihsel Süreci ve Gelişimi	92
3.2.1.1. 1923 -1980 Dönemi KİT’lerin Gelişimi	92
3.2.1.2. 24 Ocak 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi.....	97
3.2.2. Türkiye’de Özelleştirmenin Durumu.....	104
3.2.2.1. Özelleştirme Sonucu Elde Edilen Gelirler.....	105
3.2.2.2. Özelleştirme Yöntemlerine Göre Sağlanan Gelirler	107
3.2.2.3. Özelleştirme Gelirleri ile Vergiler ve Vergi Dışı Gelirler	110
3.2.2.4. Yöntemlere Göre Gerçekleştirilen Özelleştirmeler	113
3.2.2.4.1. Halka Arz Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler.....	113
3.2.2.4.2. Blok Satış Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler.....	115
3.2.2.5. Bazı Kuruluşların Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Durumları	118
3.2.2.5.1. Denizbank	118

3.2.2.5.2. Anadolubank	120
3.2.2.5.3. Sümerbank	121
3.2.2.5.4. POAŞ	124
3.2.2.5.5. PETKİM.....	126
3.2.2.5.6. Türk Hava Yolları (THY)	128
3.2.2.5.7. Türk Telekom	135
3.2.2.5.8. KARDEMİR	139
3.2.3. Türkiye’deki Özelleştirmenin Değerlendirilmesi	143
3.2.3.1. Mülkiyetin Devrini İçeren Özelleştirme Yöntemleri Açısından.....	143
3.2.3.2. Mülkiyetin Devrini İçermeyen Özelleştirme Yöntemleri Açısından...	145
SONUÇ VE ÖNERİLER.....	148
KAYNAKÇA.....	152
EKLER	165
ÖZGEÇMİŞ	Hata! Yer işareti tanımlanmamış.

TABLOLAR LİSTESİ

Tablo No.....	Sayfa
Tablo 1. Özelleştirme Yöntemlerine Göre Elde Edilen Gelirler (Dolar) (1986-2016)	108
Tablo 2. Yıllara Göre Satış/Devir Uygulamaları (Dolar).....	110
Tablo 3. Yıllara Göre Kamu Gelirleri (Bin TL)	111
Tablo 4. Halka Arz Yöntemi ile Özelleştirilen Kuruluşlar	114
Tablo 5. Blok Satış Yöntemi ile Özelleştirilen Kuruluşlar.....	116
Tablo 6. Denizbank Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Sermaye Durumu (Milyon Dolar)	119
Tablo 7. Denizbank'ın Beş Yıllık Özet Gelir Tablosu Bilgileri (Milyon TL)	119
Tablo 8. PETKİM'in Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim Miktarı ve Kapasitesi	127
Tablo 9. PETKİM'in Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Net Satışları.....	127
Tablo 10. THY Ortaklık Yapısı (Türk Hava Yolları 2021)	130
Tablo 11. THY Gelir Dağılımı (Milyar Dolar)	132
Tablo 12. KARDEMİR A. Ş. nin Üç Yıllık Kar/Zarar Durumu (Dolar).....	140
Tablo 13. KARDEMİR A. Ş. nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kok Fabrikalarındaki Üretim Durumu	141
Tablo 14. KARDEMİR A. Ş. nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kar/Zarar Durumu (YTL).....	142

ŞEKİLLER LİSTESİ

Şekil No..... Sayfa

Şekil 1. Yıllar İtibarıyla Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamaları Tutarları (Milyon Dolar)..... 105

Şekil 2. Özelleştirme Yöntemlerinin Yüzdelik Dağılımı..... 107

Şekil 3. Yıllara Göre Özelleştirme Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirleri İçindeki Payı (%)..... 112

Şekil 4. THY Yıllık Gelir Grafiği 131

Şekil 5. THY Yolcu Sayıları (Milyon) 133

Şekil 6. Türk Telekom Ortaklık Yapısı 135

EKLER LİSTESİ

Ek No.....	Sayfa
Ek 1: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Özet Gelir Tablosu (Cari Fiyatlarla) / (Toplulaştırılmış Rakamlar).....	165
Ek 2: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Bilançosu (Cari Fiyatlar) / (Toplulaştırılmış Rakamlar) (Bin TL) (2016-2021).....	166
Ek 3: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Yarattığı Katma Değer (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2017-2021).....	168
Ek 4: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Toplam İstihdam Maliyetleri (İşverene Yıllık Maliyet-Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2015-2021).....	169
Ek 5: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Borçlanma Gereği ve Finansmanı (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2016-2021).....	170
Ek 6: KİT'ler, Kamu Sermayeli Bankalar ve Diğer Bazı Kuruluşlardan Elde Edilen Çeşitli Vergi Dışı Gelirler (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2016-2021)	171
Ek 7: 233 Sayılı KHK Kapsamındaki Kamu İşletmeleri (KİT'ler).....	173
Ek 8: 233 Sayılı KHK Kapsamı Dışındaki Kamu İşletmeleri.....	173

KISALTMALAR

AB	Avrupa Birliği
A.Ş:	Anonim Şirket
BM	Birleşmiş Milletler
DPT	Devlet Planlama Teşkilatı
ESOP	Çalışanlara firmalarında hissedar olma hakkı veren şirket politikası
IMF	Uluslararası Para Fonu (International Monetary Fund)
GSMH	Gayrisafi Milli Hasıla
GSYİH	Gayrisafi Yurtiçi Hasıla
İMKB	İstanbul Menkul Kıymetler Borsası
KİT	Kamu İktisadi Teşebbüsleri
Ltd. Şti.	Limited Şirket
M/P	Reel Para Balanslarının Değeri
OPAP	Futbol Oyunları Bahis Kurumu
PETKİM	Petrol Kimya Holding Anonim Şirketi
POAŞ	Petrol Ofisi A.Ş
PTT	Posta ve Telgraf Teşkilatı
s.	Sayfa
ss.	Sayfa sayısı

SEKA	Türkiye Selüloz ve Kağıt Fabrikaları A.Ş
TC	Türkiye Cumhuriyeti
TCDD	Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları
TCMB	Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası
THY	Türk Hava Yolları
TKKOİ	Toplu Konut ve Kamu Ortaklığı İdaresi
TOBB	Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği
TÜPRAŞ	Türkiye Petrol Rafinerileri
vb.	Ve benzeri
vd.	Ve diğerleri

GİRİŞ

Devlet varlığını devam ettirebilmek, toplumların ihtiyaçları karşılayabilmek ve görevlerini ifa edebilmek için belli harcamalar yapmak zorundadır. Bu harcamaların büyük bir kısmını bizzat yapmaktadır. Devletin sosyal hayata müdahalesi arttıkça toplumsal ihtiyaçların karşılanabilmesi için harcamaların da artması kaçınılmazdır. Bu artan harcamaların finansmanını sağlamak için de devlet gelir elde etmek zorundadır. Bu ihtiyaçların finansmanında kullanılacak en etkili kalemlerden birisi de kamu gelirleridir. Kamu gelirleri arasında, özellikle gelişmekte olan ülkelerde, en önemli paylardan biri de vergilere aittir. Kalkınma için ciddi etkiler oluşturan ve önemli bir finansman aracı olan vergiler hem doğrudan hem de dolaylı olarak kamu gelirlerine katkılar sağlamaktadır. Bu nedenle kamusal malların üretiminde farklı yöntemlerin doğmasına neden olan çeşitli yaklaşımların oluşmasına ortam hazırlamıştır.

Kamusal Seçiş Teorisi bu yaklaşımlardan biridir ve kamusal malların üretiminde bireysel tercihten toplumsal tercihlere geçiş aşamasını inceler. Kamusal seçiş teorisi, politik karar alma sürecindeki siyasal sürecin tarafları olan politikacıların ve bürokratların davranışlarını incelemekte ve bu süreçte rol alan aktörlerin ekonomik analizini yapmaktadır.

1980 sonrasında serbest piyasa ekonomisinin işlerlik kazandırılmasıyla birlikte devletin küçültülmesi düşüncesine ağırlık verilmesine rağmen bu durum devletin harcamalar olarak küçülmesinde etkili olmamıştır. Dolayısıyla devletin finansman aracı olan kaynaklara ihtiyacı gün geçtikçe artmış, artık vergiler yetersiz gelmeye başlamış ve bu noktada borçlanma yoluna gidilmiştir (Bağdigen ve Abdulkakimoğulları, 2005, s.46).

Özellikle bu dönemden sonra borçlanma ve kamusal harcamaların arasındaki ilişki dikkat çeken bir konu haline gelerek kamu harcamalarının borçlanmaya olan etkisi üzerine ağırlık verilmiştir.

Kamu harcaması kavramı, devletin kamusal mal ve hizmet üretimi amacıyla yaptığı harcamalar olarak ifade edilmektedir (Susam, 2015, s.167). Bir başka ifadeye göre de kamu harcaması devletin asıl görevlerini ifa etmek için gerçekleştirdiği mal ve hizmet alımına yönelik harcamalardır (Bulutoglu, 2008, s.196).

Söz konusu kamu harcamalarının karşılanması için devletin etkili finansman araçları kullanmak suretiyle olumsuz etkileri minimize ederek kamu finansmanı olgusunu çözüme kavuşturması gerekir.

Özelleştirme kavramı ise sözlük anlamına göre, devlet bünyesinde yer alan bir işletmenin işletme hakkının özel kesimlere devredilmesi olarak tanımlanır (Şafak, 1996, s.456) Bir başka tanımlamaya göre ise özelleştirme, bir bedel karşılığında devletin sahip olduğu sanayi ve ticari kuruluşların özel sektör eline bırakılmasıdır (Çakıcı, 2002, s.318)

Özelleştirme ortaya ilk çıktığında sadece devlete ait iktisadi işletmelerin yeniden yapılandırmaya tabi tutularak özel kesime satılması olarak nitelendirilirken zamanla uygulama alanı bir hayli genişlemiştir (Yaşar, 2005, s.12)

Temel özelleştirme düşüncesi, ekonominin pazar mekanizmaları aracılığıyla yönlendirilmesi ancak adalet ve güvenlik gibi devletin asli görevlerini yerine getirmek için yaptığı harcamalar ile özel kesim tarafından yükü kaldırılamayacak büyüklükteki yatırımların finansmanını devletin sağlamasıdır (www.oib.gov.tr)

Ekonomide serbest ortam oluşturmak ve devleti girişimci bir yapıdan çıkarıp temel görevlerini yapmasını sağlamak özelleştirme taraflarına göre özelleştirme uygulamasındaki temel amaçtır. Bu taraflara göre, özelleştirmenin başarılı olabilmesi için giderler bir hayli düşük olmalı, elde edilen kaynaklar verimli refah arttırıcı yatırım alanlarında kullanılmalı ve bu yatırımlardan sağlanan faydadan daha fazla fayda sağlayan faaliyetler yapılmalıdır. Özelleştirilen ekonomik varlığın, özel kesim bünyesinde devlet bünyesinde olduğundan daha iyi yönetilmiş olması özelleştirmenin başarılı olduğunu gösteren diğer bir göstergedir (Sarıkamış, 2005, s.9-12)

Çalışmanın birinci bölümünde kamu finansmanı hakkında genel bilgilere yer verilmiş ve kamu açıklarının finansman yöntemleri incelenmiştir. İkinci bölümde de özelleştirmeye yönelik genel bilgiler verilerek özelleştirmenin amaçlarından, nedenlerinden ve etkilerinden bahsedilmiştir. Daha sonra özelleştirmenin uygulama yöntemleri ele alınarak detaylı incelenmiştir. Üçüncü bölümde ise özelleştirmenin dünyadaki boyutuna değinilerek çeşitli ülkeler bazında özelleştirmenin durumu aktarılmıştır. Son olarak özelleştirmenin Türkiye'deki durumu incelenmiş ve ülkemizde özelleştirilen bazı kuruluşların özelleştirme öncesi ve sonrası durumları da açıklanarak ülkemizde özelleştirmenin durumu değerlendirilmiştir.

BÖLÜM 1: KAMU FİNANSMANI

1.1. KAMU FİNANSMANI NEDİR?

Kendisine yüklenen temel görevlerin yerine getirilmesi ve mal ve hizmet alımlarının yapılabilmesi için devletin birtakım harcamalar yapması gerekmektedir. Devletin en temel yapısını oluşturan toplumun belli ihtiyaçlarının karşılanması, çeşitli mal ve hizmetlerin devlet tarafından üretilmesini zorunlu kılmakla birlikte bunlar için yapılacak harcamaların yine devlet eliyle giderilmesi gerekmektedir. Bu harcamalar, bazen mal ve hizmet üretimi yapanlara bir ödeme olarak yapılabildiği gibi bazen de üretim faktörlerinin satın alınması ya da satın alınan faktörlerin hizmete dönüştürülmesi amacıyla yapılabilir. Kamu hizmetlerinin üretimi aşamasında devlet öncelikle gerekli üretim faktörlerini satın alır, bununla birlikte özel kesimin ürettiği ürünleri de kullanır ve geliri yeniden paylaştırmak için maliyetlere katlanır ve bunların tamamının finansal boyutu kamusal harcamaları oluşturur (Leylek, 2021, s.6).

Toplumsal ihtiyaçların karşılanması için yapılan harcamaların finansmanı için devletin gelirlere ihtiyacı vardır. Bu gelirlerin en başında vergiler gelmektedir. Vergiler bu gelirler arasında önemli bir paya sahiptir. Devlet vergi gelirlerini bizzat görevlendirdiği kamu tüzel kişileriyle, kamusal harcamalarını karşılamak için yasalara dayanarak hem gerçek hem tüzel kişilerden ödeme güçleri oranında karşılıksız olarak doğrudan bir hizmete bağlanmadan alır. Bu gelirlerin kamu finansmanı açısından etkisi bir hayli fazladır.

Kamu eliyle üretilmeye çalışılan malların ve hizmetlerin adet ve çeşitlerini belirleyerek bu mal ve hizmetlerin finansmanının sağlanmasını siyasal karar alma sistemi ile açıklayan görüş Kamusal Seçiş Teorisi'dir. Bu düşünce Amerika Birleşik Devletleri'nde 1960 yılında keşfedilmiştir. Bu teori, James Buchanan ve Gordon Tullock'un temsil ettiği "Virginia Okulu" ve Antony Downs ile George Stigler tarafından temsil edilen "Chicago Okulu" etrafında şekillenmiştir (Akcagündüz, 2010, s.30)

"Devletin Başarısızlığı Teorisi" Kamusal Seçiş Teorisi'nin en temel düşüncesinde yer almış ve Neoklasik iktisatçıların incelediği "Piyasa Başarısızlığı Teorisi" ne karşı ileri sürülmüştür. Kamusal Seçiş Teorisi düşünürlerine göre devletin başarısızlığı konusunda

Keynesçi iktisat anlayışı ve bu doğrultuda çalışan bürokratlar, politikacılar ve akademisyenlerin yeri bir hayli önemlidir. (Acar, M. ve Özgür, H., 2003, s.75-97). Keynesçi iktisat anlayışı ve bu doğrultuda hareket eden düşünürler, ekonomide devletin aktif bir şekilde rol alması gerektiğini öne sürerler. Kamu sektörü işte bu müdahaleci devlet düşüncesi sayesinde gün geçtikte büyüme yolunda ilerlemiştir. Kamusal Seçiş Teorisi düşünürleri Keynesçi iktisat politikalarını eleştirerek bu teoriyi politika içinde iktisat biliminin uygulanması ya da piyasa dışındaki karar mekanizmalarının iktisadi analizi şeklinde açıklamışlardır.

1.2. KAMU AÇIKLARININ FİNANSMAN YÖNTEMLERİ

Kamusal harcamaların en doğal finansman yöntemi ülkenin kamusal gelirleridir. Keynesyen devlet görüşüyle beraber kamu üzerine yüklenen hizmetlerin artması kamu harcamalarını da arttırmış ve bu harcamaların temel kamusal gelirlerle finanse edilmesini neredeyse imkansızlaştırmıştır. Dolayısıyla kamusal harcamaların artarak ilerlemesi kamunun borçlanma ihtiyacını da ortaya çıkarmıştır. Artan kamu harcamalarının finanse edilmesi için de borçlanma, senyoraj gelirleri, vergileme, özelleştirme ve diğer yöntemler kullanılmıştır.

1.2.1. Borçlanma Yoluyla Finansman

Ödünç alınan herhangi bir şeye karşılık yerine getirilecek olan ödev borç olarak tanımlanırken belli bir zaman sonra ödemek koşuluyla para ve benzeri emanetlerin alınması da borçlanma olarak ifade edilir. Gerekli oldukça devlet de borçlanma yoluna başvurmakta ve bu yol ile farklı kaynaklara ulaşım sağlayabilmektedir. Devletin elde edeceği bu kaynaklar devlet borcu ya da kamu borcu olarak da ifade edilmektedir. (Güven, 2013, s.32).

Belirlenen bir zamana göre önceden belli olan alacaklılara devletin anapara ve faiz ödemesinde bulunmasına yönelik yasal yükümlülük devlet borçlanması olarak ifade edilmektedir. Bu borçlanma devlet tarafından ticari bankalardan, özel kurumlardan, kamu kurumlarından, TCMB'den, bireylerden ve sigorta kuruluşlarından yapılabilmektedir. Bazen devlet, ekonominin üzerinde birtakım etkiler oluşturabilmek için veya kamu harcamaları kamu gelirlerinden çok olduğunda siyasi çerçevesi içinde bulunan kişilerden veya kurumlardan borçlanma yoluna gidebilmektedir. Yapısı itibariyle devlet tarafından

yapılan borçlanma, özel hukuk hükümlerine dayanır ve bir özel hukuk borç sözleşmesi niteliğindedir. Bir taraf borçlu diğer taraf alacaklı sıfatına sahiptir. Borcun anaparası, vadesi, faizi ve ödeme koşulları borç sözleşmesinde belirtilir ve burada borçlu sıfatına sahip olan devlettir (Güven, 2013, s.32).

Ulus devletlerin oluşmasıyla birlikte kamusal harcamalar zamanla daha da artan bir seyir izlemiştir. Bu artan kamusal harcamaların finanse edilmesi için de devlet, genelde vergileri ve benzer kalemleri kullanmıştır. Bununla birlikte bazı dönemlerde kamusal harcamalar kamusal gelirlerin üzerinde seyretmiş ve kamusal açıklar oluşmaya başlamıştır. Oluşan bu kamusal açıkların giderilmesi için de yapılan kamu harcamalarının azaltılmasına ya da vergi gelirlerinin artırılmasına ihtiyaç olmuştur. Bu ihtiyaçların yerine getirilmesi ekonomik ve siyasi yönden kısa dönemde pek mümkün olmamıştır. Dolayısıyla kamu finansmanı için farklı ve daha etkili yöntemlere başvurma ihtiyacı doğmuştur.

Vergilerle finanse edilecek devlet borçları ileriye yönelik bir yük oluşturduğu için “gelecekte elde edilecek vergi gelirlerinin bugüne iskonto ettirilmesi” şeklinde ifade edilmiştir. Dolayısıyla vergileri arttırmanın bir alternatifi borçlanmadır ve gelecek zamanda toplanması planlanan vergilerin belirlenen iskonto oranına göre bugünkü değerine indirgeyerek satılması olarak tanımlanmıştır (Güven, 2013, s.33).

Kamu harcamalarının finansmanı için devlet, vergi ve benzeri olağan gelirleri dışında farklı kaynaklara da ihtiyaç duymaktadır. Devlet daima farklı kaynaklar elde etmeye ve borçlanma yoluna da giderek gelir sağlamaya çalışmalıdır, çünkü kamu hizmetlerinin aksatılması mümkün değildir. Bundan dolayı borçlanma yolu devletin hem temel ve daimî kaynakları hem de arızı bir kaynağı olarak karşımıza çıkmaktadır.

1.2.1.1. İç Borçlanma Yoluyla Finansman

Devletin kamu harcamalarının finansmanını yurt içi kaynaklardan sağlaması iç borçlanma olarak ifade edilmektedir. İç borçlanma vadelerine göre farklı sınıflandırmalara tabi olmaktadır. Kısa vadeli borçlanma 1 yıl ve daha kısa süreli olarak ifade edilirken orta ve uzun vadeli borçlanma 1 yıldan daha uzun süreli olan borçlanmalardır. (Eğilmez, 2011, s.24).

İç borçlanma devletin normal borç kaynaklarından biridir ve devletin siyasi sınırları içerisindeki bireylerden ve kurumlardan yaptığı ulusal para değerinden borçlanmalardır. Borçlanma söz konusu olduğunda satın alma gücü kamu kesimi ve özel kesim arasında el değiştirmektedir. Devlet iç borçlanma yaparak ülke içinde bulunan kaynakları özel kesimden kamu kesimine doğru transfer etmiş olur. Ülkenin mali yapısına, borcun vadesine, borcun kaynağına ve derinliğine göre transferin ortaya çıkaracağı etkiler farklılıklar arz edebilmektedir.

Ülke sınırlarındaki kaynaklar yetersiz olduğunda devlet, ülke dışındaki kaynaklara da yönelmektedir. Alacaklı ve borçlu taraflar iç borçlanmalarda aynı ekonomi içinde oldukları için milli gelirin miktarında herhangi bir değişiklik meydana gelmez. Buna rağmen milli gelirin dağılımında ve yapısında birtakım farklılıklar ortaya çıkar. Devlet iç borçlanma yaptığında ulusal gelir özel kesim, kamu kuruluşları ve kişilerden devlete ya da devletin yetkili kıldığı kuruluşlara transfer edilmiş olur. Borçlanmanın finanse edilmesi vergilerden elde edilen gelirle yapıldığı için de ulusal gelirin paylaşımında farklılıklar ortaya çıkmaktadır. Dış borçlanmaya nazaran iç borçlanmaya gidilmesi daha kolay olduğu için kamu borçlarının büyük bir payına iç borçlar sahiptir. Bedelleri hemen elde edildiği için iç piyasada satışa çıkarılan tahviller, devletin ihtiyaç duyduğu kaynakların zaman israfına uğramadan elde edilmesine fayda sağlar. Devlet müdahalede bulunup iç borçlanmada ödeme şartları, zamanı ve vadeyle ilgili düzenlemeler yaparak lehine yönelik sonuçlara ulaşmaya çalışabilir. Özel kişi ve kurumlar, ticari bankalar, sosyal güvenlik kurumları ve sigorta şirketlerinden sağlanan iç borçlar aynı zamanda TCMB'den elde edilir. (Güven, 2013, s.52-53).

Devletin sık başvurduğu iç borçların kaynaklarını şu şekilde sıralayabiliriz:

- **Özel Kişi ve Kurumlar:** Kişisel bireysel tasarruflarına başvurarak borçlanma yoluna giden bunu uzun vadeli bir borçlanma olarak uygulamaktadır. Elde edilen gelirler bireyler tarafından tüketim ve tasarruf olarak iki kaleme ayrılır. Gelecek zamanda daha çok tüketim yapmak için tasarrufa ağırlık verilir. Bazı bireyler ise belirli bir süre tasarruf düşünden uzaklaşıp faiz geliri kazanmayı amaçlayarak devlet tarafından çıkarılan borç senetlerini satın alırlar. Kişiler vazgeçtikleri tasarrufları ne zaman geri kazanacaklarını, kendilerine ne kadar getiri sağlayacağını ve vazgeçildiği anda tasarrufların satın alma güçlerinin korunup

korunmayacağını ayrıntılı şekilde düşünerek tercihte bulunurlar. Devlete borç veren kişiler genellikle olumlu fikirlere sahip olurlar ancak vadenin belirsiz olması ya da fazla uzun olması, elde edilecek olan getirinin küçük boyutlarda olması vb. nedenlerle borç vermeye çok sıcak bakmazlar. (Doğanalp, 2005, s.57).

Kişiler daimî ve güvenilir bir gelir elde etmeyi amaçladıkları, için düşük bir getiri sağlamasına rağmen, borçlanma kağıtlarını talep ederler. Vadenin kısa olması ve faiz oranının yüksek olması kişileri borçlanmaya iten en önemli etkidir. Ekonomik olaylara göre bazen devlet kişi ve kurumlardan borçlanma yoluna gidebilmektedir. Enflasyonist etkilerin olduğu durumlarda tüketimi kısmak amaçlanarak borçlanma yapılırken, durgunluk olan durumlarda pasif duran kaynakları yatırımlara dönüştürüp durgunluktan kurtulmak amaçlanarak borçlanmaya başvurulmaktadır.

- **Sosyal Güvenlik ve Ekonomik Kurumlar:** Devlet sadece kişilerden borçlanma yoluna gitmemektedir. Borç kaynağı olarak verimli kamusal kurumları ve kuruluşları da görmektedir. Özel kesim sosyal güvenlik kurumları, kamu kesimi sosyal güvenlik kurumları, özel sigorta şirketleri, devlete ait sigorta şirketleri, özel ve kamuya ait vakıflar bu kurumlardandır. Devletin bu kurumlara borçlanma yoluyla başvurabileceği bunların kuruluş kanunlarında yer almaktadır. Kamu finansmanında, ekonomik kalkınma çalışmalarında ve sermaye birikiminde bu fonlar önemli paylara sahip olmaktadır. (Özkan, 2008, s.31). Bu fonlar sayesinde devlet ile kurumlar ve kuruluşlar karşılıklı menfaatlere ulaşmış olmaktadır. İhtiyacı olan kaynağın büyük bir kısmını devlet bu kurumlar ve kuruluşlar üzerinden sağlamaktadır. Borçlanma kağıtlarını satın alan bu kurumlar ve kuruluşlar da bu sayede kıymetli yatırım araçlarını elde etmiş olurlar.

Sosyal güvenlik kurumları bireylere düzenli gelir desteği sağlamak ve onları birtakım risklerden uzak tutmak için bünyelerinde yüksek oranda fon tutarlar. Uzun vadeli borç verilebilir olması tasarrufların en önemli özelliğidir. Bu fonları kullanarak kurum ve kuruluşlar, düşük riskle yüksek getiriye sahip olmak istedikleri için hazine bonusu ve devlet tahviline yönelirler. Bu kurum ve kuruluşlardan yapılan borçlanma, ekonomik etkilerine bakıldığında, TCMB'den ve ticari bankalardan yapılan borçlanmaya göre enflasyonist olarak daha az etki oluşturur. Bir borç kaynağı olarak bu yönüyle daha da güvenilirdir. (Özdemir, 2009, s.25).

Bu kurum ve kuruluşlardan yapılan borçlanma hem gönüllü hem de zorunlu olarak uygulanmaktadır. Kurumların devlete gönüllü olarak borç verdiği durumlar paranın değerinin korunduğu ve tahvil faiz oranlarının piyasa faiz oranlarından daha yüksek olduğu durumlardır. Devlet bununla birlikte bu kurum ve kuruluşları kendisine borç vermeleri için bazı kanunlarla mecburi kılmaktadır. (Açba, 2000, s.149).

- **Sigorta Şirketleri ve Ticari Bankalar:** Devletin borç kaynakları arasında bankalar ile sigorta şirketleri en önemli paya sahip bulunmakta. Banka ve sigorta şirketleri amaçlarını gerçekleştirmek için ellerindeki fonlarla çok kısa vadeli borçlanma kağıtları almakta ve bu sayede devlet finansman ihtiyacını karşılamaktadır. Kolayca paraya çevrilebildiği için kısa vadeli kağıtlar vadesinden önce alım satıma konu olurlar ve devlet borçları içinde önemli bir paya sahiptir. Devlet fon ihtiyacını bankalardan serbestçe karşılayabildiği gibi bunu zorunlu şekilde de yapabilmektedir. Devlet kanun ve düzenlemelerle bazen bankaların ve sigorta şirketlerinin fonlarını ödünç almaya zorlayabilmekte, bankalar kanunlarında ve bütçe kanunlarında da bu düzenlemeler yer almaktadır (Özdemir, 2009, s.25-26).

Sigorta şirketlerinden ve bankalardan yapılan borçlanmalar çeşitli sebeplere dayanabilir ve durgunluk zamanlarında bu kurumların ellerinde âtıl şekilde bulunan fonlar devlet eliyle borç olarak alınıp yeniden ekonomiye kazandırılır ve ekonomik canlılık sağlanmış olur. Devletin vereceği faiz gelirinden faydalanmak isteyen kurumlar ellerinde bulunan fazla rezervleri tahvil ve bonolara yatırırlar. Piyasayı kontrol altına almak isteyen devlet bazen de bu amaçla kurumlara tahvil satmaktadır. Devlet en çok da enflasyonist dönemlerde bu yola başvurmaktadır. Devlet kredi hacimlerini sınırlamak için de kaydi para yaratan bankalardan borçlanmaya çalışır. Devlet borçlanmasında sigorta şirketleri de önemli bir yere sahiptir ve bu şirketler ellerindeki âtıl fonlarla tahvil, bono vb. menkul değerler almaktadırlar.

- **Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası:** TCMB de devletin borçlanmasında önemli bir paya sahiptir. Merkez Bankası borçlanılan miktar ve borçlanmanın sonucunda ülke ekonomisinde oluşan etkiler yönüyle diğer borç kaynaklarından farklılık arz etmektedir.

Devlet, Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'ndan borçlanmak istediğinde bu borç Merkez Bankası tarafından para basma suretiyle verilir. Merkez Bankası'nın bu yöntemi de ülke ekonomisinde farklı sonuçlara neden olmaktadır. Bu sonuçlardan bir tanesi de para arzının artarak ekonomide genişletici etkilere neden olmasıdır. Merkez Bankası'ndan borç olarak alınan paranın piyasaya sürülmesi ile ekonomide ek bir satın alma gücü oluşur ve artan toplam arz, toplam talebi de arttırır. Bu borçlanma yöntemi özellikle durgunluk dönemlerinde kullanılan etkin bir yöntem olarak görülmektedir. Enflasyonist dönemlerde ise bu kaynak kullanılmamaya çalışılır çünkü bu yönteme başvurulduğunda enflasyonist etkiler artış göstermektedir. (Oskay, 2004, s.39). Dolayısıyla enflasyonist baskıların olduğu dönemlerde bu yönteme başvururken devlet dikkatli davranmalı ve doğacak sonuçları iyi analiz etmelidir.

Devlet, Merkez Bankası'ndan borçlanma yoluna giderken bunu dolaylı ve doğrudan olarak iki şekilde yapmaktadır. Dolaylı borçlanma hazine kefaletine haiz olan bonoları Merkez Bankası aracılığıyla satmak, iskonto ettirmek veya bu bonoların karşılığında avans almak suretiyle yapılırken, doğrudan borçlanma ise kısa vadeli avans, altın ve döviz karşılığı avans ve hazine bonoları aracılığı ile yapılır (İnce,1996, s.83).

Gelişmiş ülkelerde, ülkenin döviz rezervlerinde ciddi azalmalar olduğunda devletler para basarak döviz arttırmaya çalışırlar ve bu yöntem enflasyon vergisine sebep olur. Karşılıksız para basıldığı için de ortaya çıkan enflasyonla birlikte vatandaşlar vergi ödeyerek alım güçlerinin azalması sorunuyla karşı karşıya kalırlar. Enflasyon doğal olarak, gelir dağılımının bozulmasına sebep olarak, kaynak dağılımını dar gelirli bireylerden yüksek gelirli bireylere doğru kaydır. Bu durum sonucunda ortaya çıkan enflasyon vergisi de senyoraj geliri olarak nitelendirilmektedir. Devlete doğrudan bir gelir sağlayan bu para basma yöntemiyle parasal taban da genişlemiş olur. Bunun sonucunda üretim düzeyi, parasal tabanın genişlemesiyle artış gösteren para arzına uyum sağlayamaz ve enflasyonun dolayı hali olarak tanımlanan fiyatlar genel düzeyinin artmasına neden olur. Dolayısıyla da enflasyonist dönemin ortaya çıkardığı bu durum senyoraj geliri olarak devlete kaynak oluşturur. (Özdemir, 2009, s.14-15).

Bir başka deyişle, ekonomi tam istihdamda iken devletin para basarak kaynak oluşturduğu zamanlarda piyasaya sürülen parasal hacim artar ve bunun sonucunda ortaya enflasyon sorunu çıkmış olur. Enflasyon da mal ve hizmet fiyatlarının artmasına yol açtığı

için bireylerin satın alma güçleri azalma eğilimi gösterir. Elllerinde para bulunduran kişiler de böyle zamanlarda gerçek bir vergi mükellefi olarak değerlendirilirler. Reel gelirler üzerinde meydana gelen bu olumsuz etki de enflasyon vergisi şeklinde nitelendirilir (Gümüş, 2008, s.58). Söz konusu vergi sınırlı bir kaynaktır ve sürekli kullanılma imkânı yoktur. Bu verginin sınırlı olmasına sebep olan da yine enflasyon olgusudur ki enflasyon belli bir oranı aştığında reel para arzı da azalarak enflasyon vergisini de azaltmış olur (Çolak ve Atan, 2010, s.1).

Açıkların finansmanı için borçlanma yoluna ya da bankalar dışındaki özel kesimlere başvurulamadığında devlet banka kredisine yönelmektedir. Dolayısıyla bu durumda bankalar özel kesime vereceği kredileri kamuya aktararak parasal bir genişlemeye neden olmaktadır. Bu genişlemeyle birlikte artan kamu harcamaları enflasyonist bir etki oluşturmasını diye de ülke içindeki üretim arttırılarak ithalat da aynı düzeyde arttırılmaya çalışılır. Genişleyen parasal taban bireylerin reel para talebini aşmadığı sürece devlet enflasyonist baskılardan etkilenmeden de para basma yoluna gidebilir. Bunun sonucunda da bir gelir elde edilmiş olur ki buna senyoraj geliri denir (Gümüş, 2008, s.35).

Kamu borçlanma kağıtları, kamu finansmanı amacıyla, TCMB tarafından satın alınabilir ve bu durum para basımı veya monetizasyon şeklinde nitelendirilir. Devletin monetizasyon yolunu tercih etme nedenleri farklılıklar göstermekle beraber, bazen zorunlu olarak bu yola başvurur bazen ise siyasi politikalar amacıyla tercih eder. Devlet bazen hükümlerlik gücünü kötüye kullansa da para basma yetkisini bu gücüne dayandırarak gerçekleştirir. (Yıldırım, 2005, s.65).

Monetizasyon yolunun tercih edilme sebeplerinin en başında kolay elde edilen bir gelir olması yatmaktadır. Bu yol ile bilinçli şekilde iç borç stoku azaltılmaya çalışılır ve iç borç baskısının artış gösterdiği zamanlarda monetizasyon alternatif bir vergilendirme aracı olarak değerlendirilir. Dolayısıyla monetizasyon yöntemi aynı zamanda bir iç borç ödeme aracı olmaktadır (Şen, 2003, s.8).

Devletin yeterli düzeyde vergi toplayamaması ve kamu açıklarının giderek artması kısmen ya da tamamen monetizasyona başvurmayı gerekli kılar. Monetizasyonu zorunlu hale getiren bir diğer durum da ülke ekonomilerinde meydana gelen iç ve dış kaynaklı krizlerdir. Riskli sonuçlar ortaya çıkarmaması için Merkez Bankası'nın

kaynakları yasal çerçevelere dayanarak kullanılmalıdır. Bu kaynak hükümetler tarafından kısa vadeli finansman ihtiyaçları için de kullanılmaya çalışılır. Normal şartlarda Hazine bu kaynaklardan yıllık olarak belirlenmiş tutarlarda kısa vadeli avans olarak yararlanabilir. Kullanılan bu kaynaklar zamanında geri ödendiğinde herhangi bir sorun ortaya çıkmaz fakat ödeme yükümlülükleri yerine getirilmeden ve geri ödeme yapılmadan tekrar kısa vadeli avans kullanılmaya çalışılırsa Hazine ve Merkez Bankası arasında birtakım sorunlar ortaya çıkabilir.

1.2.1.1.1. İç Borçlanma ve Kaynak Problemi

Devlet genellikle borçlanma yolunu bir maliye politikası aracı olarak kamusal açıkları ve büyük boyutlu yatırımları finanse etmek için tercih etmektedir. Bu amaçla yapılan borçlanmanın ekonomi üzerindeki makro ve mikro etkileri birçok farklı şekilde olabilmektedir. Borçlanmanın ne tür vadede, hangi kaynaklardan ve hangi miktarda yapıldığı ekonominin genel yapısı üzerindeki etkisini büyük ölçüde belirler. Konusu geçen etkilerin yönünü ve büyüklüğünü de o ülkenin ekonomik yapısı ve borçlanma yapılan dönemin milletlerarası ekonomik şartları büyük oranda belirler. İç borçlanma kamu açıklarının finansmanında araç olarak en çok tercih edilen kalemlerden biridir ve kamu finansman ihtiyacını karşılamakla birlikte yüksek faiz oranlarına sebep olarak borçlanmanın kısa vadeli olmasına da etki etmektedir. İç borçlanma miktarında oluşan artışlar vergilerin ulusal gelir üstündeki yükünü de arttırmaktadır. Dolayısıyla borcun kaynağı, faiz oranları ve borcun vadesi makroekonomik dengeler üzerinde olumsuz etkilere sebep olmaktadır.

TCMB'den alınan avansla, iç borçla veya dış borçla karşılanmaya çalışılan kamusal açıklar finanse edilse dahi birtakım sorunları ortaya çıkarmaktadır. Devlet dış borç aldığı anda ülke içinde artmaya başlayan para arzı aynı zamanda enflasyonist baskılara da neden olmaktadır. Genellikle yeni yapılan dış borçlanma vadesi gelmiş olan önceki dış borcun faizini bile karşılamadığı için bu dış borçlar zamanla ülkeyi dar bir boğaza sokarak yoksullaştırmıştır. Merkez Bankası avansları ile karşılanmaya çalışılan kamu açıklarının bu finansman yöntemi sonucunda yeni ve fazla para piyasaya sürülmüş, buna rağmen ekonomik açıdan bir büyüme elde edilememiş ve enflasyonist etkilerle karşı karşıya kalınmıştır. Devlet kamusal açıkları iç borçlanma yoluyla finanse etmeye çalıştıkça reel

faiz oranları artmaya başlamış, özel kesimin sahip olduğu fon kaynakları azalmış ve özel yatırımlar ile istihdam ve büyüme de aşağı yönlü seyretmiştir (Güven, 2013, s.58).

Ülkelerin siyasi, sosyal ve ekonomik yapısı ile o ülkede uygulanmaya çalışılan para ve maliye politikaları gibi birden fazla etken, borçlanmaların yapılacağı kaynakları ve bu kaynakların ortaya çıkaracağı etkileri belirler.

1.2.1.1.2. Borç Finansmanında Tercih Edilen Kaynakların Yapısı

Kamusal açıklar finanse edilirken bunun dövizle veya TL ile yapılması ya da dövize endeksli şekilde yapılması borçlanmanın yapısında herhangi bir değişikliğe neden olmamaktadır. Dolayısıyla yapılan bu borçlanmanın şekli iç borçlanma olarak nitelendirilmektedir. Borçlanma kağıtlarına sahip olan kişinin uyruğu burada bir önem arz etmemektedir. Yani farklı milletten biri de kendi parasıyla Türkiye’de Hazine Bonosu aldıysa yine bu borç da kamusal iç borç olarak değerlendirilir. Yapılan borcun iç veya dış borç olarak olmasını belirleyen asıl etken borçlanmanın yapıldığı piyasadır. (www.mahfiegilmez.com).

1.2.1.1.3. İç Borçlanma Sonucunda Ortaya Çıkan Etkiler

İç borçlanmanın ortaya çıkaracağı ekonomik etkiler bir hayli önemli olmaktadır. Bu nedenle de dış kaynaklardan yapılan borçlanmalardan farklılıkları da göz önüne alınarak incelenmelidir. Kullanım alanlarına göre, sağlandığı kaynaklara ve vade yapılarına göre iç borçlar birbirinden farklı etkilere neden olabilmektedir.

1.2.1.1.3.1. Ekonominin Bazı Değişkenlerine Göre Etkileri

Borç olarak alınan kaynaklar hükümetler tarafından yatırıma dönüştürülmediği sürece ülkenin toplam yatırım hacmine herhangi bir katkı sağlamazlar. Bu fonlar yatırıma dönüştürüldüğünde ise yatırımlar özel sektör tarafından değil de hükümetler eliyle yapılmış olur ve ülkenin yatırım hacmini arttırır. Borç olarak alınan fonlar hükümetler tarafından harcanmadığında ise ülkenin emisyon hacminde azalmalar meydana gelecektir. Bununla birlikte daraltıcı ekonomik etkiler ortaya çıkar, kamu yatırımları verimli alanlarda kullanılmamış olur ve üretimde bir artış yaşanmayarak popülist eğilimlerle karşı karşıya kalınır. (Güven, 2013, s.59).

1.2.1.1.3.2. Ekonomik Kalkınma Yönlü Etkileri

Belirli bir döneme ait bir ülkedeki üretim, genel ekonomi içindeki üretim bileşenlerinin bir fonksiyonudur ve bu bağlamda iç borçların milli geliri artırıcı yönde kullanılıp kullanılmaması ile toplam tasarrufu etkileme yönü ulusal üretimi ne derece etkilediğini gösterir. Yatırım seviyesi bir ekonomideki üretim çerçevesini de etkiler. Ekonomik büyüme ve kalkınma amacı yatırımların arttırılmasını da zorunlu kılmaktadır. Arttırılması gereken bu yatırımlar da sermaye birikimi ile tasarrufa bağlı olmaktadır. Dolayısıyla tasarrufların üretim sürecine dahil olabilmesi için de borçlanma yoluna gidilmesi gerekir. Borçlanma ile elde edilen kaynakların da verimli yatırımlara aktarılmalıdır.

Atıl fonlar borçlanma yolu ile birlikte verimli bir şekilde değerlendirilerek sermaye birikiminin de artmasına fayda sağlamıştır. Borçlanma sonucunda artış gösteren sermaye stoku özel sektör eliyle yapılacak olan yatırımlarda üretim maliyetlerini düşürerek olumlu etkilere neden olur. Bu sayede üretim maliyetlerini düşürmüş olan özel sektör de dış piyasalarda rekabete açık olacak ve iç piyasada karını arttırdığı için de üretimini daha da arttırarak ekonomik kalkınmaya büyük ölçüde fayda sağlayacaktır. Eğer borçlanma daha çok tüketim amacıyla yapılmışsa özel kesim tarafından kullanılacak kaynaklar kamu kesimi tarafından kullanılmış olacak ve bu fonlar kamu yatırımlarına aktarılmadığı için toplam yatırımlarda da azalmalara sebep olacaktır. Bununla birlikte devlet fon kaynaklarına borçlanma amacıyla başvurmuş olacak ve bu durum faiz oranlarını ciddi oranda yükselme eğilimine sokacaktır. Yükselmeye başlayan bu faizler de kredi maliyetlerinin arttırmasına neden olarak özel sektör kredi başvurularının ve reel yatırımların azalmasına yol açacaktır. Crowding-out olarak nitelendirilen bu durum devlet borçlarının özel sektör yatırımlarını dışlaması şeklinde de tanımlanır (Güven, 2013, s.59-60).

1.2.1.1.3.2.1. Crowding-Out Etkisi (Dışlama)

Borçlanma ile birlikte kamu kesimi ekonomi içinde genişlemeye başlar ve kaynaklara ulaşma konusunda özel kesimle arasında eşitsiz bir rekabete yol açarak özel kesimi piyasadan dışlar ki bu olgu “crowding-out” olarak tanımlanır.

İç borçlanmayı tercih eden devlet, kamu açıklarını finanse etmek için bu yola başvurur ve bunun sonucunda özel kesim dışlanmaya maruz kalır. İç borçlanma yapan

devlet aynı zamanda da ekonomideki tasarrufların büyük bir oranına sahip olmuş olur. Bunun sonucunda faiz oranları artar ve özel kesime kalan kaynakların hacmi büyük oranda azalmış olur. Yapılan iç borçlanma ile birlikte belli bir kesime fon transferi sağlanmış olur. Borçlanma hükümet açısından bakıldığında vergiye göre daha kolay başvuru ve maliyeti daha az olan bir yöntem olsa da toplum açısından değerlendirildiğinde ağır bir yük meydana getirmektedir. İç borçlanmada çok yüksek reel faizler ödenir ve bu durum borç verenler açısından reel nakdi bir fon transferi gibi görünse de iç borçların alıcısı konumunda olan bankalar tarafından toplanan mevduatların krediye dönüştürülmesini bir hayli zorlaştırmaktadır. Yüksek kredi faizleri ortaya çıktığından bu durum yatırımlar için olumsuz etkilere sebep olmaktadır. Dolayısıyla özel kesim yüksek faiz oranlarıyla kredi kullanıp üretim yapamayacak ve piyasadan dışlanmış olacaktır. Başka bir ifadeyle yüksek faiz oranlarıyla birlikte özel kesimin fon kaynakları azaltılarak üretim ve yatırım koşulları sınırlandırılmış olacaktır. Devletin özel kesimden borç almasıyla birlikte yatırım ve üretim hacmi daralacak, işsizlik artacak, sanayide kapasite kullanım oranı düşecek ve büyüme oranında ciddi şekilde düşüşler yaşanacaktır. (Bakkal, 2007, s.12).

1.2.1.1.3.3. Tüketim Yönlü Etkileri

Borçlanma konusunda en önemli olgu, borçlanma sonucu sahip olunan kaynakların ne şekilde değerlendirildiğidir. Elde edilen kaynaklar harcanıyorsa ülke ekonomisinde genişletici yönlü etkiler ortaya çıkacaktır. Toplam talep düzeyi iç borçlanma ile değişebildiği için borçlanmanın tüketim üzerindeki etkisi büyüktür.

Verginin bir alternatifi şeklinde değerlendirilen iç borçlanma ekonominin tam istihdam ve eksik istihdamda bulunmasına göre kişilerin tüketim-tasarruf kararlarına etki etmektedir. Vergiye göre, borçlanma sonucu ortaya çıkan tam istihdam seviyesinde özel tüketim harcamalarındaki azalma daha az iken özel yatırım harcamalarındaki azalma daha fazla olmaktadır. Bu durum iç borçlanmada, devlet tahvili satın almak için kullanılacak kaynakların tasarruf amaçlı ayrılmış olmasından kaynaklanmaktadır (Özdemir, 2009, s.30).

Kamu kesimi açıkları kişilerin tasarruflarıyla finanse edildiğinde özel kesimin borçlanma kağıtlarına karşı olan talebi düşecektir. Bununla birlikte özel sektör tahvil

satabilmek amacıyla daha yüksek faiz oranı sunacağı için faiz oranları da artma eğilimine girecektir.

Borçlanmanın tüketim yönlü etkisi ekonomi eksik istihdamda iken iki şekilde görülmektedir. Bunlardan ilki, borçlanmaya gidildiği dönemde kişilerin gelirlerinin artarak tüketim düzeylerinin de artması şeklindedir. Bu etkilerden ikincisi ise, borcun geri ödemesinin yapılacağı zaman görülmektedir. Geri ödemesi yapılan borç tutarı tüketim harcamaları için harcandığında ekonomi içindeki toplam talep seviyesi artmaktadır. Vade yapısı da iç borçlanmanın tüketim düzeyine etki etmesine neden olmaktadır. Ekonominin likidite düzeyi vadeye göre değişiklik göstermektedir. Likidite düzeyi vade daha kısa olduğunda artar, toplam tüketim harcamaları artış gösterir ve bununla birlikte toplam talep düzeyinde de genişlemeler olur (Özdemir, 2009, s.30).

1.2.1.1.3.4. Fiyat İstikrarına Olan Etkisi

Fiyatlar genel seviyesinde meydana gelen artışlar enflasyon, azalışlar ise deflasyon olarak tanımlanır ve fiyat istikrarı iyi bir ekonomi için önemli bir paya sahiptir. Toplam talebin toplam arzı geçmesi olarak tanımlanan enflasyon aynı zamanda üretim faktörlerindeki fiyat artışlarının nihai mal fiyatlarını etkilemesidir. Toplam talebin toplam arzdan fazla olması talep enflasyonuyken, üretim faktörlerindeki fiyat artışlarının nihai mal fiyatlarına yansması maliyet enflasyonu olarak tanımlanır.

Fiyat istikrarını etkileyen en önemli etken para arzı olsa da iç borçlanma da para arzının değişmesine neden olan bir etkiye sahiptir. Öncelikle borçlanma para arzını, para arzı da tüketimi arttıracığından enflasyonist bir baskı oluşturmaktadır. Devletin borçları nerelerde kullandığı ve anapara ile faiz ödemelerinin kimlere yapıldığı fiyat istikrarını etkilemektedir (Güven, 2013, s.61-62).

Geri ödemelerin enflasyonist bir etki oluşturması bu ödemelerin kimlere yapıldığına bağlıdır. Geri ödeme yapılan bireyler tasarruf eğilimi daha yüksek olan kişilerse bu ödeme daraltıcı bir etkiye sebep olurken, tasarruf eğilimi düşük olan bireylere yapıldığında genişletici etkilere neden olmaktadır.

Maliye politikası ve para politikası arasında birliğin sağlanmasıyla borç yönetimi hem enflasyonist hem de deflasyonist etkilere karşı koyabilmektedir. İç borçlanma sonucunda fiyat istikrarında ortaya çıkan etkiler, borçlanmanın finansmanını sağlayan

kaynaklara, borçların kullanımına ve ödemenin yapıldığı kişi ve kuruluşlara göre değişiklik göstermektedir. (Özkan, 2008, s.111).

Kamu finansman araçlarından olan borçlanma yöntemi sürekli başvurulabilecek bir yöntem olarak değil de olağanüstü bir finansman yöntemi olarak düşünülmeli ve hükümetler her durumda bu yolu tercih etmemelidirler. Bu yol sadece son çare olarak zorunlu durumlarda bir finansman yöntemi olarak tercih edilmelidir. Tercih edilecek olan bu zorunlu durumlar klasik iktisatçıların da belirttiği şekilde savaşların büyük hacimli yatırımların ve doğal afetlerin finansmanıdır. Borçlanma bütçe açıklarını finanse etmek için kullanıldığında ise bu durum sürekli olmamalıdır.

1.2.1.1.3.5. Gelir Dağılımına Yönelik Etkisi

Finansman aracı olarak kullanılan borçlanma yönteminin gelir dağılımına olan etkisi dolaylı etki ve doğrudan etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolaysız şekilde ortaya çıkan etkiler borçların faiz ve ana para ödemesi ile doğrudan bir şekilde gelir transferi olarak meydana gelmektedir. Düşük gelir grubundaki bireyler sınırlı kısıtlı şekilde borçlanma belgelerini elde tutarlar. Bu borçlanma belgelerinin yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin ellerinde olması borçlanma yapıldığında gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Dolaylı şekilde ortaya çıkan etkiler ise büyüme ile bağlantılı şekilde meydana gelmektedir. Uzun vadede ortaya çıkan büyüme hızının yavaşlaması ile de gelir dağılımı olumsuz şekilde etkilenir (Güven, 2013, s.62).

Borçlanılan miktarın artması kaynakların verimli yatırımlara dönüşmesini engelleyerek yatırımların azalmasına sebep olacak, bununla birlikte istihdam düzeyi gerileyerek ülkenin gelir düzeyini olumsuz etkileyecektir. Devlete borç veren kişi ve kurumlar borçlanma senetlerinde açık bir şekilde görünmektedir. Bu durum yapılan iç borçlanma sonrasında senetlere karşılık verilen faizler ve avantajlardan kimlerin faydalanacağını gösterdiği için gelir dağılımının ne yönde şekilleneceğini de açığa çıkarmış olur (Bedir ve Karabulut, 2011, s.13-14).

Devletin iç borçlanmada baş aktör olarak bankaları kullanması bu bankaları temel görevlerinden uzaklaştırmış olmaktadır. Borçlanmada rol alan bankalar elinde bulunan kaynakları kamu kesimine kullandırmış olacak ve reel kesimin finansmanını sağlama görevi değişerek elindeki fonlarla devletin durumunu iyileştiren bir araca dönüşecektir. Bankaların sendikasyon kredileri alıp serbest pozisyonlara girmesi için devlete borç verip

yüksek oranda karlar elde etmesi gerekir. Bu durum faiz riskiyle beraber reel kesimi zor duruma düşürür ve kur riskiyle birlikte de bankaları zora sokmaktadır (Özkan, 2008, s.102).

Vergiler iç borçların en önemli finansman kaynaklarından biridir. Bundan dolayı gelir dağılımındaki etkileri ortaya çıkarmak için vergilerden elde edilen gelirlerin borçların anapara ve faiz ödemelerini karşılama hacmi ile vergi gelirlerinin kimlerden sağlandığı önem arz etmektedir. Doğrudan ve dolaylı vergi gelirlerinin toplam gelir içindeki oranlarına bakarak uygulanan vergi sisteminin ne kadar adil ve sağlıklı olduğu anlaşılmaktadır. Toplam gelir içinde dolaylı vergi gelirlerinin payının artması vergi sisteminin verimsiz olduğunu gösterir.

Borçlanmanın vergilendirme yerine kamu finansmanı aracı olarak kullanılıyor olması finansal olarak büyük fırsatların ortaya çıkmasına sebep olarak kamu maliyesini bir krizle karşı karşıya bırakmıştır. Finansal rantların vergilendirilmesini olanaklı kılan vergi yasalarında yer alan boşluklar kayıt dışılığı özendirmiş ve vergiden kaçınmayı kolay hale getirmiştir (Bedir ve Karabulut, 2011, s.17).

1.2.1.1.9. Ödemeler Bilançosuna Olan Etkisi

Faiz oranları, devlet fon piyasasına kamu açıklarını finanse etmek için alıcı olarak girdiğinde artmaya başlayacaktır. Bu durum da yüksek faiz oranlarının ülkeye yabancı sermaye getirmesini teşvik edecektir. Mevcut bulunan döviz arzı yabancı sermaye girişi ile daha da artacağı için milli para daha değerli hale gelecektir. Dolayısıyla ithal edilen mallar daha ucuz hale gelecek ve ihraç edilen mallar daha da pahalılaşacaktır. Bunun sonucunda da dış ticaret açığı ortaya çıkacaktır (Özkan, 2008, s.103-104).

1.2.1.1.4. Kısa Vadeli Yapılan İç Borçlanma Etkileri

Borçlanma hacminde yaşanan devamlı artışlar ve azalışlar nedeniyle bu tür borçlar dalgalı borçlar olarak da nitelendirilmektedir. Kamu gelirlerinin elde edilmesi ile kamu harcamalarının yapılması arasında zaman yönünden sorunlar ortaya çıkmaktadır. Ortaya çıkan bu sorunları gidermek için de devlet kısa vadeli borçlanma yolunu tercih etmektedir. Devlet nakit ihtiyacını bu şekilde kısa bir süre içinde karşılamış olur.

Devletin kısa vadeli borçlanmayı tercih etmesi için farklı nedenleri olabilmektedir. Bu nedenleri olağanüstü harcamaların finansmanı, para politikalarını

uygulayabilmek için açık piyasa işlemlerinin yapılması ve faiz oranlarının düşük olması şeklinde sıralayabiliriz (Nemli, 1996, s.192).

Kısa vadeli borçlanmanın genel borçlanma içindeki payının büyük olması borçlanma yapısını değiştirir. Bu değişiklik ile devlet çok yüksek faz ödemeleri yapmaya maruz kalır. Merkez Bankası'ndan yapılan kısa vadeli borçlanma para arzını ve bu arzın artış hızını ciddi oranda arttırır ve bu artış milli hasılanın artış hızından daha yüksek seyreder. Bununla birlikte enflasyonist baskılarda ortaya çıkmış olur. Borçlanma Merkez Bankası'ndan yapıldığında devlet tarafından uygulanan para politikası olumsuz şekilde etkilenmiş olur. Bu nedenle enflasyonist dönemde kısa vadeli borçlanma tercih edilmemelidir (Özkan, 2008, s.36).

1.2.1.1.5. Uzun Vadeli Yapılan İç Borçlanma Etkileri

Devletin olağan borçlanma şekli uzun vadeli borçlanma yöntemidir. Devlet ekonomik durumları olumlu şekilde yönlendirmek istediği için uzun vadeli borçlanma yolunu tercih etmektedir. Devlet durgunluk döneminde yüksek faizle borçlanır ve kamu açıklarını finanse etmekle birlikte toplam talebi de artış yönlü hareket ettirmiş olur. Toplam talep kısılmak istendiğinde uzun vadeli borçlanma yoluna enflasyonist dönemlerde başvurulur. Dolayısıyla yatırımlar artarak toplam arz da yükselmiş olur. Borçlanma sonucunda sahip olunan kaynaklar verimli yatırım alanlarında kullanılırsa bu durum ekonomik seyri olumlu yönde etkiler. Faiz oranları yüksek olduğu için uzun vadeli borçlanma maliyeti de yüksek olmaktadır (Erol, 1992, s.46).

1.2.1.1.6. İç Borçlanmanın Sosyal Açıdan Etkileri

Finansman aracı olarak kullanılan borçlanma yönteminin gelir dağılımına olan etkisi dolaylı etki ve doğrudan etki olarak karşımıza çıkmaktadır. Dolaysız şekilde ortaya çıkan etkiler borçların faiz ve ana para ödemesi ile doğrudan bir şekilde gelir transferi olarak meydana gelmektedir. Düşük gelir grubundaki bireyler sınırlı kısıtlı şekilde borçlanma belgelerini elde tutarlar. Bu borçlanma belgelerinin yüksek gelir düzeyine sahip bireylerin ellerinde olması borçlanma yapıldığında gelir dağılımında meydana gelen eşitsizliği daha da arttırmaktadır. Dolaylı şekilde ortaya çıkan etkiler ise büyüme ile bağlantılı şekilde meydana gelmektedir (Açba, 2000, s.202).

Gelir dağılımına etki eden iç borçlanma faiz ve vergi oranları ile borçlanma araçlarını satın alan kesime göre şekillenir. Borçlanmanın faiz ödemesi vergiler ile yapıldığında tahvile sahip olmayan kesimlerin aleyhine gelir dağılımı bozulmuş olacaktır. Gelir dağılımında bir adaletsizlik olmaması için borç finansmanı vergi oranları artırılarak yapıldığında devlete borç verenler ile vergi ödeyenlerin aynı kişiler olması gerekir. Bu şekilde borcu finanse edenler ile borçlanma senetlerini satın alanlar aynı kişiler olmuştur. Borçlanmanın karşılığında yapılan faiz ödemeleri gelirin yeniden dağıtılmasına olumlu etkide bulunmuş olur. Hane halkının yüksek gelir grubuna sahip olan kısmı bu faiz ödemelerinin büyük bir bölümüne sahip olmuş olur. Faiz ödemelerinin bir kısmı vergi gelirleriyle finanse edildiğinde elinde tahvil bulunmayan kesimin vergi yükü daha da artacaktır (Özkan, 2008, s.123).

Sosyal etkileri bakımından devlet borçları klasik ve çağdaş olmak üzere iki teori ile açıklanmaktadır. Klasiklere göre kamu borçları özel borçlar ile büyük oranda benzerlik taşır, borç yükü açısından iç ve dış borçlar arasında bir farklılık yoktur ve zamanla artan borç yükü gelecek nesillerin üzerine yüklenmiş olur. Borçlanma ve vergi arasında herhangi bir fark bulunmadığını savunan Ricardo'ya göre borç yükünü borçlanmayı tercih eden nesil yüklenir ve gelecek nesiller için borçlanma ile vergi arasında bir farklılık yoktur. Çağdaşlara göre ise gelecek nesiller üzerinde borçlanmanın herhangi bir yükü bulunmamaktadır. Özel sektörden devlet için sağlanan fon transferi kamusal harcamaların gerçekleştiği dönemlerde yapılmalıdır. Çünkü kamu harcamalarını finanse etmek için kullanılacak olan fonlar gelecek kuşaktan günümüze transfer edilemez. (Sönmez, 1999, s.76).

1.2.1.1.7. Gelecek Nesillere Yüklenen Yükler Açısından Etkileri

Toplumların refah düzeyi hükümetlerin borçlanma yapmasıyla artış ya da azalış göstermektedir. Refah düzeyini azaltan borçlanma etkisi borç yükü olarak tabir edilmektedir. Dış borçlar bu yüke en çok neden olan borçlardır. İç borçlar ise daha çok gelir dağılımı üzerinde bir yük ortaya çıkarır. Borç yükünün yüklendiği kuşak olarak, bugünkü kuşaklara mı yoksa gelecek kuşaklara mı yansıdığı yönünde farklı görüşlerin ortaya çıkmasının nedeni borçların alındığı dönem ile geri ödendiği dönemin farklı olmasıdır. (Akdoğan, 2007, s.460).

Borcun miktarı ne kadar nemli ise süreleri ve hangi alanlarda kullanıldığı da bir o kadar önemli olmaktadır. Borçların gelecek kuşaklar açısından yük oluşturmaması için bu borçların kalkınma amaçlı yatırımlarda kullanılması gerekir ki bu şekilde faydalı bir hale dönüşmüş olur. Gelecek kuşaklara yüklenen yükü etkileyen diğer bir durum da alınan borçların geri ödemesinin zamanında yapılmamasıdır. Borç zamanında ödenmemiş ve alındığında kalkınmaya yönelik alanlarda kullanılmamışsa yine bu borcun yükü gelecek nesiller üzerine yüklenecektir. Bunun aksine bir görüşün savunmasına göre de devlet bugün borçlanmamış olsaydı, finansman ihtiyacını vergiler ile karşılamaya çalışacaktı ve borçlanma bu yönüyle bugünkü nesillere bir yük oluşturmuyacaktı. Devlet borçlanma yaptığında özellikle dış borçlar en verimli alanlarda kullanılmalı ve ülke dışa bağımlı hale gelmemelidir. Borçlanmanın geri ödemesi zamanında yapılmazsa ve borçlar sürekli ertelenirse bu borçların yükü hem bugünkü hem de gelecek nesiller üzerine yüklenmiş olur. Dolayısıyla borçlanmaların asıl yükü gelecek nesiller ya da bugünkü nesiller üzerine yüklenir şeklinde bir tanımlamayı kesin olarak yapmak doğru değildir. Bu yükü asıl belirleyen etkenler borçların vadeleri ve bu borçların kullanıldığı alanlar olmaktadır (Özkan, 2008, s.124).

Finansman ihtiyacı vergiler yerine borçlanma ile karşılandığında toplumsal açıdan birçok fayda ortaya çıkmasına rağmen bu borçların yükünü gelecekte alacağı vergiler ile karşılamalıdır. Borçlanmanın yükünü çeken gelecek kuşaklar bugünkü kuşağın refah düzeyine fayda sağlamış bulunmaktadır. Borçlanma karşılığında sağlanan kaynaklarla gelecek nesle bırakılan sağlıklı, kültürlü, refah düzeyi iyileşmiş bir toplum ve iyi bir ekonomi, gelecek kuşağın katlanacak olduğu borç yükü için bir karşılık olarak görülmektedir (Güven, 2013, s.66)

Refah düzeyi, sadece bugünkü kuşağın refahını ile tanımlanmamakta, aynı zamanda gelecek kuşağın refahı da bu tanımlama içerisine dahil edilmektedir. Borçlanma sonucunda sağlanan kaynakların faydasını bugünkü kuşağa yaşatıp borcun yükünü gelecek kuşağa yüklemek iktisat politikası açısından savunulamayacak bir durumdur.

1.2.1.2. Dış Borçlanma ile Finansman Yöntemi

Bir ülkede belirli bir zaman diliminde bir sözleşme ile bağlı kalarak, yerleşik olarak bulunanların yerleşik olmayanlara faiz ile anapara, sadece anapara ya da sadece faiz ödemeleri yapması dış borç olarak tanımlanır (Bilginoğlu ve Aysu, 2008, s.3).

Ülkeye yabancı kaynak girmesini sağlayan dış borçlar, alındığı dönemde ekonomide olumlu etkilere neden olmasına rağmen geri ödeme yapıldığında kaynakların ülke dışına çıkmasına yol açtığı için olumsuz şekilde etkilere maruz bırakacaktır. Dış borçlar ödemeler bilançosu üzerinde ise döviz cinsinden alındığı için hem elde edildiği hem de geri ödendiği zaman diliminde birbirinden farklı etkiler ortaya çıkaracaktır. (Yaşa, 1971, s.63).

Devletin genel olarak dış borçlanmayı tercih etme nedenleri şu şekildedir (Karagöz, 2007, s.100):

- Büyük boyutlu yatırımları finanse etmek ve ekonomik kalkınmaya etki ederek bu kalkınmayı sürdürülmek için,
- Ödemeler bilançosu açıklarının gidermek için,
- Sermaye piyasası gelişmediğinden dolayı iç borçlanma yapamadığı için,
- Sürekli olarak artış gösteren savunma harcamalarını finanse etmek için,
- Önceden yapılan dış borçların geri ödemelerini yapabilmek için,
- İthalat yaparken gerekli olacak döviz ihtiyacını karşılamak için,
- İstikrarlı bir fiyat seyri oluşturmak için,
- Doğal afet, savaş ve kriz gibi olağanüstü dönemler sonucunda ortaya çıkan harcamaları finanse etmek için,
- Kamusal gelirler ile karşılanamayan kamusal giderlerin finansmanı için,
- Sanayi üretimi açısından dışa bağımlılık olduğu için,
- İç borçlanmaya göre daha az maliyetli olduğu için dış borçlanmayı tercih etmektedir

Devletlerin borçlanmaya gitme nedenleri ülkelere göre, farklı kültürlerle göre ve ülke pazarlarına göre değişiklik göstermektedir. Gelişmiş ülkeler dönemsel ve geçici sorunlarından dolayı dış borçlanmayı tercih ederken gelişmekte olan ülkeler ekonomik yapılarından dolayı dış borçlanmayı tercih ederler ve ihracat ile ithalat arasındaki farkı gidererek milli tasarruflar kullanılarak planlanan yatırımları gerçekleştirmek için bu yolu seçerler.

Yabancı para türünden alınan dış borçların anapara ve faizlerinin ödenmesi de yine yabancı para cinsinden yapılır. Yabancı devletler, uluslararası kuruluşlar, yabancı

sermaye piyasaları ve uluslararası bankalar dış borçların kaynaklarını oluşturmaktadır. (Eker ve Meriç, 2005, s.36).

Uzun dönemde ekonomik açıdan zararlı sonuçlarla karşılaşmamak için dış borçlardan elde edilen fonlar, verimli yatırım alanlarına yönlendirilmeli ve geri ödeme zamanı geldiğinde geri ödemede kullanılabilecek gelirler elde edilmelidir. Alındığı dönemde ülkeye kaynak transferi sağlayan dış borçlar, geri ödendiği zaman ülkeden kaynak çıkışına neden olarak ülkenin satın alma gücünün dışarıya doğru aktarılmasına sebebiyet verecektir. Bundan dolayı dış borçlanma olgusunun kaynakların transferi şeklinde değil de kaynakların dışarı aktarılması olarak değerlendirilmesi daha doğru olacaktır (Özdemir, 2009, s.19-20).

Dış borçlanma yoluyla finansmanı sağlanan kamusal açıkların finansman yöntemi nedeniyle, kaynaklar bir ülkeden diğer bir ülkeye transfer edilmiş olmaktadır. Borçlanma yoluna giden ülkeye borcu veren ülkeden fon aktarılmış olurken bu durum borcun anapara ve faizinin ödendiği dönemde tam tersine dönmektedir. Hazine'nin yurt içinde borçlanma amacıyla başvuracağı kaynaklara olan talebi dış borçlanma sebebiyle azaldığında iç borçlanmaya etki eden faiz oranlarının artışı da engellenmiş olmaktadır. Hazinenin, yapılan dış borçlanmanın geri ödeme zamanı geldiğinde finanse edebilmek için kendi kaynaklarıyla birlikte bunlar dışında farklı kaynaklara da ihtiyacı olmaktadır. Kamu gelirlerinin arttığı dönemlerde ve dış ticaret bilançosunda fazla ortaya çıkan dönemlerde Hazine'nin borçları finanse edecek kaynaklara olan talebi azalış göstermektedir. Borçlanma yoluyla elde edilen kaynaklar verimli yatırım sahalarında kullanıldıklarında kamu gelirlerinde de artışlar olacaktır. Geri ödeme zamanı geldiğinde finansman tekrar borçlanma ile karşılanmaya çalışılırsa kamu gelirlerinde herhangi bir artış meydana gelmeyecektir. Yurt içi kaynaklar kullanılmadan dış borç geri ödemelerinin yapılabilmesi için dış ticaret dengesinin fazla vermesi gerekmektedir. Dolayısıyla dış ticaret fazlası ortaya çıkması için de milli para yabancı para karşısında düşük değerli tutulmalıdır (Aslan, 2006, s.37)

Kamu harcamalarını finanse etmek için yapılan devlet borçlanması, faiz oranlarının artmasına sebebiyet vermektedir. Faizler arttığı için, kamuda kullanılacak kaynakların maliyeti de artar ve bu durum kamusal açıklara da neden olmaktadır. Dolayısıyla devlet bu açıklarla karşılaşmamak için faizler oranlarını düşürmeye

çalışmalıdır. Bu konuda olumlu sonuçlar elde edilebilirse de faizler düşecek ve kamu açıklarının artmasına sebep olan maliyetlerde de azalmalar olacaktır. Kamu açıkları da gerekli bütün önlemlerin alınmasıyla zamanla azalış yönlü eğilim gösterecektir (Bulut, 2001, s.199).

Dış borçlar çok fazla arttığında ülkeler dış şoklardan etkilenecek fiyat dalgalanmalarına, faiz hadlerine ve döviz kurlarına karşı savunmasız hale gelebilir. Bununla birlikte milli paranın değerinde artışa neden olarak ihraç edilecek malların pahalılaşmasına yol açarken, ithal edilecek malların daha da ucuzlamasına neden olmaktadır. Bundan dolayı da ihracat azalacak ve ithalat artmış olacak ki bu da ülkenin dış ticaret hacmine olumsuz şekilde yansıyacaktır. Kamusal harcamaları ve açıkları finanse etmek için dış borçlanmayı tercih eden devlet, bu olayı gerçekleştirirken dış borçlarının yapısına, ödemeler dengesine, borçlanmanın yapılacağı dönemlere ve bu borçların hangi alanlarda kullanılacağı konusuna önem vermelidir. (Şen ve Sağbaş, 2004, s.75).

1.2.1.2.1. Ekonomik Etkilerine Göre Dış Borçlanma

Özellikle gelişmekte olan ülkelerde daha çok tercih edilen dış borçlanma, devletin dış kaynaklardan gelir elde ederek ekonomik kalkınma yönlü politikalar uygulamasına aracılık etmektedir. İktisadi kalkınma, en çok gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir borçlanma amacıdır. Dış borç kalkınmaya yönelik kaynak finansmanı olarak değerlendirilir. Yapıldığı dönemde ulusal geliri arttırarak ve iktisadi kalkınmanın sürdürülmesine fayda sağlasa da geri ödeme zamanında birtakım sorunlar ortaya çıkarmaktadır. Dış borçlanmanın ekonomi üzerindeki etkileri bazı göstergeler ile açıklanabilmektedir (Güven, 2013, s.73).

1.2.1.2.1.1. Büyümeye Olan Etkisi

Alındığında fon kaynağı elde edildiği için ekonomiyi olumlu etkileyen borçlanma, geri ödeme zamanı geldiğinde kaynaklar ülke dışına aktarıldığı için ekonomide birtakım olumsuz etkilere neden olmaktadır. Borçlanma sonucu elde edilen kaynaklar verimli yatırım alanlarında kullanılırsa olumsuz etkiler en aza indirilmiş olur. Bir ülkede ekonomik büyüme için en önemli faktörlerden biri de sınırlı likidite kaynağıdır. Dış borç ödemelerinin büyük hacimlerde olması, dövizin ülke dışına aktarılmasına neden olarak sermaye mallarının ithalatını kısıtlamış olur ve yatırımlar için gerekli kaynaklara

ulaşılamadığından ekonomik büyüme üzerinde olumsuz sonuçlar ortaya çıkar. Ancak dış borçlanma ile karşılanan yatırımlar bu borçlanmanın oluşturacağı maliyetten daha fazla getiri sağlarsa ekonomik büyüme dış borçlanmadan olumlu şekilde etkilenmiş olur. Aksi takdirde dış borçlanmaya giden ülkenin üretim kapasitesi artmayacak, bu ülkede hasıla artışı da yaşanmayacaktır. Beşerî ve fiziksel sermaye, işgücü, nüfus, dışa açıklık, ekonomik istikrar ve teknoloji düzeyi vb. birçok faktör ekonomik büyümenin belirleyicisi konumundadır. Bu belirleyici etkenler olmasına rağmen bazı ekonomiler yeterli bir büyüme düzeyine ulaşamamaktadır. İç borçla ve dış borçla ülke için yeterli kaynağa ulaşamayan gelişmekte olan ülkeler, ekonomik büyüme yönlü bir istikrara da kavuşamazlar (Çiçek, vd., 2010, s.143-144).

1.2.1.2.1.2. Üretim Faktörlerine Olan Etkisi

Temelde finansman amaçlı yapılan borçlanma mal ve hizmet fiyatları üzerinde de çeşitli etkilere neden olmaktadır. Diğer faktörlere göre arzı artan mal ve hizmetlerin fiyatların yükselmesine de olumlu etkileri olacaktır. Alındığında sermaye yatırımları için kullanılan dış borç sonucunda doğal kaynak, sermaye, emek ve girişimci oranında bir düşüş ortaya çıkar. Bunun sonucunda da bu faktörlerin fiyatları yükselme yönlü harekete geçer. Diğer üretim faktörlerinden daha farklı özelliklere sahip olan toprağın pazar fiyatı serbest piyasa koşullarında daha da yüksek olacaktır (Güven, 2013, s.74).

1.2.1.2.1.3. Enflasyona Olan Etkisi

Devlet finansman amacıyla dış borçlanma yoluna başvurduğunda bu yöntem fiyatlarda enflasyonist ve deflasyonist olmak üzere iki önemli etki meydana getirir. Devlet yüksek hacimlere ulaşan dış borçların finansmanı karşılamak amacıyla iç borçlanmayı da tercih eder ve sıkı maliye politikalarıyla ya da para basma yoluyla bu borçlar için gerekli kaynak ihtiyacını gidermek için uğraşır (Sugözü ve Yiyit, 2010, s.370).

Dış borçların finanse edilmesini sağlayan en önemli unsurlardan biri de ülkelerin işçi, ihracat ve turizm gelirlerinden oluşan döviz girişleridir. Döviz girişi sağlayan bu kalemlere dış borçlanma ile elde edilen kaynaklar ve yatırım amaçlı kullanılacak olan yabancı sermayeler de dahil edilebilir. Bu kaynaklar öz kaynak olarak değerlendirilemez, çünkü belli bir zaman sonra geri ödenmesi gerektiği için geçici bir kaynak niteliğindedir (Erol, 2004, s.72).

Dış borçlanma sonucu faiz oranlarının artış hızı azalarak, borçlanma sonucu elde edilen döviz kaynağının bir miktarının ithalatın finansmanında kullanılması toplam arzı arttırır ve bununla birlikte enflasyonist baskıları azaltmış olur. Borçlanma sonucu elde edilen döviz kaynağı kamu açıklarının finansmanında kullanıldığında ise alınan milli paranın kamu giderinde kullanılması ve emisyonu sebebiyet vermesi nedeniyle enflasyonist baskılara yol açacaktır. Toplam arzın dış borçlanmadan olumsuz etkilenmesi de kamu açıklarının döviz rezervleri ile finanse edilmesinden kaynaklanmakta ve bu durum ithalat olanaklarına da daraltıcı etkiler yapmaktadır ki bunun sonucunda enflasyonist baskılar da artmaya başlamaktadır (Sugözü ve Yiyit, 2010, s.370).

Dış borçlanma yapıldığı dönemde gelişmekte olan ülkelerde bir miktar rahatlama olmasına rağmen geri ödeme yapılan dönemlerde enflasyonist etkilere ve ekonomik seyrin olumsuz etkilenmesine sebebiyet vermektedir. Bazı görüşlere göre borçlanma sonucu enflasyonist etkilerle birlikte deflasyonist etkiler de ortaya çıkmaktadır. Rolph bu görüşe sahip bir iktisatçıdır ve ona göre, yeni alınan borçlardaki artışlar önceki borçların fiyatını ve mali değerini belirler. Dolayısıyla yeniden borçlanıldığında önceki borçların fiyatı düşer ve borçlar daha verimli hale gelmiş olur. Bunun sonucunda borçlanma ile ortaya çıkan deflasyonist baskılar ekonominin tümüne etki eder. Borçlanmanın deflasyonist etkiler oluşturmamasının diğer bir nedeni de özel harcamaların payının azalmasıyla birlikte toplam harcamaların da azalmasıdır (Güven, 2013, s.75).

1.2.1.2.1.4. Gelir Dağılımı Açısından Etkileri

Borçlanma yapıldığında ülke için bir gelir sağlanmış olsa da gelecek kuşaklar üzerine ağır bir yük yüklenmiş olur. Borçların faiz ve anapara ödemesi için, vergilerin büyük miktarının harcanması gerekir. Yapılan geri ödeme kamu harcamaların azalmasına neden olurken kaynakların ülke dışına transfer edilmesine yol açacaktır. Bunun sonucunda da kalan kaynaklar gelir dağılımının iyileştirilmesi için yetersiz olacak ve ülke içindeki gelirin azalmasına neden olacaktır (Gümüş, 2008, s.53).

Borçlanmanın gelir dağılımına yönelik etkisini borçlanma sonucu elde edilen kaynakların kullanıldığı alanlar, vergi sisteminin yapısı ve faizlerin ödenmesi için hangi harcamaların azaltılması gerektiği açıklamaktadır. Devletin borçlanma yolunu tercih etmesi sonucunda nesiller arasında gelirin yeniden dağıtılmasına yönelik etkiler ortaya

çıkılmaktadır. Borçlanma ile elde edilen kaynaklarla yapılan hizmetler daha çok bugünkü nesle etki etse de gelecek nesillere de etkileri olmaktadır.

1.2.1.2.1.5. Döviz Kurları Açısından Etkileri

Dış borçlanma yoluna gidildiğinde ülkede borçlanma sonucu elde edilen kaynaklar sayesinde ülkenin döviz arzı artmış olacaktır. Döviz arzı arttığında da döviz kurlarının değerinde düşüşler olacaktır ve dolayısıyla milli paranın değeri artacaktır. Bununla birlikte ithalat daha ucuz hale gelerek dış ödemeler dengesinde açıklar oluşacaktır. Dış ödemeler dengesinde açıklar oluşan ülkeler de bu açıklarını finanse edebilmek amacıyla tekrar borçlanma yapmak isteyecek ve bu da borç stokunu arttırarak ülkeyi daha da borçlu hale getirip riskli hale gelen ülkenin borçlanma faizlerini yükseltecektir. Bu durumun sonucunda da ülke kısır döngülü bir borç yüküne maruz kalacaktır. En nihayetinde de ülkenin borçlanma durumu daha riskli olacak, enflasyonda artışlar yaşanacak, negatif yönlü bir ekonomik büyüme olacak ve ülke içinden dışarıya milli sermaye çıkışları gerçekleşerek ekonomik krizlerle karşı karşıya kalınacaktır (Güven, 2013, s.76).

1.2.1.3. Temel İktisat Görüşlerine Göre Borçlanma

Ülkeler borçlanmaya ekonomik, siyasi ve sosyal yapılarının gelişme düzeylerine dayanarak yönelirler. Devletin açıkları finanse etmek amacıyla borçlanmaya gitmesine neden olan etkenler açısından birbirinden farklı düşünceler bulunmaktadır. Devlet borçlarının zamanla daha da artmasına neden olan asıl etken giderlerde yaşanan artış hızının gelirlerdeki artış hızından daha fazla olmasıdır.

1.2.1.3.1. Klasik Görüşe Göre Borçlanma

Bu görüşe göre devlet temel görevlerini yerine getirmeli ve ekonomiye müdahalede bulunmamalıdır. Klasik iktisatçılar için devlet faaliyetleri adalet, savunma ve iç-dış güvenliğin sağlanmasıyla sınırlı kalmalı, bunlar dışında bir müdahale olmamalıdır. Temel devlet faaliyetlerini finanse etmek için de vergi gelirlerinin kullanılmasını savunmuşlardır. Sadece olağanüstü hallerde borçlanmanın tercih edilebileceğini esas alan Klasikler'e göre bu borçlanma da belirli bir düzeyde olmalı, zorunlu olmadıkça devlet borçlanmamaya gitmemeli, borçlanma yaparsa da finansman ihtiyacını kısa sürede gidermelidir. Borçlanma, tasarrufların yatırıma dönüşmesini

engellemektedir. Borçlanma sonucunda tasarruflar azalır, faiz oranları artar, sermaye gelirlerinde azalışlar yaşanır ve en nihayetinde ekonomik büyüme engellenmiş olur (Özkan, 2008, s.17).

1.2.1.3.2. Neoklasik Görüşe Göre Borçlanma

Tam istihdam varsayımı altında uzun dönemli bir analiz yapan Neoklasik iktisatçılar, devlet tarafından alınan borçların geri ödemesinin gelecek nesiller tarafından yapılmasının onların refah düzeylerinde azalmalara neden olacağını savunmuşlardır. Onlara göre, kamu kesimi tasarruf açığı özel kesim tasarruf fazlasıyla karşılandığı için, iktisadi büyüme açısından tasarruflar büyük önem taşımaktadır. Dolayısıyla toplam tasarruflar iç borçlanmayla azaldığında gelecek kuşakların refah düzeylerinde azalmalar yaşanacaktır. Neoklasik iktisatçılara göre bilinçli kişiler, yaşam dönemlerine de dikkat çekerek tüketimlerini uzun dönemli olacak şekilde ayarlar. Kamusal açıkların finansmanı borçlanma ile sağlandığında, bugün alınan borçların asıl yükü, gelecek nesle vergiler aracılığıyla yüklenmiş olur. Borçlanma yapıldığı dönem ile geri ödemenin yapıldığı dönem arasında borçlanmayı yapan nesil ortadan kalkmış olacağından, borcun geri ödemesi yeni kuşağın vergileriyle olacaktır. Bu nedenle ileri görüşe sahip kişiler vergilerini gelecek kuşağa aktararak toplam tüketimlerini arttırıp bugünkü neslin yükünü gelecek nesil üzerine yükleyeceklerdir (Özkan, 2008, s.29).

Neoklasik görüş Keynesyen görüş ve Ricardocu denklik teorisi arasında bulunur. Yaşam süreleri etkeni iki görüş arasındaki temel farklılığı ortaya koyar. Ricardocu görüşe göre sınırsız olan yaşam süresi Neoklasik görüşe göre sınırlıdır. Tam istihdam konusunda ise Neoklasik görüşle Keynesyen görüş arasında farklılıklar vardır. Keynesyen görüşe göre ekonomi eksik istihdam seviyesindeyken Neoklasik görüşe göre ekonomi tam istihdam seviyesindedir. (Güven, 2013, s.34).

1.2.1.3.3. Ricardocu Görüşe Göre Borçlanma

Ricardocu görüşe göre kamu harcamalarının finansmanında borçlanma ya da vergilerin kullanılmasında bir fark bulunmaz ve yapılan borçlanmanın asıl yükü borçlanma kaynaklarını kullanan nesil tarafından yüklenilmiş olur (Bakkal, 2007, s.23).

Kamu açıklarının borçlanmayla finanse edilmesinin vergiler ile finanse edilmesinden farklı olmadığını savunan Ricardocu görüşe göre vergilerin toplanması için

oluşan maliyet bugünkü kuşaktan gelecek kuşağa doğru transfer edilmiş olacaktır. Başka bir deyişle bugünkü borçlanmanın finansmanı gelecekte alınacak olan vergilerle karşılanmaktadır.

Borçlanma ile kamu açıkları finansmanının sağlandığı dönemlerde ileri görüşe sahip olan kişilerin tüketim taleplerinde bir artış olmayacaktır. Gelecekteki borç geri ödemelerinin vergiler ile finanse edileceğini düşünen bugünkü nesil, tüketimlerini arttırmayarak gelecekteki vergileri ödeyebilecek yeterlilikte tasarruflarını arttırmaya çalışacaktır. Dolayısıyla bugünkü borçlanmanın anapara ve faiz geri ödemelerinin karşılanması amacıyla toplanacak olan vergileri ödemeye çalışan bugünkü nesil, tüketim tercihlerinde değişiklik yapmadan tasarruflarını arttırmaya çalışarak elde edilen kaynakları gelecek nesle aktarmış olacaktır (Özkan, 2008, s.21).

Bu görüş, bireylerin sınırlı yaşamlara sahip olması ve vergi konusunda gelecekteki belirsizlikler vb. sorunlara dayanarak eleştiriye maruz kalmaktadır.

1.2.1.3.4. Keynesyen Görüş Göre Borçlanma

Keynesyen görüş klasik görüşe göre birçok farklılığa sahiptir. Klasik görüşe göre devlet borcu ve birey borcu aynı şeyi ifade etmektedir. Borçlanma kamusal hizmet üretimi amacıyla yapılıyorsa harcamaların finansmanı bazı kişiler tarafından bu dönemde yapılmalıdır.

Keynesyen görüşe göre durgunluk döneminde toplam talebi arttırmak için kamu borçlanmasına gidilmesi bütçe açıklarının finansmanında en önemli araçtır. Kamu harcamaları borçlanma yöntemi ile finanse edildiğinde çarpan etkisi meydana getirerek tüketimlerin ve yatırımların artmasına neden olur. Nihayetinde talep yönlü sorunlar da ortadan kalkmış olur. Keynesyen iktisatçılara göre tam istihdam seviyesindeki ekonomilerde borçlanma sonucu dışlama etkisi ortaya çıkar ve ülke ekonomileri genellikle eksik istihdamda olduğu için borçlanma özel sektörün yatırım karlılığında artışlar meydana getirir. Faiz oranları borçlanmayla birlikte artmış olsa da bu durum özel sektörün yatırımlarında azalmaya neden olmaz. (Bakkal, 2007, s.25).

Keynesyenler açısından borçlanma toplumları zenginleştirmek, refah düzeylerini arttırmak ve yaşam standartlarını iyileştirmek amacıyla yapılıyorsa olağan bir borçlanma olarak nitelendirilir. Keynesyen görüş borçlanma olgusunu bir politika aracı olarak

tanımlayıp gelir elde etme amacının dışında farklı amaçlarının olduğunu da savunarak ülke ekonomisinin konjonktürel dalgalanmalarına göre bu yola başvurulması gerektiğini ifade etmişlerdir (Güven, 2013, s.35-36).

1.2.1.3.5. Modern Görüşe Göre Borçlanma

Bu görüşle birlikte devletin temel görevleri daha da genişlemiş, devlet fonksiyonları karmaşık bir hale dönüşmüş ve bunun sonucunda da kamu harcamalarında artışlar meydana gelmiştir. Kamu harcamaları sürekli artmış, bu harcamalar da normal kamu gelirleriyle karşılanamaz bir hale gelmiştir. Bunun sonucunda da olağanüstü bir gelir olmaktan çıkan borçlanma artık olağan bir gelir şekline bürünmüştür. Bu görüşe göre borçlanma, öne alınmış bir kamu geliri olarak değil hukuki bir kamu geliri olarak nitelendirilir. Borçlanma konusunda en çok tartışılan faktörler borçlanmanın yapıldığı yer, yapılma şekli, ne tür koşullar altında yapıldığı ve ülke ekonomisine yüklediği maliyetler olmaktadır. Devlet kamusal harcamaları borçlanma yoluyla finanse ettiğinde vergiler aracılığıyla topluma yüklediği yükün daha hafif olmasına yol açacaktır. Borçlanma hükümetlere geçici bir dönem de olsa finansman açısından bir rahatlama sağladığı için faydalı bir yöntem olmuştur ve maliye politikası aracı olarak makro ekonomik amaçlara ulaşmada da kullanıldığı için daha işlevsel bir hal almıştır (Güven, 2013, s.36).

1.2.1.4. *Borçlanmanın Kamu Gelirleri İçindeki Yeri*

Genellikle vergilerden, vergi benzeri gelirlerden ve diğer gelir kalemlerinden oluşan kamu gelirlerinin kapsamına borçlanma gelirleri de dahil edilmektedir. Borçlanmanın olağan finansman yöntemi kamu harcamalarını finanse ederken vergi ve vergi benzeri gelirlerinin kullanılmasıdır. Kişilerin özel harcamaları için ayırdıkları reel gelirlerini vergileme yöntemiyle azaltarak elde edilen fonlar kamu mal ve hizmetlerinin finansmanı amacıyla kullanılır. Kamu harcamalarının finansmanının borçlanma yöntemi ile karşılanması olağan bir kamu geliri olarak değerlendirilmektedir (Eker ve Meriç, 2005, s.4).

Vergi gelirlerinin devlet gelirleri içerisindeki payının azalması ile birlikte devlet borçlanma yöntemini bir gelir kalemi olarak görmeye başlayarak, oluşan bütçe açıklarını ve yatırımları borçlanma yöntemiyle finanse eder. Normal şartlarda geçici bir finansman

kaynağı olarak görülen borçlanma ile elde edilen gelirlerde devletin geçici bir geliri olarak görülmektedir. Borçlanma da devlet için diğer gelirler gibi olağan bir gelir elde etme yöntemidir ve devlet bu yola olağan şekilde yönelmektedir. Devlet ülkedeki siyasi ve ekonomik durumu da göz önüne alarak yapılan harcamaların yapısına ve türüne dikkat etmeksizin iktisadi ve sosyal politikalar çerçevesinde vergi ve borçlanma yönteminden birini tercih etmektedir (Çataloluk, 2009, s.243).

Borçlanma, devletin vergi toplama işinin ertelenmesine fayda sağlamaktadır. Devletin borç aldığı kişi ve kurumlar, verdikleri para karşılığında hem verdikleri anaparayı hem de faiz gelirlerini geri almaktadırlar. Borçlanma yöntemi bir nevi gelecekte toplanacak olan vergilerden elde edilen gelirlerin şimdiden kullanılması şeklinde ifade edilmektedir. Borçlanma yöntemini tercih eden ülkenin vergi kapasitesinin ne kadarını kullandığı bu konuda önemli bir noktadır. Dolayısıyla öncelikle ülkenin vergi potansiyeli göz önüne alınarak elde edilen kamu gelirlerinin yeterli düzeyde olmadığı gözlemlenirse devlet borçlanmaya gidebilir. Ülkede vergilendirilebilecek yeterli düzeyde vergi kaynağının olması borçlanmayı gereksiz kılar ve borçlanma devlet için risk teşkil eder. Yani yapılacak olan borçlanmanın gelecek dönemlerde finansmanının yine vergi gelirleriyle karşılanması gerekecektir (Eker ve Meriç, 2005, s.5).

Vergiler kamusal gelirler içerisinde en önemli paya sahiptir. Vergilerin ülke geliri içindeki payı gelişmekte olan ülkelerde %65-70 civarında iken gelişmiş ülkelerde bu oran %85-90 seviyelerindedir. Dolayısıyla gelişmekte olan ülkelerde kamu harcamalarının vergi dışındaki gelirlerle finansmanı sağlanan kısmı %30'a yakın bir seviyededir. Borçlanma olgusu her geçen gün daha da önemli bir hale dönüşmektedir (Güven, 2013, s.37).

1.2.1.5. Vergi Gelirlerinin Borçlanmadan Elde Edilen Gelirlerle Karşılaştırılması

Devletler çok fazla finansman kaynağına ihtiyaç duyarak kamu harcamalarını çok daha yüksek seviyede karşılamak isterler. Bu kaynakların en önemlileri vergi ve borçlanmadır. Devlet ülkenin iktisadi ve siyasi yapısı ile yönetim anlayışına göre hangi dönemlerde vergileme yöntemini hangi dönemlerde borçlanma yöntemini kullanacağını belirler. Vergileme yöntemiyle borçlanma yöntemi kamu harcamalarını finanse etme

açısından benzerlik taşısa da aralarında ciddi farklılıklar da bulunmaktadır. Bu farklılıklar şu şekilde ifade edilebilir:

- ✓ Kamu gelirlerinin büyük bir kısmının elde edilme yöntemi zorlamaya dayalı olarak yapılır. Fakat borçlanmada öyle bir durum bulunmamaktadır. Vergi gelirleri kamu giderlerini karşılamak için devletin zor kullanarak ve karşılıksız olarak aldığı iktisadi kaynaklardır. Bu kaynakların devletin egemenlik gücüne dayanarak alınması en önemli özelliğidir. Resim, harç, ceza gelirleri ve parafiskal gelirler gibi diğer kamu gelirleri de aynı özelliğe sahiptir. Tüm bu gelirler devletin egemenlik gücüne dolayısıyla kanuna dayanarak elde edilir. Borçlanma bu gelirlerden farklı olarak sözleşmeye ve gönüllülüğe dayanır.
- ✓ Vergi gelirleri devlet için daimî ve kesin bir gelir kalemi iken borçlanma gelirleri ise geçici bir gelir kalemidir. Borçlanmanın geri ödeme zamanı geldiğinde faiz ve ana para ödemesi yapılır. Vergileme yöntemiyle toplanan gelirlerle de bu ödemeler finanse edilmektedir. Dolayısıyla gelecek dönemde toplanması planlanan vergi gelirlerinin şu anki döneme iskonto ettirilmiş hali borç olarak değerlendirilir.
- ✓ Borçlanma yöntemi sonucunda alacaklı tarafa faiz ödemesi yapıldığı için bireylerin gelir düzeylerinde bir iyileşme yaşanırken vergiler tam aksine bireylerin yatırımlarında, tasarruflarında ve tüketimlerinde azalmaya yol açmaktadır.
- ✓ Alacaklı taraflar belirli bir süreliğine bazı ekonomik değerlerinden feragat etseler de borçlanma sonucunda faiz gelirlerine sahip olmaktadır. Alacaklılar borçlanma sonucunda faiz geliri elde ederken vergilerde tam aksine kişilerin satın alma güçlerinden azalmalar yaşanmaktadır.
- ✓ Borçlanmanın mali yükünü gelecek kuşaklar taşıırken vergileme sonucunda verginin asıl yükünü vergi veren kuşaklar taşır.
- ✓ Borçlanma hem yurt içi kaynaklardan hem de yurt dışı kaynaklardan karşılanabilirken vergileme sonucu elde edilen kaynaklar sadece yurt içi tasarruflardan sağlanır.
- ✓ Borçlanma ile elde edilen kaynaklar büyük hacimdeki olağanüstü yatırımların finansmanı için kullanılırken vergileme sonucu elde edilen gelirlerin büyük bir kısmı cari harcamaların finansmanı için kullanılır.

- ✓ Borçlanma belli bir programa ya da projeye yönelik olarak tercih edildiği için bu yöntemle elde edilen kaynakların nerelerde kullanılacağı da bellidir. Bunun aksine bütçeye dahil olduktan sonra vergileme sonucunda elde edilen gelirlerin nerede kullanılacağı belirsizdir (Güven, 2013, s.37-38).

1.2.1.6. Kamusal Borcun Özel Borçtan Farkı

Çağdaş maliye anlayışına göre bireylerin borçlanması ile devlet borçlanması aynı özellikte değildir. Özel borç ve kamu borcu arasındaki farklılıkları şu şekilde ifade edebiliriz.

- ✓ Özel borçlarda borçlunun varlığı ile borç arasında bir ilişki bulunurken kamu borçlanmasında böyle bir durum söz konusu değildir. Kamu borcunda borç geciktiğinde ya da ödenemediğinde alacaklılar devletin kaynaklarına el koyamazlar. Devlet egemenlik gücünü kullanarak borcunu hiç ödememe ayrıcalığına veya belirli bir süre borcu erteleme imkanına sahipken özel borçta kişi ve kurumlar borcu ödemediği kaçınmazlar.
- ✓ Kamu borçlanmasında toplumun faydası ön plana çıkarken özel borçlanmada karlılık düzeyi ve maliyetler ön planda yer almaktadır.
- ✓ Kamusal borçların miktarı fazla olabilirken buna oranla özel borçların miktarı daha az olmaktadır. Özel borçların kamu borçları kadar büyük hacimlerde olması mümkün değildir.
- ✓ Daha uzun vadeye ve düşük faiz oranlarına sahip olabilen kamu borçları geri ödemesizde olabilirken özel borçlar genellikle kısa vadeli ve yüksek faiz oranlarına sahiptir. Özel borçlanma zorlama unsuru olmadan sadece gönüllülük esasına dayanırken kamu borçlarında zorunluluk unsuru da söz konusu olabilmektedir. Özel borçlanma daha çok yurt içi piyasalardan karşılanırken kamu borçları yurt içinden de yurt dışından da sağlanabilir.
- ✓ Para basma yoluyla devlet borçlarının finansmanı sağlanabiliyorken özel sektörde böyle bir durum söz konusu değildir (Güven, 2013, s.39).

1.2.1.7. Devletin Genel Borçlanma Sebepleri

Ülkelerin içinde bulunduğu ekonomik koşullara ve gelişmişlik seviyelerine göre borçlanma sebeplerinde farklılıklar olabilmektedir. Bu borçlanma hem iç piyasalardan hem de yurt dışı piyasalardan sağlanabilmektedir. Devletin borçlanma nedenleri temel olarak aşağıdaki şekillerde incelenebilir (Bakkal, 2007, s.6).

1.2.1.7.1. Büyük Hacimli Yatırımları Finanse Etmek

Devletler istihdam sorununu ortadan kaldıracak uygulamaları hayata geçirip ülke ekonomisine büyük oranda fayda sağlamak isterler. Bu uygulamaların hayata geçirilmesi uzun yıllar sürmekte ve kamu bütçesi üzerinde büyük bir külfet oluşturmaktadır. Hayata geçirilmek istenen uygulamalar için ciddi oranlarda kaynaklara ihtiyaç olmaktadır. Bu kaynak ihtiyacının giderilmesinde akla ilk gelen kalem borçlanmadır. Borçlanma büyük hacimli yatırımlar için vergiye oranla daha çok kullanılmaktadır. Bunun nedeni vergi yükündeki artışın borçlanma ile önlenebilecek olması düşüncesidir. Kalkınma ve sanayileşme gayreti içindeki az gelişmiş ülkeler verimli yatırımlara yönelmek için büyük oranda kaynak arayışı içindedirler. Ulaşılan kaynaklar sayesinde yapılan yatırımlar ülkelere teknolojik yenilikler kazandırıp işsizliği azaltarak ülkelerin refah düzeylerini yükseltir ve ülke ekonomilerine fayda sağlar. Dış borçlanmayla finanse edilen büyük yatırımlara ülkemizdeki barajlar, karayolları ve boğaz köprüleri örnek olarak gösterilebilir (Özkan, 2008, s.12).

1.2.1.7.2. Borcun Borç ile Ödenmesi

Borçlanma sonucu devletlerin geri ödeme yapacak kaynaklara sahip olmaması durumunda bu borçları finanse edebilmek için yeniden borçlanma tercih edilebilir. Bunun sonucunda borç miktarı artarak yapılan borçlanmada fayda sağlayacak bir gelir elde edilmemiş olur. Borç miktarının artmasıyla birlikte yeni faiz külfeti ortaya çıkar ve bu faizlerin finansmanı için ayrılan pay bütçe içinde büyük bir paya sahip olur. Kamu harcamaları ve gün geçtikçe artış gösteren borç stoku nedeni ile borçların geri ödemesi gittikçe zorlaşabilmektedir. Bundan dolayı da devlet vadesi gelen borçların geri ödemesini yapabilmek için yeniden borçlanmaya gitmektedir. Borcun yeni bir borç ile ödenmeye çalışılması devlet için geçici bir kolaylık sağlasa da bu durum faiz yükünü de artıracaktır. Bu sorunlarla karşı karşıya kalmamak için borç ödemeleri tekrar

borçlanmayla değil de vergi artışları yoluyla sağlanmalıdır. Artan borç miktarının yeni borçlanma ile karşılanmaya çalışılması daha çok gelişmekte olan ülkelerde karşılaşılan bir durumdur (Eker ve Meriç, 2005, s.26).

Borçlanma ile elde edilen gelirlerin ana para ve faiz ödemelerini finanse edebilecek sahalara yönlendirilmesiyle, borçlanma yöntemi devlet için fayda sağlayacak bir olguya dönüşmüş olur. Bu yönlendirme yapılamadığı takdirde faiz dışı bütçe fazlası verilmiş olur ve borçlanma yükünün giderilmesi borçlanma yönteminden farklı bir yöntemle giderilmek zorunda kalır. Bazı dönemlerde kısa vadeli borçlar artarak borçların geri ödemesi yapılamayacak güçlükte olabilir. Bu sorundan kurtulmak amacıyla borçlar daha uzun vadeli borçlarla değiştirilebilir ya da şartları daha uygun olan borçlarla değiştirmeye çalışılır. Başvurulan bu yol literatürde konsolidasyon olarak tanımlanmaktadır.

1.2.1.7.3. Borçlanma ve Bütçelerde Oluşan Açıkların Finanse Edilmesi

Hazırlanma aşamasında herhangi bir sorunla karşılanmasa da bütçe gelirleri ve bütçe giderleri her zaman denk ve uyum içinde değildir. Kamu harcamaları daima düzenli bir şekilde yapılmamaktadır. Borçların faiz ve anapara ödemeleri yatırım harcamalarının hak edişleri düzensiz olan harcamalarken kira ödemeleri ücretler ve maaş ödemeleri düzenli harcamalardır. Devletin elde ettiği gelirler de düzenli ve düzensiz olarak değerlendirilebilmektedir. Mali yıl içinde taksitler halinde alındığı için ve beyannameye tabi oldukları için gelir vergisi ve kurumlar vergisi aracılığıyla elde edilen gelirler düzenli gelir iken harcama maaş ve ücretler üzerinden alınan vergiler düzenli gelir kategorisine girmektedir. Vergileme yöntemiyle gelir elde edilen dönemler mali olarak rahat dönemler olurken gelir elde edilmeyen dönemler nakit kısıtı olan dönemlerdir. Devletin borçlanmaya gitmesindeki bir neden de cari yılda gelir ve gider dengesizliğini ortadan kaldırmak istemesidir. (Güven, 2013, s.41).

1.2.1.7.3.1. Finansal Kaynakların Kamu Borçlanmasına Etkisi

Kaynakların etkin şekilde değerlendirilmesi kamu açıkları için kaynak arayışına girerken dikkat edilmesi gereken önemli bir husustur. Ülke ekonomisinde uygulanan mali politikalarla kaynakların etkinliğinin sağlanması gerekir. Kamu açıklarının kontrol edilebilmesi açısından kaynakların etki yönleri önem taşımaktadır. Vergi gelirlerinin kamu gelirleri içindeki payı az gelişmiş ve gelişmekte olan ülkelerde daha fazla olmasına rağmen vergilerin etkinliği zamanla azalmaktadır. Ülkenin mali yapısı bu yapının

uygulanmaya çalışılan borçlanma, para ve maliye politikalarıyla olan uyumu tercih edilen kaynakların etkinliği ve değişikliklere uyum sağlayabilmesi açıkların finansmanında kaynak sağlanırken önem verilmesi gereken konulardır. Monetizasyon kavramı da kamu açıklarının finanse edilmesinde vergi gelirleri kadar etkin bir kaynaktır (Güven, 2013, s.41).

1.2.1.7.3.2. Kamu Açıklarının Finansmanında Vergi Gelirlerinin Etkinliği

Vergi uygulamaları sonucunda elde edilen vergi gelirleri kamu açıklarının finanse edilmesinde büyük bir öneme sahiptir. Vergileme sonrasında mali yönden sürdürülebilir bir denge sağlanmalıdır. Yeni vergi uygulamalarının yapılması ve uygulamada olan vergilerin sistemsel farklılıkları vergilerin etki düzeyleriyle yakından ilgidir. Vergilerin gelir gruplarıyla olan ilişkilerinin bilinmesi ve yeterli etkinlikte vergi uygulamaları için gerekli tedbirler alınarak uygulamalarda başarı elde edilmesi gerekir.

Gelişmekte olan ülkeler iç kaynak yönünden yetersiz olduğu için ve para piyasaları gelişmediği için vergiler bu ülkelerin temel politika araçlarıdır. Ekonomik kalkınmanın finansmanı için en önemli kaynaklardan biri olan vergiler, kaynakların kontrolü ve teşviği açısından dolaylı ve dolaysız katkılarda bulunmaktadır. Gelişmekte olan ülkelere vergi gelirleri milli gelirin %15'i kadar düşük oranda olduğu için uygulanan vergi sistemlerinde birtakım tedbirler alınarak: vergi kaynakları özel kesimden kamu kesimine aktarılmalı ve özel kesim içinde önceliği düşük olan alanlarda değil de önceliği yüksek olan alanlarda kullanılmalıdır. Bununla beraber gelişmekte olan ülkeler verimli yatırımlar ve üretimler yapan özel kesime gerekli teşvikleri sağlayarak vergi uygulamalarını yatırımdan kaynaklanmayan gelirlere etkin şekilde yönlendirmelidir. Kamu finansmanında dengenin sağlanabilmesi için ülke gelirleri içinde büyük paya sahip olan vergilerin en verimli şekilde tahsil edilmesi gerekir. Bu durumun uygulanabilmesi için de vergi istihbarat birimleri geliştirilerek kayıt dışı yollar önlenmeli ve vergi daireleri etkin bir yapıda olmalıdır (Demircan, 2003, s.107).

Kamu açıkları olan ülkelerin sektörel yapısı incelenerek kamu desteğine ihtiyacı olan sektörler belirlenip ortaya çıkarılmalı ve bunlara dikkat edilerek vergi uygulamaları planlanmalıdır. Vergi uygulama araçları içinde vergi muafiyetleri, vergi teşvikleri, vergi istisna ve indirimleri de yer almaktadır. Sektörlerden kaynaklanan üretim düzeylerinde artışlar ortaya çıkaran bu araçlar ekonomik büyüme açısından kamu açıklarını olumlu

etkilerken ulusal gelir üzerinde de olumlu etkilere neden olmaktadır. Kamu açıklarının finansmanı açısından, büyüyerek geniş hacimlere ulaşan sektörlerden vergi uygulamalarıyla sağlanan kaynaklar, önemli bir fon oluşturmaktadır (Güven, 2013, s.42).

Vergiler, kamu finansmanının en önemli modern araçlarından biridir. Temelde kamu harcamalarının finansmanı için kullanılsa da farklı amaçlara da sahiptir. Vergi politikası hem maliye hem de iktisat politikasının araçlarından biridir ve gelir elde etme amacıyla birlikte adaletli gelir dağılımı, etkin kaynak tahsisi ile iktisadi kalkınma ve büyüme amaçları da bulunmaktadır.

1.2.1.7.3.3 Kamu Açıklarının Finansmanında Monetizasyonun Etkinliği

Yeni Klasikler ve Parasalcılar'a göre kamu açıklarının monetizasyon yoluyla karşılanması para arzının artmasına neden olacaktır. Para arzının artması da enflasyonu arttıracaktır. Devlet enflasyonist etkilere meydan vermeden reel para talibi artışına bağlı para basarak gelir elde edebilmektedir. Dolayısıyla senyoraj geliri de kamu açıklarının bir finansman yöntemidir. Para basarak açıkların finanse edilmesi borçlanma yaparak finanse edilmesine göre daha az enflasyonist etki ortaya çıkarır. Kamu açıklarının finansmanının sürekli borçlanma ile sağlanması ilerleyen dönemlerde çok fazla faiz ödemesi yapmaya maruz bırakacaktır. Bunun sonucunda da monetarist görüşün tersine para arzı artmamış olmasına rağmen enflasyonist baskı ortaya çıkmış olacaktır. Kamusal açıklar finanse edilirken para basma sonucu artan para arzının enflasyonist etki oluşturmayacağı, reel faizleri arttırdığı için borçlanmanın enflasyonist etkiye monetizasyondan daha çok neden olduğu savunulmuştur. Hükümetlerin gelir elde etmek için enflasyonu kullanmaları ve monetizasyonun enflasyon vergisine neden olması sonucunda ortaya çıkan yüksek enflasyon vergi matrahlarını düşürerek vergi gelirlerinde reel bir azalmaya neden olacaktır. Kamu açıklarının artmasına da neden olan bu durum tanzi etkisi olarak ifade edilmektedir (Ejder, 2002, s.192).

Ülkelerin finansal ve ekonomik yapılarıyla, içinde bulundukları mali şartlara göre, kamu açıklarının finansmanının iç borçlanma ya da dış borçlanma ile karşılanmasıyla monetizasyon yöntemiyle karşılanması arasında oluşan etkiler bakımından farklılıklar görülmektedir. Enflasyon ile kamu açıkları arasındaki ilişkide tüm ekonomik göstergelere dikkat etmek gerekse de bunlar arasında doğrudan bir ilişki görülmemektedir. Ülkede uygulanacak vergi politikasının etkinliği, kamu açıklarının ortaya çıkmaması ve ortaya

çıkan açıkların finanse edilmesinde kullanılacak yöntemin enflasyonist etkiye neden olmaması açısından büyük bir önem arz etmektedir.

1.1.1.5.3.2. Finansal Niteliklerin Borçlanmaların Finansmanına Etkisi

Kamu borçlanması küreselleşme ve finansal serbestleşme ile birlikte farklı bir nitelik kazanmıştır. Borçlanmayı yapan yöneticiler ve politikacılar için iç ve dış borcun birbirinden çok farklı özelliklere sahip olması, iç borçlanmanın döviz cinsinden yapılması ve uluslararası para fonlarındaki hareketlilik yeterince önemli olgulardır (Bülbül, 2003, s.124).

Kamu açıklarının finansman yönteminde uygulanan politik yaklaşımlar ve bu yaklaşımların açıkları etkileme düzeyleri mali sorunları ortaya çıkarabilmektedir. Bu uygulamada hem ülkelerin gelişmişlik seviyeleri hem de uygulanan politikaların ülkenin mali yapısına uyumlu olması önem arz etmektedir. Kriz dönemlerinde gelişmekte olan ülkelerdeki kamu açıkları daha büyük sorun teşkil etmekte ve açıklar için uygulanan mali politikalar daha çok etkilenecek açıklar daha da artmaktadır. Ülkeler kamu açıklarını finanse etmede birbirlerinden farklı verimliliğe sahiptir ve bunun nedeni yapısal özelliklerindeki farklılıklardan kaynaklanmaktadır. Ülkelerin karar alma süreçlerine değişik etkilerde bulunan faktörler de açıkların finansmanında önemli bir etkendir (Güven, 2013, s.44).

1.2.1.7.4. Borçlanma ile Kamu Giderlerinin Finanse Edilmesi

Bugünlerde devlet ekonomide daha fazla söz hakkına sahip olmaktadır. Devlet anlayışı olarak da sosyal devlet olgusu jandarma devlet olgusunun yerini almıştır. Bununla birlikte de devletin görev alanları genişlemiş ve kamu hizmetleri de bir o kadar artmıştır. Artan kamu hizmetleriyle birlikte kamu harcamalarında da artışlar yaşanmış ve devletin bu harcamaların finansmanını sağlayabilmesi için daha fazla kaynağa ihtiyacı olmuştur. Vergiler kamu harcamalarının karşılanmasında ilk akla gelen finansman kaynağı olmasına rağmen vergilerin yeterli gelmediği dönemlerde giderler borçlanma ile finanse edilmiştir (Gümüş, 2008, s.30).

1.2.1.7.4.1. Olağanüstü Harcamaların Finansmanı Amacıyla Borçlanma

Bütçe hazırlığında öngörülmeyen, faydaları uzun yıllara yayılan ve her yıl tekrarlamayan harcamalar olağanüstü harcamalar olarak tanımlanır. Bu olağanüstü

harcamaların en bilinen örneği savaş harcamalarıdır. Çıkması beklenen bir savaş hazırlıkları veya içinde bulunulan savaş için yapılan harcamalar devlete ciddi bir mali yük yüklemektedir. Bu yükün altından kalkabilmek için de devlet ilk olarak borçlanmaya başvurur. Bezen koca bir şehri mahvedebilecek boyutta orman yangınları, sel baskınları, deprem ve benzeri afetler yaşanabilir. Devlet bu afetlerin etkisini hafifletmek amacıyla büyük miktarda borçlanmaya gider ve mümkün olduğunca dış yardımlara ihtiyaç duyar. Doğal afetlerle karşılaşılan bu dönemlerde toplumun vergi ödeme gücü azalarak ülke ekonomisi zarar görür. Bununla birlikte vergi borçları ertelenir veya affedilerek silinir. Yıldan yıla değişiklik gösteren ağır kış mevsimi koşulları da ekonomiyi zora sokup devleti büyük harcamalar yapmak zorunda bırakabilir. Böyle zamanlarda devlet ekonomiyi zorda bırakmamak, yeniden düzeni sağlamak ve ihtiyaçları karşılayabilmek için borçlanma yoluna başvurur (Güven, 2013, s.45).

1.2.1.7.5. Borçlanmanın Maliye Politikası Aracı Olması

Borçlanma yöntemi her zaman sadece gelir elde etmek amacıyla tercih edilmez bazen de ekonomik dalgalanmalara yön verebilmek için maliye politikasının bir aracı olarak kullanılır. Maliye politikasıyla devletin temel amacı gelir dağılımında adaleti sağlamak, ekonomik istikrarı sağlamak, ekonomik ve sosyal amaçlara ulaşmak ve ödemeler bilançosunda dengeyi sağlamaktır. Maliye politikasının bu amaçlarına ulaşılmasını sağlamak için borçların miktarında ve yapısında değişiklikler yapılması borç yönetimi olarak nitelendirilmektedir. Devlet borçlanma yoluna, para basmanın enflasyonist etkisini azaltmak ve likidite tercihinin düşürerek deflasyonist etkiden kurtulmak amacıyla da gidebilir. Enflasyonist dönemde ekonomideki para arzı fazlasını gidermek amacıyla borçlanma tercih edilirken deflasyonist dönemde atıl kaynakları harekete geçirip verimli alanlara yönlendirmek amacıyla tercih edilir (Eker ve Aytaç, 2005, s.27).

1.2.2. Vergileme Yöntemiyle Finansman

Kamu harcamalarının finansmanı amacıyla, devletin egemenlik gücüne dayanarak gerçek ve tüzel kişilerden, gelirler ve mallar üzerinden alınan ekonomik değerler vergi olarak tanımlanır. Diğer finansman yöntemlerinden farklı olarak vergi karşılıksızdır ve zora dayanılarak alınan zorunlu bir ödeme şeklidir. Vergileme uygulamaları devlet tarafından tek taraflı olarak yasalarla belirlenir. Yasalarla belirlenmesinin asıl amacı

ödenmeyen vergi borçlarının cezalarla da desteklenerek tahsilinin kolaylaştırılmasıdır. Vergi ödendiğinde bunun karşılığında doğrudan bir fayda bekleyişi içerisine girilmemesi erginin karşılıksız olmasını ifade eder. Vergiler öncelikle kamu mal ve hizmetlerini finanse edebilmek amacıyla toplanır. Açıklar vergiler ile karşılanmaya çalışıldığında bazı sorunlarla karşılaşmaktadır. Kamu açığı finansmanında uygulanan maliye politikasının bütçedeki optimal dengeyi sağlama düzeyi ve özellikle gelişmekte olan ülkelerde yaşanan, vergi gelirlerinin reel değerlerinin enflasyon sebebiyle azalması bu sorunlardan biridir. Karşılaşılan bu sorular “tanzi etkisi” ve “vergi düzeltmesi” ile açıklanmaktadır (Varolsun, 2006, s.25-26).

1.2.2.1. Vergi Düzeltmesi

Vergi, devletin en büyük gelir kaynaklarından biridir ve bu kaynakları daha da arttırmak için vergilemeye konu edilmemiş olan kaynaklardan da vergi alınmalı ya da uygulamada olan vergi oranları arttırılmalıdır. Bireylerin tasarruf, yatırım ve tüketim harcamalarında sapmalara sebep olan bu durumun ortaya çıkmaması için fiyat esnekliği düşük olan mal ve hizmetlerden özel tüketim vergisi alınmalı ve götürü usulde vergileme yönteminin de uygulanması gerekir. Bu amaçla da vergi düzeltmesi yöntemi kullanılır. Bu yöntem harcamaları azaltıcı bir politikadır. Kamu harcamalarının çok fazla arttığı dönemlerde bütçede ortaya çıkan açıkların finansmanı harcamaların daha az olduğu dönemlerdeki gelirle karşılanmaktadır (Demir, 2010, s.30).

Vergi oranları, vergi düzeltmesi yönteminde sabittir ve ekonomik dalgalanmalara göre değiştirilemez. Bu yöntemin ortaya çıkardığı sonuçlar, ekonomik ve siyasi koşullardan kaynaklı, ülkelere göre farklılıklar göstermektedir. Devlet, kâr amacı gütmeyen kamu hizmetlerinden sağlanacak faydayı en yüksek düzeye çıkarmak istediği için vergi oranlarını sabit tutmaktadır. Buradaki temel amaç, kamu harcamalarının az olduğu dönemlerde bütçe fazlası verirken harcamaların çok olduğu dönemlerde bütçe açıklarına katlanmaktır (Demir, 2010, s.31).

1.1.2.2. Tanzi Etkisi

Tanzi etkisi vergi sistemi üzerindeki enflasyonist etki olarak tanımlanmaktadır. Vergi gelirlerinin reel değeri üzerindeki enflasyonist etki vergilerin fiyat esnekliğine ve ödeme aşamasındaki gecikme sürelerine bağlı olmaktadır. Zamanında tahsili

sağlanamayan vergiler dolayısıyla ortaya çıkan gecikme enflasyon dönemlerinde vergilerin değerini reel olarak azaltmaktadır. Ekonominin enflasyonist bir yapıya sahip olması ve vergilerin geç tahsil edilmiş olması vergilerin reel değerinde azalmaya neden olmaktadır. Vergiyi doğuran olayın ortaya çıkmasından verginin ödenmesine kadar olan süre gecikme süresi olarak nitelendirilir (Varolsun, 2006, s.28).

En çok gelişmekte olan ülkelerde yaşanan verginin tahakkuk ve tahsil aşamalarındaki gecikmelerden dolayı vergilerin ödenmesi ileriki zamanlarda yapılmaktadır. Enflasyonun yüksek olduğu ülkelerde, gecikme süresinden kaynaklı, vergilerin reel değeri düşmektedir. Hükümet tanzi etkisi ile vergilerin reel değerlerindeki düşüslere müdahale ederken enflasyon vergisiyle de bütçe açıklarını gidermeye çalışır (Günaydın, 2004, s.163).

Vergi gelirlerinin reel değerini vergilerin esnekliğine göre enflasyon etkilemektedir. Gelirlerinin esnekliği de vergi tarifesinin genel yapısına gelir dağılımına ve ortalama gelire bağlıdır. Vergi gelirleri ile milli hasıla arasındaki ilişki verginin esnekliği olarak nitelendirilmekte ve bu esneklik milli hasıladaki değişikliklerin vergilerden elde edilen gelirleri ne kadar etkilediğini gösterir. Buna göre vergilerden elde edilen gelirlerdeki artış milli hasılanın artışından ne kadar fazla ise vergiler de o kadar esnek bir yapıya sahiptir (Gürbüzer, 1997, s.7)

Uzun dönemde kamu harcamalarının tamamının finansmanın vergilerden elde edilen kaynaklarla sağlamaktadır. Bunun sonucunda yeri sabit olanların gelirlerinin reel değeri azalırken sabit gelire sahip olmayanların gelirlerinin reel değeri artmaktadır. Dolayısıyla bütçe açıklarının finansmanı için kaynak dağılımı bozulmuş olmaktadır (Demir, 2010, s.27).

1.2.3. Monetizasyon Yöntemiyle Finansman

Devlet, monetizasyon olarak nitelendirilen para basma yöntemini de kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla kullanmaktadır. İç borçların monetizasyonu Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası'nın, Hazine aracılığıyla devlete ait iç borçlanma senetlerini almasıdır. İki şekilde yapılan bu yöntemin ilki, piyasanın küçük boyutlu para ihtiyacını gidermek amacıyla madeni para basarak piyasaya sürülmesidir. İkinci yöntem ise devletin TCMB aracılığı ile para basarak piyasaya kâğıt para sürmesidir (Herekman, 1988, s.118).

Kamu açıklarını finanse etmek amacıyla borçlanma yoluna gidilemediğinde veya bankalar dışındaki özel kesimlere başvurulamadığında devlet banka kredisini tercih etmektedir. Bununla birlikte bankalar özel kesime verilmesi planlanan krediler kamuya verilerek parasal bir genişleme sağlanmış olur. Aynı zamanda ülke içindeki üretim ve ithalat aynı düzeyde arttırılarak genişlemenin ortaya çıkardığı kamu harcama artışının enflasyonist bir etkiye neden olması önlenmiş olur. Bireylerin reel para talebi genişleyen parasal tabanın altında olduğu sürece devlet enflasyonist baskılara maruz kalmadan da monetizasyona başvurabilir. Bu yöntem sonucu elde edilen gelir de senyoraj geliri olarak tanımlanır (Gümüş: 2008, s.35)

Vergilerin yeterli düzeyde toplanamaması da hükümetlerin monetizasyona başvurmasının diğer bir nedenidir. Yeterli miktarda olmayan vergi gelirleri sonucunda bütçe açıklarında meydana gelen artışlar ile bu açıkların kronik bir hale gelmesi kısmen veya tamamen monetizasyon yoluna başvurmayı gerekli kılmıştır. Aynı zamanda ülkelerde meydana gelen iç ve dış kaynaklı krizler nedeniyle de monetizasyona gidilmektedir. (Gümüş: 2008, s.35).

Reel büyüme oranıyla azalan bir ilişki içinde olan enflasyon, kamu açıkları ve parasal taban oranı ile artan bir ilişkiye sahiptir. Parasal taban oranında meydana gelen artış, kamu açıkları sabit kalsa dahi enflasyonun artmasına sebep olacaktır. Belirli bir kamu açığının finansmanı amacıyla daha fazla para basan devlet, enflasyonun da artmasına yol açacaktır. Enflasyonun artması ile birlikte reel balanslar daha fazla kısılacak, aradaki fark giderek açılacak ve devlet enflasyon vergisi aracılığıyla sağladığı gelirden sınıra dayanmış olacaktır. (Önder vd., 1995, s.58).

Tam istihdam düzeyindeki bir ekonomide, monetizasyon ile birlikte piyasadaki para hacmi atarak enflasyonun da artmasına yol açmaktadır. Artan enflasyon ile fiyatlar genel seviyesi de arttığı için halkın satın alma gücü azalmakta ve ellerinde para tutmayı tercih edenler gerçek bir vergi mükellefi olmaktadır. Böylelikle reel gelirler üzerinde enflasyondan kaynaklı oluşan bu olumsuz etki “enflasyon vergisi” olarak tanımlanmaktadır.

Parasal finansman yoluyla bütçe dengesinin sağlanması ile birlikte kısa dönemde faiz oranları düşerken, uzun dönemde parasalcı görüşün aktarma mekanizmasına uygun olarak enflasyonda da artış ortaya çıkmaktadır. Bu parasal yöntem ile bütçe açığının

finansmanının sağlanması, enflasyonun bir vergi şeklinde kullanılması olarak değerlendirilebilir. “Halk, gelirinden daha az harcama yapmaya ve aradaki farkı ek para tutma karşılığı devlete ödemeye zorlandığı için enflasyon da vergi ile aynı etkiye neden olmuş olur. Dolayısıyla, devlet ortaya çıkan ek harcamaların finansmanı amacıyla vergileri yükselterek daha fazla kaynak harcarken, halk daha az kaynak harcayarak ödeme zorluğundan kurtulabilir. Devlet, açıkların finansmanını monetizasyonla sağladığında ve halk piyasadaki bu parayı, elinde bulundurduğu reel para balanslarının değerini (M / P) korumak amacıyla nominal balanslara eklediğinde, devletin kendi finansmanını enflasyon vergisiyle sağladığı ifade edilebilir.” Enflasyon vergisini sınırlayan şey yine enflasyonun kendisi olduğu için, sınırsız şekilde enflasyon vergisinin kullanılabilme durumu yoktur. Reel para arzı bir enflasyonun belli bir oranından sonra o kadar çok azalma gösterir ki bununla birlikte enflasyon vergisinde de azalmalar olur (Gümüş, 2008, s.36).

1.2.4. Özelleştirme Yöntemiyle Finansman

“Özelleştirme: kamusal mülkiyete konu olan fiziksel ya da mali varlıkların özel (gerçek ya da hükmi) şahıslara satışını, bir mal ya da hizmetin üretim ve/veya dağıtımını sağlamak üzere özel şahıslara imtiyaz verilmesini, yetkili kamu makamları tarafından belirli kurallara bağlanmış olan mal/hizmet üretim ve/veya dağıtımının kuralsızlaştırılmasını ya da kural koyma ve uygulama yetkisinin özerk düzenleyici kuruluşlara devrini (yabancı dilden aktarılmış karşılıkları ile deregülasyon ve re-regülasyon’u) içerir” (Türel, 2007, s.1).

Devletin ekonomik faaliyetlerinin sınırlandırılarak piyasada özel kesimlerin daha aktif olması durumu özelleştirme olarak tanımlanmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nde temizlik, yemek ve benzeri işlerin ihale yoluyla özel kesime yaptırılması da özelleştirme olarak görülmektedir. Özelleştirme kapsamında olan diğer yöntemler de gelir ortaklığı, kiralama yöntemi, imtiyaz devri ve yönetim devridir (Gümüş, 2008, s.126).

Yapısal değişimlerle özelleştirme yönteminde uygulanan politikalar daima desteklenmelidir. Kamu harcamalarını finanse etmek amacıyla temel mal ve hizmet üreten kamusal kurum ve kuruluşları özelleştirmek, gelir dağılımının temel yapısını olumsuz etkilemektedir. Özelleştirmenin rasyonel olabilmesi için, bu yöntemle elde

edilen gelirlerin, toplam üretim kapasitesinde artışlara neden olacak verimli yatırım sahalarında kullanması gerekir (Güven, 2013, s.48).

BÖLÜM 2: ÖZELLEŞTİRME

2.1. TANIM OLARAK ÖZELLEŞTİRME

Özelleştirme, sözlük anlamına göre, devlet bünyesinde yer alan bir işletmenin işletme hakkının özel kesimlere devredilmesi olarak tanımlanır (Şafak, 1996, s.456) Bir başka tanımlamaya göre ise özelleştirme, bir bedel karşılığında devletin sahip olduğu sanayi ve ticari kuruluşların özel sektör eline bırakılmasıdır (Çakıcı, 2002, s.318).

Özelleştirme yapan ülkelerin tümünde bu kavram dar ve geniş olarak iki anlamda tanımlanır. Devletin iktisadi faaliyetlerini azaltmak amacı ile devlet elindeki iktisadi kuruluşların özel kesime devredilmesi, geniş anlamda iken KİT'lerin yani devletin sahip olduğu iktisadi kuruluşların yönetiminin özel kesim eline bırakılmasıdır. Özelleştirme kapsamında temel olgu, yönetme yetkisinin kesin olarak özel kesime geçmesidir. Bu yönüyle kamuya ait iktisadi teşebbüslerin özel kesime devredilmesi ile özelleştirme aynı şeyi ifade etmektedir.

Geniş kapsamlı bir özelleştirme yöntemine, devlete ait sağlık ve eğitim hizmetleri ile, otoyollar ve köprülerden faydalananlara, faydalanma bedelleri karşılığında devredilmesi örnek olarak verilebilir. Kamuya ait iktisadi teşebbüslerin yönetim yetkisinin tamamıyla özel kesim eline bırakılması, halka sağlanan hizmetlerin ve devlet hizmetlerinin fiyatlandırmasının ihale yöntemi ile özel kesime bırakılması özelleştirme kavramının en geniş tanımıdır (Sarıslan, 1998, s.35).

Özelleştirme ortaya ilk çıktığında sadece devlete ait iktisadi işletmelerin yeniden yapılandırmaya tabi tutularak özel kesime satılması olarak nitelendirilirken zamanla uygulama alanı bir hayli genişlemiştir (Yaşar, 2005, s.12).

Temel özelleştirme düşüncesi, ekonominin pazar mekanizmaları aracılığıyla yönlendirilmesi ancak adalet ve güvenlik gibi devletin asli görevlerini yerine getirmek için yaptığı harcamalar ile özel kesim tarafından yükü kaldırılamayacak büyüklükteki yatırımların finansmanını devletin sağlamasıdır (www.oib.gov).

Sağlıklı bir özelleştirme uygulaması yapabilmek ve hedeflenen amaca ulaşabilmek ancak kuruluş ve yasalardaki düzenlemeler ile mümkündür. Bu düzenlemeler, piyasa koşulları yetersiz iken kullanıcıların korunmasını sağlayacak

mekanizmalar oluşturur, tüketicilerin tercihlerini destekler, rekabet ortamının gelişmesine ortam hazırlar ve yatırımcıları piyasaya girmeleri için teşvik ederek yasal zemini sağlamlaştırmış olur. Küresel ekonomiye önemli katkılarda bulunan özelleştirme büyüme amaçlı yapılan uygulamaların ve serbest ekonomiyi engelleyen uygulamaların gelişmesini sağlar. Özelleştirme uygulaması sadece ekonomik bir politika olarak değil ekonomik sürecin nadide bir parçası olarak değerlendirilir. Verimlilik arayışının büyük bir öneme sahip olduğu ekonomi tüm parçalarının birbirleriyle uyum içinde olmasını sağlamalıdır.

Ekonomide serbest ortam oluşturmak ve devleti girişimci bir yapıdan çıkarıp temel görevlerini yapmasını sağlamak özelleştirme taraflarına göre özelleştirme uygulamasındaki temel amaçtır. Bu taraflara göre, özelleştirmenin başarılı olabilmesi için giderler bir hayli düşük olmalı, elde edilen kaynaklar verimli refah artırıcı yatırım alanlarında kullanılmalı ve bu yatırımlardan sağlanan faydadan daha fazla fayda sağlayan faaliyetler yapılmalıdır. Özelleştirilen ekonomik varlığın, özel kesim bünyesinde devlet bünyesinde olduğundan daha iyi yönetilmiş olması özelleştirmenin başarılı olduğunu gösteren diğer bir göstergedir (Sarıkamış, 2005, s.9-12).

2.2. ÖZELLEŞTİRMENİN UYGULANMA AMAÇLARI

Özelleştirmenin uygulanma amaçlarını iktisadi amaçlar, mali amaçlar ve siyasal ve toplumsal amaçlar olarak incelenecektir.

2.2.1. İktisadi Amaçları

İktisadi verimliliği sağlamak, ekonomik karlılık oluşturmak, optimal kaynak dağılımını sağlamak, verimlilik artışını sağlamak, piyasanın liberalizasyonu ve sermayenin tabana yayılması özelleştirmenin iktisadi amaçlarını oluşturmaktadır.

2.2.1.1. İktisadi Verimliliği Sağlamak

Ekonomide verimliliği arttırmak, kurumsal açıdan serbestleşme ve rekabete dayalı bir ekonomi özelleştirmenin iktisadi amaçlarının başında gelmektedir. İşletmeler, serbest piyasa şartlarında, piyasada yer almak veya mevcut olan konumlarını korumak amacıyla maliyetlerini azaltmak zorunda kalarak özelleştirmenin etkin bir yapıya bürünmesi beklenir. Çünkü KİT'ler iflas etme gibi bir özelliği olmadığı için piyasanın tekeli

niteliğindedir ve bu nedenle piyasa taleplerine duyarsızdır. Piyasa mekanizmasının özelleştirme sonucunda işlevsel olabilmesi ve etkinliğinin artması için aynı zamanda kurumsal yönden serbestleşme de olmalıdır (Aktan, t.y., s.7-21).

2.2.1.2. Ekonomik Karlılık Oluşturma

Devlet ekonomiye müdahale ettiğinde, ekonomide istikrarsızlık ve dengesizlik ortaya çıkabilmektedir. Bu durumların önlenmesi için devletin müdahalesi azaltılarak serbest piyasa koşullarında rekabet ortamı sağlanmalıdır. Bunun sonucunda ekonomi tüm kurum ve kuruluşları ile etkin bir yapıda olacaktır (Kül, 1994, s.10).

2.2.1.3. Optimal Kaynak Dağılımı Sağlamak

Devlet fiyatlandırmasının yerini özelleştirme ile piyasa fiyatlandırmasına bırakması, maliyetleri azaltarak fiyatlar genel seviyesinin düşmesine ve istikrarlı bir ekonomik büyümeye neden olmaktadır. Bununla birlikte tüketicilerin tercihlerini daha iyi anlayan ve karşılayan özel sektör diğer rakip firmaların da harekete geçmesini teşvik edecektir. Bunun sonucunda da kaliteli üretim ucuz olarak tüketilecektir (Cevizoğlu, 1989, s.36-37).

Özel sektörün kaynak kullanımı konusunda kamuya göre daha etkin olduğunun düşünülmesi devleti özelleştirmeye iten en önemli gerekçedir.

2.2.1.4. Verimlilik Artışını Sağlamak

Doğası gereği kamu mülkiyeti verimsiz yapıda olduğu için özelleştirme yöntemi ile karlılık ve verimlilik artışı sağlanmış olacaktır. Kamu iktisadi şirketleri özelleştirme yoluyla anonim şirketlere dönüşerek ekonomik verimliliği artırmaya çalışır (Öz- Gıda İş Sendikası, 1992, s.76).

Karlılık ve verimlilik artışı şirketler aracılığıyla gerçekleştirildiğinde ekonomik canlılık daha fazla sağlanacaktır. Fakat ortaya çıkan araştırma sonuçlarına göre mülkiyetin kamuya veya özel kesime ait olmasıyla verimlilik arasında direkt bir bağlantı görülmemektedir. Özelleştirme yöntemi sonucu ortaya çıkacak olan verimlilik artışını özelleşmiş olan teşebbüsün davranışları ve sektörün piyasa koşulları etkilemektedir. Rekabet koşulları sabitken sübvansiyon ve çeşitli düzenlemelerle özel sektör ve kamu arasındaki verimlilik farkı ciddi oranda azalmış olacaktır. Özelleştirme sonucunda gerçek

bir verim alabilmek için rekabetçi piyasa koşullarında gerçekleştirmek gerekir (Öz- Gıda İş Sendikası: 2000, s.73).

Bir başka görüşe göre de amaç yönünden özel sektör ve kamu farklı olduğu için verimlilik yönünden de bir karşılaştırma yapmak mantıklı değildir. Bazı ülkelerde özelleştirmenin temel amacı iktisadi verimliliği sağlama olarak görülmektedir. Bu ilkeler özelleştirilmeyle birlikte rekabetçi piyasa ortamını oluşturacak ve tekelleşmenin önüne geçecek düzenleyici kurumları ortaya çıkarırlar.

2.2.1.5. Piyasanın Liberalizasyonu

Klasik iktisatçılara göre ekonomideki dengesizlikler devletin müdahalelerinden kaynaklanmaktadır ve devlet ekonomiye müdahale etmemelidir. Toplumsal refah ve iktisadi büyümenin bir arada gerçekleştirilebilmesi için devletin piyasaya müdahale etmemesi gerekir. Devletin kontrolünü kısıtlayan özelleştirilme yöntemleriyle piyasa mekanizması güçlendirilerek piyasaya etkinlik kazandırılır.

2.2.1.6. Sermayenin Tabana Yayılması

Birçok ülkede sermayeyi tabana yayma amacı farklı nedenlere dayansa da özelleştirme konusunda temel amaçlardan biri olarak değerlendirilmektedir (Albayrak, 1994, s.78). Özelleştirilme yapılan kurumların sermayelerinin büyük halk kitlelerine yayılmasıyla bu amaç gerçekleşmiş olur. Özelleştirilmeyle birlikte sermaye piyasası gelişmiş, orta ve uzun vadeli fonlar talep ve arzı karşılamış, gerçek ve tüzel kişilerin ellerinde bulunan tasarruflar yatırım alanlarına kaymış olacaktır (Kül, 1994, s.11).

“Özelleştirme uygulamalarında sermayenin tabana yayılması, yani bireysel hisse senedi sahibi sayısının özelleştirme uygulamalarından sonra hızla azaldığı, halkın elindeki hisse senetlerinin, temel yatırımcı kuruluşlar tarafından satın alındığı ve bu kuruluşların sermaye piyasasını yönettikleri görülmektedir. Ülkeden ülkeye bu amaç farklılaşmaktadır, örneğin İngiltere’de, ülkenin servet mülkiyetini yaymak, işçi ve işveren kesimleri arasındaki ayrımı yumuşatma amacı yatarken: Fransa’da ise şirketlerin amaçlanan şirketlerin özelleştirildikten sonra tekrardan kamulaşmasını engelleyebilmektir” (Albayrak, 1994, s.79).

2.2.2. Mali Amaçları

Kamu iktisadi teşebbüslerinin borç yükünü hafifletmek devlete gelir kazandırmak ve vergileme yapısını değiştirmek özelleştirmeye birlikte ulaşılmak istenen amaçlardır.

2.2.2.1. Devlete Gelir Kazandırmak

Kamu açıklarının kapatılmasında ve sürekli artan borçların finansmanında özelleştirme yöntemi uygulanmaktadır. Özelleştirme düşüncesini savunan düşünürler tarafından da özelleştirmenin bu amaçlarla yapılması doğru bulunmamaktadır. Bu düşünürlere göre cari gelir ve gider farklılıklarından oluşan yapı kamu kesimi açığı olarak tanımlanmaktadır. Gelir ve gider arasındaki denklik sağlanamazsa ya da gerekli önlemler alınamazsa satışlardan elde edilen gelirlerle sadece kısa süreli açıklar karşılanabilir. Temel mal ve hizmetlerin kamu açıklarını karşılamak için özelleştirilmesi fırsat eşitliğini ortadan kaldırarak gelir dağılımının bozulmasına neden olur. Rasyonel bir özelleştirme gelirine sahip olabilmek için bu gelirler üretim kapasitesini iyileştirmeye yönelik kullanılmalı ve verimli yatırım alanlarına yönlendirilmelidir.

2.2.2.2. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Borç Yükünü Hafifletmek

Ulaşılmak istenen bu amaç, kamunun revize edilmeyip satmaya çalışarak kolay yolun seçildiği ve israfa yol açtığı için eleştiriye maruz kalmıştır. Kamu ekonomisi görüşüne göre devlet ekonomiyeye yönelik yaptığı müdahalelerde başarısız olduğu için kamu ekonomisi yerine serbest piyasa ekonomisini tercih etmelidir. Kamu ekonomisinin performansı ve buradan elde edilecek olan verim düşüktür. Özelleştirme uygulamasının sonucunda elde edilen kaynaklar bütçe açıklarının finansmanında önemli olmaktadır. Rekabet politikası iyi işlediği sürece işlevsel piyasalar sayesinde toplum refahında artışlar meydana gelecektir. Serbest işleyen bir ekonomi ile ekonomik açıdan özgür olabilmek siyasal ve toplumsal özgürlüklerin sağlanmasında temel koşuldur. Özelleştirme yöntemi enflasyondan ve kamu açıklarından arınmanın en önemli yoludur (Ege, 2000, s.69).

2.2.2.3. Vergilendirme Yönteminde Değişiklik

Devlet vergilendirme aracı olarak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin fiyatlarını kullanmaktadır. Dolaysız vergiler tüm gelir gruplarına aynı miktarda yansıdığı için adaletsiz bir vergilendirmedir. Kamu İktisadi Teşebbüslerini fiyatlandırma yöntemi ile

dolaylı vergilendirme uygulaması değiştirilerek dolaysız vergilendirme yapılmaktadır. Özelleştirilen kuruluşların elde ettiği kârdan alınan gelir ve kurumlar vergisi bu dolaysız vergilerdendir (Oyan, 1994, s.77).

Özelleştirilen işletmeleri hazineye katkıları olan bir yapıya dönüştürmek, kamunun borç stokunu azaltmak, yatırımlara tekrar canlılık sağlamak ve seçmen talepleriyle ortaya çıkan görev zararlarını ortadan kaldırmak özelleştirmenin mali amaçlarındandır (Akalın, 2002, s.131).

2.2.3. Siyasal ve Toplumsal Amaçlar

Optimal kaynak dağılımını sağlama ve adaletli gelir dağılımını sağlama özelleştirmenin toplumsal amaçları iken politik özgürlük de özelleştirmenin siyasal amacıdır.

2.2.3.1. Optimal Kaynak Dağılımını Sağlama

Klasik iktisatçılara göre ekonomik amaçlar gerçekleştiğinde toplumsal fayda artarak toplumsal ve siyasi amaçların gerçekleşmesine de ortam hazırlayacaktır. Serbest rekabet koşullarında toplumsal refahı optimize etmek ve kıt kaynakların optimal dağılımını sağlamak özelleştirme ile mümkün hale gelecektir.

2.2.3.2. Adaletli Gelir Dağılımını Sağlama

İktisadi işletmelerden kazanç ve ray sağlamanın belli bir kesimle sınırlı olmadan tabana yazılıp tüm hane halkının bu imkâna sahip olması ve işletme senetlerini ellerinde bulunduran çalışanların ücret dışındaki gelirleri de elde etme imkanının olması özelleştirmenin gelir dağılımını düzeltici etkisi olmakta ve bu etki ile dengeli bir toplum amacına daha kolay ulaşılmaktadır. Devlet müdahale ettiğinde ise istihdam açısından teşvik oluşturması düşünülen müdahaleler sübvansiyon olarak uygulamaya başlanmaktadır (Ege, 2000, s.69).

Kamu İktisadi Teşebbüsleri bulundukları bölgelerde hem ekonomik hem sosyal yönden etkiler oluşturmakta, endüstriyel eğitimin öncüsü olmakta ve ortaya çıkardıkları devletçilik anlayışı ile büyük öneme sahip olmaktadır. Bu teşebbüsler ekonomiye ağır yükler yüklediği için olumsuz etkilere de sahip olmaktadır (Kilici, 1995b, s.52-53).

Verimliliği arttırıp iş anlaşmazlıklarını ortadan kaldırmak amacıyla, KİT hisselerini yöneticilere ve küçük tasarruf sahiplerine satarak onlara gelir transferi yapılmış ve özelleştirme uygulamasına sosyal bir yapı kazandırılmış olacaktır. Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait hisse senetlerinin çalışanlara satılması ve bu yöntemle çalışanların işletmeye ortak olması gelir dağılımındaki düzeni sağlayacaktır (Çarıkçı, 1996, s.67).

2.2.3.3. Politik Özgürlük

Özelleştirme ilk olarak bir iktisat politikası olarak ortaya çıkmıştır ve ortaya çıkarması beklenen amaçları genişleyerek siyasal ve ideolojik amaçlar da dahil olmuştur. Devletin ekonomideki müdahalesini azaltarak güvenlik, savunma, sağlık ve eğitim gibi temel görevlere yönelmesini sağlamada bir araç olarak görülen özelleştirme ile devletin ekonomik ve siyasi hayattaki konumu yeniden tanımlanmak istenmiştir. Bu görüşü savunan Friedman da devlet ekonomiyeye müdahale ettiğinde bireysel özgürlüklerin de azalacağını söylemektedir. Dolayısıyla bireysel girişimci özgürlüğü ve bununla birlikte ortaya çıkan politik özgürlüğün en yüksek düzeyde olması için piyasa ekonomisi tüm dinamikleri ile çalışmalı ve devlet ekonomiyeye müdahale etmemelidir (Kül, 1994, s.9).

2.2.3.4. Demokratik Bir Yapıya Kavuşmak

Özelleştirmeden beklenen bir başka amaç da demokratikleşme kavramıdır. Bireylerin politik özgürlüklere sahip olabilmesi için özel mülkiyete sahip olmaları gerektiğini savunan Neoliberal görüşe göre demokratikleşme, mülkiyetin tabana yayılması anlamındadır (Gül, 2004, s.20).

Bir başka görüşe göre de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin hisselerinin özelleştirme yoluyla düşük gelir gruplarına satılması ve çalışanlarına düşük fiyatlarla verilmesi, farklı gruplar arasında gelirin yeniden dağıtılarak dengeli bir gelir dağılımı ortaya çıkaracaktır (Kül, 1994, s.12).

2.3. ÖZELLEŞTİRMENİN UYGULANMA NEDENLERİ

Yönetimi ve sahipliği devlete ait olan mallar özel kesime devredilerek birçok hizmeti özel sektörün gerçekleştirmesi istenmiştir. Bunun temel nedeni kaynak kullanımı ve toplumsal refahın en yüksek düzeyde sağlanmak istenmesidir. Devlet, insanların toplu

şekilde bir arada yaşamak istemeleri sonucu ortaya çıkmış ve ortak bir maliyetle ortak olan ihtiyaçlarını karşılamamaya çalışmışlardır. Devlet ortak mal ve hizmetleri karşılamaya çalışırken toplumsal refahtan ödün verdiği için mal ve hizmetlerin üretiminde toplum farklı çözüm yolları bulunmasını beklemiştir. Devletin bazı mal ve hizmetlerin üretiminde toplumsal refahı en üst düzeyde tutamadığı yönünde fikirlerin ortaya çıkmasıyla özellikle 1970’li yılların sonuyla 1980’li yılların başında farklı çözüm yolları ortaya konmaya başlanmıştır. Geliştirilerek uygulamaya konulan özelleştirme, regülasyon ve deregülasyon toplumsal refahın en üst düzeye çıkarılmasında önemli olmuş ve dünya genelinde doğal tekellerde uygulanmaya başlanmıştır (Ege, 2000, s.69).

Özelleştirme yöntemi uygulanarak bazı mal ve hizmetlerin özel sektör tarafından üretilerek satılması ve bu uygulamanın rekabetçi politikaların gelişebilmesi için ortam hazırlaması toplumsal refahın en üst düzeye ulaşip o seviyede ilerleyebilmesi için büyük fayda sağlamıştır. Dolayısıyla iktisadi mal ve hizmetlerin üretiminde kamunun başarısız sonuçlar elde etmesiyle birlikte bu başarısızlığın önüne geçmek için devletler alternatif çözüm arayışına girerek özelleştirmeyi bu çözümlerden biri olarak görmüşlerdir (Çetinkaya, 2001, s.121).

Kamunun ekonomideki birtakım başarısızlıkları ve özel kesimin piyasa ekonomisinde daha verimli, daha aktif olması sonucu devletin iktisadi mal ve hizmetlerin üretiminden elini çekmesi gerektiği düşüncesi ortaya çıkmıştır. Devlet, bu nedene de dayanarak, iktisadi mal ve hizmetlerin üretimini politik, sosyal ve finansal nedenlerden dolayı özel kesime bırakmalı yani özelleştirme yolunu tercih etmelidir. Devletin özelleştirme yapmasının nedenlerini başlıklar halinde inceleyeceğiz.

2.3.1. Finansal Nedenlerle Özelleştirme

Devletin gelir elde etmesini sağlamak, Kamu İktisadi Teşebbüslerinin devlet bütçesine oluşturduğu yükü ortadan kaldırmak, piyasa ekonomisinin işlerliğini arttırmak, sermaye piyasasının geliştirilmesine sağlamak ve devletin dış kaynaklı finansmana daha az ihtiyaç duymasını sağlamak özelleştirmenin finansal nedenleridir (Türkiye Odalar ve Borsalar Birliği, 1993, s.103).

Özelleştirmenin finansal nedenlerini şu şekilde detaylı inceleyebiliriz:

- Son dönemlerde devletin asli görevlerinin dışında olan bazı mal ve hizmetleri temel fonksiyonları gereği üretmesi gereken mal ve hizmetlerden daha fazla üretmeye başlamasıyla özelleştirme yöntemi ortaya çıkmış ve önem kazanmıştır. Devlet iktisadi mal ve hizmetleri üretmeye başladığında asli fonksiyonları gereği üretmesi gereken mal ve hizmetlerin verimliliğinde azalmalar olmuş ve daha çok yabancı kaynakların kullanılmasına ağırlık verildiği için devlet bütçesinde dengesizlikler meydana gelmiştir. Özel kesimin dünya genelinde ortaya çıkardığı gelişmelere bakıldığında devlete yüklenilmiş olan birçok mal ve hizmetin üretimini de yapabileceğine olan inanç artmıştır (Ege, 2000, s.67).
- Toplum refahının arttırılmaya çalışılması ve toplumlarda yaşanan hızlı gelişmeler sonucu zamanla devletten daha fazla ve daha çeşitli hizmetler beklenmesiyle birlikte devlet harcamalarında da ciddi artışlar meydana gelmiştir. Artan devlet harcamalarının finansmanı için de daha fazla vergi alınmaya başlanmıştır.
- Kamuya ait bir kuruluş zarar ettiğinde dahi elden çıkarılmayıp zararların yükünü bütçe çekerken özel sektör işletmeleri en yüksek fiyattan satıp kar elde etmek amacıyla mal ve hizmet üretimi yaparlar. Bundan dolayı da özel kesim rekabetçi düşünceyle birlikte, üretilen en iyi mal ve hizmetin en uygun fiyatla tüketilmesini sağlar (Sarıkamış, 2005, s.10).
- Zamanla teknolojinin de gelişmesi sonucunda büyük riskleri barındıran, ciddi oranda kaynaklara ihtiyaç olan yeni yatırımlar ortaya çıkmaktadır. Bu yatırımlar tamamen ve sadece devlet tarafından yapıldığında ihtiyaç olan kaynakların finansmanını da sadece devlet karşılamaya çalışır.
- Özel mülkiyetin yaygın hale getirilmesiyle işletmelerden gelir sağlayan insanların üretimin ve yönetimin daha verimli hale gelmesini sağlamaya çalışacak olmaları özelleştirmenin bir diğer finansal nedenidir (Vakıfbank, 1995, s.7).

2.3.2. Sosyal Nedenlerle Özelleştirme

Özelleştirme yönteminin sosyal nedenlerini maddeler halinde detaylı şekilde inceleyecek olursak:

- Gelir ve servetin yeniden dağıtılmak istenmesi özelleştirmenin sosyal nedenlerinin en başında yer alır. Gelir ve servetin dağılımında her zaman dengesizlikler vardır ve bu tüm ülkelerde farklı boyutlardadır.

- Devlet özelleştirme uygulamasıyla gereksiz yere istihdam ettiği personellerin yükünden de kurtulmuş olacak ve gerçekçi, ihtiyaca göre istihdam politikasını uygulamış olacaktır. İşletmelerde çalışan işçilerin özelleştirme sonrasında daha verimli çalışacakları da düşünülmektedir (Vakıfbank, 1995, s.5).

Verimlilik konusunun özel sektörde devlete göre daha önemli olması çalışanlar arasındaki rekabetçi yapıyı ve haliyle üretimin kalitesini arttırmış olacaktır. Özelleştirilen işletmelerde özel sektörün verimlilik odaklı çalışması ve verim alamadığı faaliyetleri azaltması kısa vadede işsizlik sorununu arttırmış olsa da uzun vadede işgücünün kalitesini ciddi oranda arttırmış olacaktır.

- Kamu İktisadi Teşebbüslerinin hızlı olarak özelleştirilmesini ve serbest piyasa gereği verimliliği arttıracak ekonomik tedbirler alınması gerektiğini belirten işverenler, devletin finansal açıdan ağır yüklere maruz kalmasını önlemek istemektedirler. Uygulamalar dikkate alındığında işçi ve işveren temsilcilerinin aynı düşüncede olmadığı görülmektedir.

İşçi tarafı özelleştirme büyük çapta yapıldığında zararlar ortaya çıkarabileceğini söylerken işveren kesimi ise özelleştirme uygulamasını emek, sermaye ve teknoloji bileşimi ile maliyeti düşürmek için bir bahane olarak görmektedirler. Özelleştirme, işçi ve işveren kesiminin aynı paydada buluşabilmesi açısından önemli olmaktadır.

2.3.3. Politik Nedenlerle Özelleştirme

Özelleştirme, bir politika aracı olarak mevcut bulunan gelirin ve servetin yeniden dağılımında rol almaktadır. Yüksek kar getirilerine sahip Kamu İktisadi Teşebbüslerinin hisse senetlerinin yönetici kesime, çalışanlara ve bireylere bazı ayrıcalıklar sağlanarak satılmasıyla bunlara gelir transferi yapılmış olur ve bununla birlikte sermayenin tabana yayılması mümkün hale gelir (TOBB, 1993, s.117).

Özelleştirme uygulamasında başarı elde eden hükümetler bunu birçok alanda kendi lehine kullanabilirken başarısızlıklar ortaya çıktığında hükümetler zor duruma düşebilmektedir. Ortaya çıkan bu başarısızlık sonucunda muhalefet kesimi güçlenerek bu durumu hükümet aleyhinde kullanabilir. Politik tercihler sonucuna göre özelleştirme kararları alınmaktadır. Arz yönlü iktisat görüşüne göre serbest piyasa ekonomisi toplumsal refahın en yüksek seviyede olması için yeterlidir ve iktisadi hayatta ortaya

çıkan istikrarsızlıkların en büyük nedeni devletin ekonomiye doğrudan veya dolaylı olarak müdahalede bulunmasıdır.

Özelleştirme uygulamasının devlet politikasında özellikle yer almasının bir nedeni de devletin ekonomisini Kamu İktisadi Teşebbüslerle düzene sokmayı düşünmesine rağmen uluslararası finans kuruluşlarının bunlara sistemsal olarak karşı olmalarıdır. Devlet başarılı bir özelleştirme yapamadığı takdirde ekonomi zor duruma girer ve uluslararası finansal destekten de yoksun kalır. Bunun sonucunda da ülkenin ekonomisinin iyi yönetilmediği yönünde düşünceler ortaya çıkar ve hükümetin iktidar gücünü kaybetmesine neden olur.

2.4. ÖZELLEŞTİRMENİN ETKİLERİ

2.4.1. Finansal Açıdan Etkileri

Özelleştirmenin finansal açıdan etkileri olumlu etkiler ve olumsuz etkiler olarak ele alınacaktır.

2.4.1.1. Olumlu Etkileri

Özelleştirmenin uygulamalarının finansal olarak olumlu yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Özelleştirme sayesinde serbest piyasa ekonomisi işlerlik ve etkinlik kazanmış olur. Özelleştirme kapsamına alınan işletmeler dünya pazarlarında, tam rekabet koşulları altında önemli başarılarla ulaşabilmektedirler. İktisadi açıdan rasyonel birçok karar piyasadaki serbest rekabet sistemi içinde alınmaktadır (Cevizoğlu, 1989, s.36).
- Özelleştirme ile ekonominin verimliliği ile iç hareketliliğinde artışlar olur. Makro düzeyde sağlanmak istenen ekonomik sistem daha da işlerlik kazanır. Özelleştirme kapsamına alınan devlet kuruluşları, rekabet koşulları altında sıkı bir şekilde devletin ilgili organları tarafından devamlı denetleneceği için bu kuruluşların üretim kaliteleri de artacaktır. Özelleştirildikten sonra bu kuruluşların amaçlarında müşteri memnuniyeti de yer alır. Ayrıca bu sayede fiyatlardaki keyfi artışlar da önlenir.

- Makroekonomik dengelerin sağlanması amacıyla önemli alt yapı hizmetleri yap-işlet-devret modeli ile özelleştirilerek ülke ekonomisinin gelişmesi sağlanır.
- Hisse senetlerinin arzı sermaye piyasası için gereken düzeyde ve yeterli seviyede sağlanmıştır. Sermayenin tabana yayılmasını sağladığı için piyasanın derinliği artarak sermaye piyasası daha iyi işlemeye başlar.
- Ülke içindeki girişimciler küresel çaptaki pazarlara özelleştirme sayesinde kolayca girer ve rekabet gücüne ulaşırlar.
- Kuruluşların özel yabancı sermaye karşılığında satışı şeklinde yapılan özelleştirmeler ile ülkeye yabancı sermaye girişleri olur ve bu sayede döviz gelirlerindeki artış ödemeler bilançosundaki açıkları finanse eder (Öner, 1993, s.43).

Doğrudan yabancı sermaye ile yapılan yatırımlar İkinci Dünya Savaşı sonrasında önem kazanmış ve 1980 yılı itibariyle zamanla artış göstermiştir. Bu yatırımlar küreselleşme sürecinden önce fazla önemsenmese de kalkınma sürecine yaptığı katkılar fark edilince günümüze kadar gelişme göstermiştir ve birçok ülkede tercih edilmeye başlanmıştır. Küreselleşme sonrasında yabancı sermaye ile teknolojik gelişme ve istihdam artışı yaşanmış, bu durum doğrudan yabancı yatırımları alan ülkelerin ekonomilerinde refah artışına ve büyümeye neden olmuştur (Bilgin, 2004, s.257).

- İktisadi kararlar piyasa mekanizması tarafından belirlenir ve piyasanın rekabetçi yapısı sayesinde kaliteli üretilen mal ve hizmetler ucuz fiyata temin edilebilir.
- Verimsiz çalışıp zarara uğrayan Kamu İktisadi Teşebbüslerine yönelik yapılan teşvikler ve bu nedenle oluşan borçlanmalar azalacağı için hazine üzerindeki yük de hafiflemiş olacaktır. Vergi gelirlerinin artan finansman açıklarını karşılamada yetersiz kalması sonucu bu açıkların kapatılmasında TCMB'nin para basma yöntemini kullanmasıyla ortaya çıkacak olan enflasyon artışları da önlenmiş olur (Öner, 1993, s.43). Özelleştirme ile anonim şirket haline dönüşen Kamu İktisadi Teşebbüsleri verimli ve karlı çalışarak ekonomide olumlu etkiler ortaya çıkaracaktır (Cevizoğlu, 1989, s.36).

2.4.1.2. Olumsuz Etkileri

Özelleştirme uygulamalarının finansal olarak olumsuz yönlerini şu şekilde sıralayabiliriz:

- Devlet bünyesinde oluşum gösteren tekelin özelleştirme ile ortadan kaldırılması hedeflenir. Fakat sadece özel sektöre ait bir işletmede özel sektörün tekel olma ve bu gücü kötüye kullanma ihtimali daha yüksek olmaktadır (Cevizoğlu, 1989, s.37).
- Hisse senetlerinin geniş kesimlere satılması hedeflenen Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait bu pay senetlerinin daha az özel kişi ya da kuruluşlar elinde toplanması gelir ve servet eşitsizliğini ortaya çıkarmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri mal ve hizmet üretimi yaparken kâr amacı olmayan faaliyetleri de yapmakta iken özelleştirilen bir kuruluş hiçbir zaman kâr amacı olmayan bir üretimi gerçekleştirmez. Dolayısıyla özelleştirme sonrasında devletin sosyal amaçlı yaptığı mal ve hizmet üretimi de olumsuz etkilenmiş olur.
- Küçük yapılar şeklinde özelleştirilen kuruluşların verimliliği özelleştirme sonrasında düşmeye başlayabilir.
- Özel sektöre göre daha az iflas riski olan devlet kuruluşları daha düşük maliyetli kaynak bulabilirlerken özel sektör dış kaynaklara o kadar rahat ulaşamaz. Kaynaklara rahat ulaşamayan özel kesim faaliyetlerini istikrarlı sürdüremez ve bu durum ekonomide dolaylı veya dolaysız yoldan olumsuz etkilere neden olur (Cevizoğlu, 1989, s.49).

Koç Holding'in 2 Eylül 2005 tarihinde TÜPRAŞ'a ait hisseleri SHELL ile beraber 4,140 milyar dolara satın aldıktan sonra bu şirketin özelleştirme bedelini karşılayabilmek için perakende olarak faaliyette bulunan grup şirketi Migros hisselerinden %50,8 kadarını 1,977 milyar TL'ye satmış olması bu konuya örnek gösterilebilir (www.oib.gov.tr).

- Kamuya ait teşebbüsler tarafından üretilen mal, satış hacmi, üretimin kapasitesi vb. değerler özelleştirme sonrasında çoğunlukla dikkate alınmamaktadır. Dikkate alınan değerler işletmeye ait menkul ve gayrimenkullerdir. Bu değerler daha sonra talep edilebileceği için işletmeyi devralanlar belli zaman sonunda işletme faaliyetlerini

sonlandırarak sadece işletmeye ait gayrimenkullerden faydalananlar (Çetinkaya, 2001, s.191).

2.4.2. Ekonomik ve Mali Açıdan Etkileri

Kaynak dağılımının sağlanmaya çalışılmasında piyasa ekonomisi yeterli olamamaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri birtakım nedenlerle özel kesim tarafından yapılamayan bazı yatırımları da yapabilmekte ve bu sayede bu hizmetlerden bütün toplum faydalanabilmektedir. Mal ve hizmetlerin üretimi kamu tarafından yapıldığında toplumun tamamı bu mal ve hizmetlere eşit şekilde ulaşabilir ve özel kesimdeki gibi bedeli ödendiği ölçüde faydalanma ilkesi burada geçerli olmaz. Kamu İktisadi Teşebbüsleri kâr maksimizasyon amacı taşımadığı için ürettiği hizmetler toplumun tamamına yayılmakta ve kâr amacını sadece toplum faydasını arttırmak için taşıyabilmektedir.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri sosyal fayda amacıyla faaliyet gösterirken özelleştirme sonrasında bu amaç karını maksimize etme haline dönüşür. Amacı değişen bu işletmelerin de üretim maliyetleri artacağı için bu durum fiyatların da artmasına neden olacaktır. Artan fiyatlar nedeniyle de toplumun sadece belli bir kesimi bu mal ve hizmetlerden faydalanabilecektir. Bunun sonucunda hem mal ve hizmetlerin faydalanma derecesi azalacak hem de kaynaklar etkin şekilde kullanılamamış olacaktır (İpek, 1992, s.78).

Kamu kesiminin ve toplumun genel faydasını düşünerek faaliyette bulunan Kamu İktisadi Teşebbüsleri özelleştirme sonrasında bu amaçtan saparak kar maksimizasyonunu hedeflemektedir. Yatırım ve üretim piyasa koşullarına göre belirlenerek kararlar sermaye ve kar odaklı alınacaktır. Bundan dolayı da Kamu İktisadi Teşebbüsleri satın alma gücünün olmadığı veya kısıtlı olduğu alanlarda etkinsiz olacaktır. Sadece satın alma gücüne sahip olanların mal ve hizmetten faydalanabileceği bir ortam oluşmasıyla üretim ve yatırım alanlarında daralmalar olacak, dağılım daha da dengesizleşecek, fiyat kartelleri ortaya çıkacak ve fiyatlarda ciddi artışlar yaşanacaktır.

2.4.3.Sosyal ve Siyasi Açıdan Etkileri

Hem iktisadi hem de sosyal açıdan toplumda ve ekonomide büyük öneme sahip olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla ciddi istihdam alanı oluşurken aynı zamanda gelir dağılımındaki eşitsizliğin de büyük oranda önlenmesine ve ülke içindeki yabancı

sermaye hakimiyetinin de azalmasına neden olmaktadır. Bu alanlarda özel kesim de yeterli olmadığı için özelleştirme uygulamasıyla da bir etkinlik oluşturulamayacaktır. (Kül, 1994, s.13).

2.4.4. Kamu Kaynaklarına Etkisi

Kamu kaynakları özelleştirme uygulamasıyla özel kesime aktarılacak kamu faydası olumsuz şekilde etkilenmiş olur, kaynaklar yetersiz hale gelir, yararlanan kişi sayısı azalır ve gelir dağılımında da bozulmalar yaşanır. Bunun sonucunda da çalışanların işten çıkarılması, ücretlerinde azalma olması, sendikasılaşma ve çalışma şartlarının zorlaşması gibi sorunlar ortaya çıkmaktadır. Uygulanacak olan özelleştirme programları her açıdan iyi değerlendirilmeli dikkatli incelenmeli ve bu çerçevede sendikal programlar yapılmalıdır. Türkiye’ de özelleştirme fikri ilk olarak 1983’lerde ortaya çıkmış ve Dünya Bankası ile IMF’nin programında yer alan devlet işletmelerine karşı durma algısıyla birlikte Kamu İktisadi Teşebbüsleri ciddi rekabetle ve tasfiye edilmeye karşı karşıya kalmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri öncelikle yüksek oranlı faizlerden borçlandırılmış daha sonra da ortaya çıkan verimsizlik maliyeti topluma yüklenmiştir. Dolayısıyla özelleştirme yöntemi bir nevi fakir ülkeden zengin ülkeye yapılan kaynak aktarım aracıdır (Köstekli, 2001, s.7-14).

1996 yılında lastik üretimi yapan Petlas’ın hisseleri ilk önce çalışanlarına satılsa da daha sonra 7 yıllık vade ve 3,6 milyon dolar peşinatla toplam 35,8 milyon dolara KOMBASSAN Holding’e devredilmiştir. Stok ve alacakları toplamı yalnızca 10,2 milyon dolar olan Petlas değerinin bir hayli altında satılmıştır. Özelleştirildikten sonra şirket yetkilileri ve Özelleştirme İdaresi tarafından istihdam ve üretim açısından güvence verilerek çalışan sayısının en az 1500 olarak belirlenmesine rağmen bu sayının sözleşmede 700’e düşürülebileceği ifadesi yer almıştır. Çalışanların ihbar ve kıdem tazminatları da devlet tarafından garantiye alınmıştır (Gül, 2004, s.70).

Kamuya ait işletmelerin verimli ve karlı çalışmadığı düşüncesiyle özelleştirilme yöntemi tercih edilmiştir. Bu yönüyle özelleştirme bir yöntem olmaktan ziyade bir tercih olarak gün yüzüne çıkmıştır. Özelleştirme ile birlikte kamu yararı düşüncesi rekabetçi anlayış çerçevesinde farklı çıkar dengelerine kurban edilmektedir. Dolayısıyla eğitim, sağlık, sosyal güvenlik kurumları ve daha birçok alan içinde özelleştirmeye gidilmiştir. Ülkemizde sosyal devlet ilkesi tam anlamıyla yerleşmediği için ve gittikçe bu düşünceden

daha da uzaklaştığı için böyle bir anlayış gerçekleri yansıtmamaktadır. Özelleştirme ile birlikte sosyal fayda amacı geri planda kalarak serbest piyasa ekonomisinde yer alan kâr amacı ön plana çıkmıştır. Sosyal amaç toplumsal adaleti, refahı sağlamak ve gelir dağılımında dengeye ulaşabilmek için daha çok önem verilmesi gereken bir amaç olmasına rağmen zamanla daha da önemsiz hale gelmektedir. Gelişmiş toplumlarda devlet her zaman gelir dağılımının düzeltilmesini ve adaletin sağlanmasını kendine esas görev bilerek sosyal faydayı koruyacak politikalar uygulamıştır. Bu bağlamda istihdam politikaları da uygulamaya konmuştur (Değirmenci, 2000, s.5- 6).

2.5. UYGULAMA YÖNTEMLERİNE GÖRE ÖZELLEŞTİRMELER

Özelleştirme yöntemleri satış yöntemi ihale yöntemi, yönetim devri yöntemi, fiyatlandırma yöntemi, kupon yöntemi, yasal-kurumsal serbestleşme yöntemi, işletme hakkı devri yöntemi, yap-işlet-devret yöntemi, imtiyaz devri yöntemi (Franchising), ortak girişim yöntemi, finansal kiralama yöntemi (leasing) ve sübvansiyon (üreticinin desteklenmesi) yöntemlerinden oluşmaktadır.

2.5.1. Satış Yöntemi

Kamu kuruluşlarına ait aktiflerin bir kısmı ya da tamamı satılarak gerçekleştirilen bu yöntem iki şekilde uygulamaya konmaktadır.

2.5.1.1. Doğrudan Satış Yöntemi

Bu yöntem ülkemizde varlıkların satılması şeklinde de nitelendirilmektedir. Kamuya ait kuruluşların kısmen ya da tamamen özel kesime satılmasıyla uygulanmaktadır. Bu yöntem en çok da Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait işletmelerin, müesseselerin, aktiflerinin ya da faaliyet alanlarının satılmasında kullanılır. Satılacak olan aktifler ya da işletmeler pazarlık yolu ile belli bir şirketin konsorsiyumuna da devir yapılabilir. Blok satış tercih edilerek belli bir yatırımcıya da satılabilir.

Tam özelleştirme iktisadi işletmelerin aktiflerinin tamamının özel kesime devredilmesi, kısmi özelleştirme aktiflerinin bir kısmının özel kesime devredilmesi, nokta özelleştirme ise sadece küçük birimlerin kendi başına özel kesime devredilmesidir (Aktan, 1987, s.103).

Hisselerin halka arz edilmesi yöntemiyle aynı anda ya da ondan daha önce uygulanabilir fakat blok satış yöntemiyle özelleştirme yapılan işletmelerin hisse senetlerinin halka arzı bu yöntemden daha sonra yapılabilir. Gerçekleştirilen bu durum gecikmeli halka arz olarak nitelendirilir. Bu yöntemin uygulanmasında en çok doğrudan pazarlık ve tam rekabet yöntemi kullanılır. Önceden belli olan ve bazı kriterleri taşıyan alıcıların yapmış olduğu tekliflerin değerlendirilerek karar verildiği yöntem tam rekabet yöntemidir. Potansiyel alıcıların mali gücünün, performansının ve piyasadaki yerinin kriter olarak alınıp pazarlık yapılarak karar verildiği yöntem ise doğrudan pazarlık yöntemidir. Sermaye artırımlarına özel kesimin de katılmasında ve hisselerin satışında da kullanılan bu yöntem subjektif kriterlere dayanmakta ve yeterince açık olmamaktadır (Üzümcü, 2007, s.111).

Yöntem uygulanırken özelleştirilecek olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve bunlara bağlı kuruluşların finansal yapısı ve performansı güçlü olmalı, özel sektörün alım gücü kuruluşun sermaye ve aktiflerine yetmelidir. Yeterli gelişmişlik seviyesine sahip olmayan sermaye piyasaları hane halkına hisse senedi satmak suretiyle yapılan özelleştirmeleri ve bunun sonucunda ortaya çıkan sermayenin tabana yayılması olgusunu olumsuz şekilde etkiler. Bu en çok da ülkemizdeki sermaye piyasalarının yeterli derinliğe sahip olmamasından kaynaklanmaktadır. Derinlik olmayan bu piyasalarda da devlet blok satış yöntemini alternatif olarak değerlendirebilir. Hızlı uygulanabilir olması, değerlendirme yöntemlerinin kolay olması ve satış maliyetlerinin daha az olması bu yöntemin olumlu nedenleri iken sermayenin tabana yayılmasını sağlayamaması, sermaye piyasasını geliştirememesi, hisse senedi bilincini oluşturamaması ve özelleştirme sonucunda ortaya çıkması beklenen ekonomik ve sosyal faydaların görülmemesi olumsuz yönleridir. Bundan dolayı da bu yöntem Kamu İktisadi Teşebbüslerinin bağlı ortaklıklarının, müesseselerinin ya da ana faaliyetleriyle ilgili olmayan işletmelerinin satışında kullanılabilir (Üzümcü, 2007, s.111).

2.5.1.2. Sermaye Piyasasının Aracılığıyla Satış Yöntemi

Kamuya ait kuruluşların hisse senetlerinin çalışanlarına, bazı finansal araçlara ya da diğer bireylere satışı bu yöntemi ifade etmektedir. Sermaye piyasasında Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait hisse senetlerinin satılabilmesi bu teşebbüslerin sermayesi paylara bölünmüş anonim şirkete dönüştürülmesi ile mümkündür. Sermayesi paylara bölünmüş

anonim şirkete dönüştükten sonra öz kaynaklar hesaplanır, aktifler değerlendirilir ve hisse senedinin miktarı ve fiyatı belirlenir. Sonrasında da satış yöntemi belirlenerek satış için ilan yapılır ve fiilen özelleştirme uygulaması başlar. Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait hisse senetleri blok satış denilen yöntemle belli bir alıcı grubuna doğrudan satılabilir. Satış işlemi sermaye piyasaları yoluyla yapıldığında halka arz da yapılmış olur. Özel tasarruf yapanlar, kuruluşlarda çalışanlar, dış sermaye piyasaları ve mali kurumlar hisse senedi satışında karşılaşılan piyasalardır (Tecer, 1987, s.57-63).

2.5.1.2.1. Hisse Senetlerinin Birinci El Piyasada Satışı

Menkul kıymet veya diğer sermaye piyasası araçlarının ihraçlarında işlem gördükleri ve tasarruf sahiplerinin menkul değerleri direkt ihraç eden kuruluşlardan satın alabildikleri piyasalardır. Birinci el piyasası özelleştirilecek KİT'in, hisse senetleri doğrudan doğruya tasarruf sahiplerine arz edilmektedir. Fakat bu uygulama sermaye piyasasının gelişmesini olumsuz etkileyeceğinden tercih edilmemektedir.

2.5.1.2.2. Hisse Senetlerinin İkinci El Piyasada Satışı

Hisse senetlerinin borsada satışı aracı kuruluşları ve sermaye piyasası gelişmiş olan ülkelerde olmaktadır. İkinci el piyasalar daha önce satılmış olan hisse senetlerinin tekrar satıldığı, alıcı ve satıcının karşılaşmasına ortam hazırlayan piyasalardır ve bu piyasalar tasarrufların kısa sürede yatırıma dönüşmesini sağlar.

İkinci el piyasaların özelliklerine şu şekilde değinebiliriz:

- Bu piyasalar sayesinde işletmeler uzun dönemli yatırım planı olan tasarruf sahiplerinin fonlarını kullanma imkanına sahip olmaktadır.
- Yatırımcı istediğinde kolaylıkla elinde bulunan hisse senedini satabilmekte ve satılmış olan hisse senetlerinin değerini izleme imkanı olmaktadır.
- Sermaye maliyeti ile ilgili bilgilere ulaşılabilir.
- Olabildiğince büyük çapta hisse senedi arz ve talep ortamı oluşması fiyatların da en ideal şekilde olmasına neden olmaktadır.

Hisse senetlerinin ikinci el piyasasında yapılan satışı taban fiyatı arttırarak ya da sabit fiyat şeklinde yapılmaktadır. Hisse senedinin üzerinde yer alan nominal değerle yapılan satış sabit fiyat ile yapılan satıştır. Taban fiyatı arttırma ile yapılan satışta sabit

bir taban fiyatı belirlenerek aracı kurumların arttırmaları doğrultusunda toptan satımı yapılarak kurumlar aracılığıyla piyasaya aktarılır (Üzümcü, 2007, s.112).

Taban fiyatın karşılığı tutarı aracı kuruluş ödediği için özelleştirme görevlisi idare aracı kuruluş tarafından belirlenen fiyattan hisse senedi satamadığında bir sorun olmaz çünkü satılamayan hisse senetleri kuruluş elinde kalmış olur.

Bazen de kademeli fiyatlar hisse senetlerinin satışında tercih edilerek belirlenmiş olan taban fiyattan daha yüksek olan fiyat teklifleri alınır. Alıcılardan en yüksek teklifi yapan tüm senetleri alacaksa istediği kadarı ona satılır ve sonra kalan senetler en yüksek ikinci teklifi yapan alıcıya istediği miktarda verilir.

Taban fiyatı arttırma yöntemi İngiltere'deki kanıya göre küçük yatırımcılar için karmaşık ve belirsiz bir yapıdadır. Küçük yatırımcılar bu karmaşık yapıdan dolayı hangi fiyattan almak istediklerini belirleyemezler. Sabit fiyatlı satış yönteminde arttırma yöntemine göre satışın verimliliği daha rahat değerlendirilir (Tecer, 1987, s.57-63).

2.5.1.3. Hisse Senetlerinin Özel Plasman Yoluyla Satışı

Özelleştirme yapan ülkelerin, sermaye piyasası gelişmemiş olanlar ile hisse senetleri konusunda bilinçsiz tasarruflara sahip olanların borsasında hisse senedi satışı verimli olmaz. Dolayısıyla hisse senetleri yurt dışı borsalara pazarlanarak satılır. Bu da ülkeye döviz ve yabancı sermaye girişine neden olur. Yeterli tasarrufa sahip olmayan alıcılara hisse senedi satılması zorlaşabilmektedir. Böyle durumlarda hisse senetlerinin satışı yeterli tasarrufa sahip olan bankalara, emeklilik fonlarına ve sigorta şirketlerine yapılabilir. Bu satış yöntemine özel plasman adı verilir ve maliyetler daha da düşük olur. Atıl fonların da ekonomiye kazandırıldığı bu yöntem kurumların tasarruflarının yetersiz olması nedeniyle güçlükle uygulanmaktadır (Tanatmış, 1986, s.18).

2.5.1.4. Hisse Senetlerinin Teklif Alma Yoluyla Satışı

Bu yöntem gelişmemiş ve yetersiz borsaya sahip olan ülkelerdeki orta ve küçük ölçeğe sahip kamuya ait teşebbüslerin hisse senetlerinin tümünün ya da bir kısmının belli kesimlerin tekliflerinin değerlendirilerek satılmasıdır. Alınabilecek hisse oranları çalışanlara, hane halkına ve yerli ve yabancı sermaye gruplarına ilan yoluyla bildirilerek bu grupların teklif vermeleri beklenebilir (Üzümcü, 2007, s.113).

Daha avantajlı bir yöntem olan, işletmeye ait hisse senetlerinin tamamının yöneticilere veya işçilere satılması işletmenin daha verimli işletilmesine ve kar elde etmesine neden olur. Aynı anda hem çalışan hem yönetici olmuş olan işletme sahipleri daha çok çalışarak temettü payını daha çok almak istemektedirler.

Çalışanlar hisse senetlerini alabilmek için yeterli ekonomik güce sahip olmayabilir. Böyle durumlarda kanunlarla düzenleyerek zorunlu olarak katılım yedek akçesi verilebilir. Bu şekilde satılmış olan hisse senetleri çalışanlara teslim edildikten sonra geri ödemeleri taksitler şeklinde yapılabilir. Çalışanlar belirlenmiş olandan daha fazla sayıda hisse senedi alırsa fazlasının bedelleri işletmenin yedek akçesinden ödenerek bedelsiz şekilde satılabilir (Altıntaş, 1988, s.131).

Bütün çalışanların hisse senedine sahip olabilmesi için ESOP yöntemi planlanmıştır. Bu yöntemde verimliliğin artırılması ve gelir dağılımında iyileşmenin sağlanabilmesi için yoğun işgücüne, uyumlu çalışanlara ve güçlü nakit akımına sahip kamu işletmelerine ait hisse senetleri çalışanlarına satılır. Az gelişmiş ülkelerdeki düşük ücretle çalışma sorunu, işletmenin elinde yetersiz nakit olması ve yönetim açısından sorunlarla karşılaşılması nedeniyle geniş uygulama alanı bulamaz. Çalışanlar tasarruflara sahip oldukları için bu yöntem aracılığıyla sermayeye ortak edilmiş olurlar (Gürol, 1987, s.67-70).

2.5.2. İhale Yöntemi

Bu yöntem üretimi devlet tarafından yapılan mal ve hizmetin üretiminin bir kısmının ya da tamamının özel kesime ihale yoluyla verilmesidir. Yapılan ihale sonucunda kazanan firma mal ve hizmet üretimini gerçekleştirdikten sonra finansmanını kamudan sağlar. Yani ihale yönteminde kamu, özel kesimin ürettiği mal ve hizmetlerin finansmanını karşılamış olur. Bu yöntem uygulanırken devlet firmayı seçme, üretim miktarını belirleme, mal ve hizmetin türünü seçme, üretimin kontrolünü yapıp tahsilini gerçekleştirme gibi imkanlara sahiptir (Falay, 1990, s.5).

İhale yönteminde işi yapacak kişiler ve firmalar devlet tarafından belirlendiği için ihaleyi kazanmaya çalışanların ortaya çıkardığı rekabetçi yapı maliyetlerin düşmesine ve kalitenin daha iyi olmasına ortam hazırlar. Bununla birlikte devletin kaynaklarını kullanarak yapılacağı işler özel kesime devredildiği için de büyük oranda tasarruf edilmiş olur. İhale yönteminin temel amacı etkinlikten ziyade hizmetin en düşük maliyetle

gerçekleştirilmesi olduğundan, kamu harcamalarında tasarruf sağlamak bu yöntemde esas alınan bir faktördür. Amerika’da yapılan araştırma sonuçlarına göre ihale yöntemine konu olan belediye hizmetlerinde maliyetlerden büyük oranda tasarruflar sağlanmıştır (Aktan, 1987, s.1-6).

İhale yöntemi Kamu İktisadi Teşebbüslerinde ve diğer kamu kuruluşlarında yüksek tasarruf sağladığı için ve yetersiz personel sorunu olduğu için ülkemizde ciddi oranda tercih edilmektedir. Belediyeler tarafından özellikle 1980 yılından sonra, park, sokak, cadde ve yol gibi hizmetlerde ihale yöntemi büyük oranda uygulanmaktadır. Ülkemizde genel bütçeye ve katma bütçeye dahil kurumlar 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu’na dayanarak belediyelerin ve il özel idarelerin hizmet, alım, satım ve benzeri işlerini özel sektöre yaptırabilmektedirler (8 Eylül 1983 tarihli ve 2886 sayılı Devlet İhale Kanunu).

İlk olarak uygulanmaya başlandığında yemek, temizlik vb. hizmetler ihaleye konu olurken günümüzde doğrudan üretimle ilgili olan hizmetler de ihale yöntemine dahil edilmektedir. Zamanında Etibank’a ait işletmelerin çoğunda üretim tamamen müteahhitler tarafından yapılırken yol bakım ve onarımı, çöplerin toplanması, park ve bahçe yapımı vb. hizmetlerin çoğu da belediyeler tarafından gerçekleştirilmektedir.

Bu yöntem hükümet üzerindeki idari yükün azalttığı için, hizmet kalitesinde artışa yol açtığı için, kaynakların etkin ve verimli kullanılmasını sağladığı için büyük bir öneme sahiptir. Bu yöntem çok uzun vadeli sözleşmelerle uygulandığında özel şirket tekel konumuna gelerek kamu maliyetlerinin artmasına neden olur ve gerçekleştirilmek istenen sosyal amaçlar sekteye uğrar. Bu nedenle ihale sözleşmelerinin kısa vadeli olarak yapılması ve ilanın geniş kesimlere ulaştırılıp uygun rekabetçi yapının oluşturulması ihale yönteminin başarılı olması için önemlidir.

2.5.3. Yönetim Devri Yöntemi

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yönetiminin, işletilmesinin ve denetiminin özel kesime belli bir ücretle devredilmesi yönetim devri anlaşmasıdır. İşletme yönetimini devralan kuruluş personel girişlerini, üretimi, dağıtımı ve pazarlamayı gerçekleştirme yükümlülüğünü de devralmış olur (Aktan, 1987, s.112).

Bu yöntem ile Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yönetimi özel kesime devredilmiş olmaktadır. Bir zorunluluk olmamakla birlikte istenirse anlaşma şartlarında belirtmek koşuluyla süre bittiğinde şirket Kamu İktisadi Teşebbüsün kendisini de satın alabilmektedir. Sözleşmede böyle bir durum belirtilmemişse ayrıca belirlenmiş olan kâr payı, payların devredilmesi, devir zamanı ve ücret konusu yerine getirilir. Elde edilen fon kaynakları sayesinde mülkiyet sağlayan bu yöntem ile sermaye en düşük seviyede kullanılmış olmaktadır.

Bu yöntemin işleyiş şeklini şu şekilde ifade edebiliriz:

- Öncelikle kamu tarafından yönetim devri yapılacak olan işletmelerin ilanı yapılmaktadır.
- Devlet işletmenin mülkiyetini kendinde saklı tutarak belli bir süreliğine işletmenin yönetimini özel kuruluşa bırakmaktadır.
- Kamu işletmesinin yönetimini devralan özel kuruluş devraldığı işletmenin ekonomik yapısını iyileştirmek ve hizmet üretiminde etkin olabilmek için devletin sunduğu kaynaklardan yararlanmaktadır.
- İşletme yönetimini devralan kuruluşun süre sonunda belli oranda işletme hisselerini alabileceği sözleşme ile belirlenebilmektedir.

“Ülkemizde 1983 Sayılı Kanun’la yönetimin devri yöntemi bir müessese olarak Türk Hukuk Mevduatı’na girmiş bulunmaktadır. İşletme Hakkı Devri adı verilen bu müessese ayrıntılı olarak Kamu Ortaklığı Fon’u Yönetmeliği’nde düzenlenmiştir” (18514 Sayılı Resmi Gazete).

Avrupa’da yaygın şekilde kullanılan bu yöntem yeterli deneyime sahip kuruluşların varlığı halinde ülkemizde de uygulanabilir. Mülkiyetin özel kesime transfer edilmesinden ziyade kamu işletmelerinin özelleştirilerek iyileştirilmesi açısından büyük önem taşımaktadır.

2.5.4. Fiyatlama Yöntemi

Devlet tarafından ülke içinde sunulan hizmetlerin çoğunluğundan doğrudan bir karşılık alınmaz ve bu hizmetler genellikle vergiler yoluyla finanse edilir. Vergi gelirleri elde edilirken ödeme gücü yaklaşımı esas alınır ve vatandaşın hizmetlerden yararlanma boyutuna göre değil de ödeme gücüne göre vergi alınmaktadır. Devlet tarafından sunulan

adalet, iç ve dış güvenlik, diplomasi gibi kamu hizmetleri toplum bireyleri arasında bölünemediği için bu hizmetlere yönelik fiyatlandırma da yapılamaz. Bunun aksine eğitim, sağlık, elektrik, su, otoyollar gibi kamu hizmetleri pazarlanabilmekte ve fiyatlandırma yoluyla tüketiciye aktarılabilir. Dolayısıyla serbest piyasa ekonomisinin etkin şekilde işleyebilmesi için kamu tarafından sunulan mal ve hizmetler fiyatlandırılarak piyasa mekanizmasına uygun hale getirilmeli ve bu mal ve hizmetlerden faydalanan kişilerden yararlandıkları ölçüde bir bedel alınmalıdır (Üzümcü, 2007, s.120).

Yararlandığı taktirde mal ve hizmetlerin bedelini karşılayamayacak durumda olan kişilere mal ve hizmet sunulmaması olarak algılansa da fiyatlandırma yöntemi bunu ifade etmemektedir. Eğitim hizmetlerini örnek verecek olursak, paralı eğitimin olması geliri düşük olan kesimin eğitim hizmetinden faydalanamayacağını ifade etmez. Bu tarz sorunlar yaşanmaması için fiyatlandırma ile gerçekleştirilen hizmetler kupon yöntemi yoluyla özelleştirilir. Özellikle yarı kamusal mal ve hizmetler, fiyatlandırılmaya müsait olduğu için, kupon yöntemi yoluyla özelleştirilerek uygulanır (Aktan, 2000, s.179).

Daha önce herhangi bir bedel alınmadan sunulmakta olan mal ve hizmetler, ülkemizde 1980 yılı sonralarında yoğun şekilde uygulanmakta olan fiyatlandırma yöntemiyle bir bedel karşılığında sunulmaktadır. Yükseköğretim harçları, paralı otoyollar, hizmetlere katılım payları ve benzeri uygulamalar fiyatlandırma yöntemiyle sunulan hizmetlere örnek olarak verilebilir. Bu yöntem sayesinde tüketiciler ödeme güçlerine göre yararlandıkları kamu hizmetlerinin finansmanına destek olarak kumu üzerindeki yükü ciddi oranda azaltmış olur. Buradaki en önemli amaç da hizmeti almakta olan talebin zamanla özel sektöre yönelmesini sağlamaktır.

2.5.5. Kupon Yöntemi

Kupon yöntemi vesika ile, kartlarla veya kuponla devletin bazı mal ve hizmetleri özel kesimden karşılamasıdır. Kupon veya vesikayı elinde bulunduran kişiler ihtiyaçlarını bunlar ile karşılarken özel kesim de hizmetlerin finansmanını devletin karşılamasını isteyebilmektedir. Sağlık alanında sosyal bir hizmet olarak uygulanan yeşil kart uygulaması ülkemizde 1991 yılında Demirel yönetimi zamanında bu yöntemle ortaya çıkmıştır (Falay, 1990, s.6-7).

Tüketicilerin belirli mal ve hizmetlere olan talebini arttırıp teşvik etmek amacıyla uygulanan kupon yönteminde düşük gelirli kesime bizzat mal ve hizmet bedelsiz verilmez

onun yerine kupon verilerek kuponun karşılığı olan tutarda özel kesimin ürettiği mal ve hizmetten yararlanmaları sağlanır. Devletin eğitim hizmeti için parasız yatılı okullar açıp düşük gelirli kesimin bu hizmetten yararlanmasını bizzat sağlamak yerine para vererek veya hizmetin karşılığı tutarında kupon vererek özel kesimden bu şekilde bu hizmeti talep edebilmelerinin sağlanması kupon yöntemine örnek verilebilir. Uygulamada kupon yöntemi için esas alınan başlıca kriterleri şu şekilde ifade edebiliriz:

- Çalışanlarla işletmenin gelirleri arasında doğrudan ve yakın bir ilişki olmadığı için özel işletmelere göre kamu işletmeleri daha düşük verimliliğe sahiptir. Kamu işletmelerinde genellikle ücretler sabit olduğu için çalışanlar az da ok da çalışsalar aynı ücretle çalışırlar.
- Çalışanlar kendilerinin olmayan geliri, serveti korumaya gayret etmezler. Bundan dolayı da kamu işletmelerinde özel işletmelere göre israf daha fazladır.

Karar mekanizmasının kamudan özel sektöre aktarılmasını sağlayarak özel şirketlerin ekonomik açıdan daha etkin çalışmasına ortam hazırlayan kupon yöntemi uygulanırken kupon verilmesi gereken, hizmetten faydalanması gereken kesimin belirlenmesinde güçlüklerle karşılaşmaktadır (Aktan, 2000, s.180-181).

2.5.6. Yasal-Kurumsal Serbestleşme Yöntemi

Bu yöntem özelleştirmeden ziyade bir iktisat politikası aracı olarak iktisadi kamu sınırlarını daraltır ve kamuya ait bütün ayrıcalıkları ortadan kaldırır. Bu yöntemle özel kesimin önündeki giriş engelleri kalkarak özel sektör de devlet elindeki ekonomik faaliyetlere girebilme imkanına ulaşmış olur. Ortaya çıkardığı en önemli etkilerden biri de yapılan ekonomik faaliyetlerle piyasa ekonomisine işlerlik kazandırılmış olur. Ekonomide etkinliği sağlamanın en önemli koşullarından biri olan bu yöntem IMF, Dünya Bankası ve özelleştirme fikrini savunan düşünürler tarafından büyük önem verilmektedir. Ülkemizde 24 Ocak 1980 kararlarıyla birlikte yasal kurumsal serbestleşme çerçevesinde birçok uygulamalar yapılmış ve devlet müdahalesini en aza indirmek için para ve maliye politikaları uygulanmıştır. Bununla birlikte özel öğretim kurumlarının açılmasına izin verip bazı devlet tekellerine son verilerek faizleri belirleme yetkisi bankalara devredilmiştir (Üzümcü, 2007, s.109).

Bu yöntem uygulandığında kamu tekelindeki işletmeler elden çıkarılır, tanınmış olan ayrıcalıklar ortadan kaldırılır, sübvansiyonlar son bulur ve Kamu İktisadi Teşebbüsleri ürettiği mal ve hizmetlerin fiyatını serbestçe belirleyebilir. Üretilen mal ve hizmetlerin fiyatları serbestçe belirlendiğinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman ihtiyacı karşılanmış olur ve bu kuruluşlar kar elde ederler. Kamu tekellerinin kurulduğu bazı ülkelerde faaliyette bulunulan alanlara özel kesimin girmesine izin verilmemektedir. Tekeller tarafından üretilen mal ve hizmetlere olan talep daimî olduğu için tekellerin maliyet düşürme ya da kalite arttırma gibi bir derterleri bulunmamaktadır. Kamuya ait tekellerin faaliyette bulunduğu alanlar özelleştirme yoluyla özel kesime de açılarak sektörde rekabetçi ortam sağlanmış olmaktadır.

Bu yöntem ilk olarak Amerika'da uygulanmış ve 1980'e kadar sınırlı şekilde kullanılmıştır. Daha sonra Başkan Reagan zamanında da yaygın hale gelerek ulaştırma, bankacılık ve daha birçok sektörde uygulanmıştır. Yasal ve kurumsal serbestleşme çerçevesinde Amerika'da alınan kararlar doğrultusunda uygulanan sektörlerde rekabet ortamı artmış ve maliyetler önemli ölçüde düşmüştür (Aktan, 1987, s.153).

2.5.7. İşletme Hakkı Devri Yöntemi

Kamunun mülkiyeti kendinde tutarak işletmelerini özel kesime devretme yöntemidir. Hukuk mevzuatımıza 2983 sayılı Tasarrufların Teşviki ve Yatırımların Hızlandırılmasına Dair Kanun ile girmiştir. Mülkiyet hakkı kamuda kalarak devletin sahip olduğu yeraltı kaynaklarının, madenlerin, limanların, otoyollarının, elektrik santrallerinin ve büyük otellerin işletmesini özel kesime bırakmasıdır.

Mülkiyet hakkı saklı kalmak şartıyla yut dışındakiler de dahil olacak şekilde kamuya ait işletmelerin müesseselerinin ve bağlı ortaklıklarının belirlenmiş olan bedel, süre ve koşullar çerçevesinde gerçek ve tüzel kişilerin işletmesi işletme hakkı olarak tanımlanmaktadır. Daha çok sağlık hizmetlerinde, şehir içinde toplu ulaşımında ve turizmde tercih edilen bir yöntem olmaktadır. Özelleştirmenin işletme hakkının devri şeklinde yapılması durumunda, hakkı devralacak olan kesimin yönetim, pazarlama vb. özelliklerinin bulunması ve kariyer sahibi olması önem taşımaktadır (Özmen, 1987, s.125-129).

2.5.8. Yap-İşlet-Devret Yöntemi

Gelişmekte olan ülkelerde yabancı yatırımcıların bir üretim veya hizmet faaliyetini belirli süre için bizzat yapıp işletmesi ve süre sonunda işletmeyi devlete devretmesi bu yöntemi ifade etmektedir. Eğlence merkezleri, petrol arama istasyonları, turistik işletmelerin kurulmasında bu yöntem tercih edilmektedir. Devletin sınırlı vergileme yapabildiği, yetersiz yurt içi sermaye birikimine sahip olan gelişmekte olan ülkelerde ekonomik kalkınmanın iyileşmesi için devlet vergisel anlamda birtakım teşviklere başvurmaktadır. Hem uluslararası boyutta hem de ülke içinde cazip gelen bu yöntem ile ülkeye teknoloji ve sermaye girişi sağlanarak işgücünde yeterli kalifiyeye ulaşılmış olur. Kamuya ait araziler yerli yatırımcılara bedel alınmadan karşılıksız olarak verilerek belli bir süre o araziler üstünde kuracakları yapıları işletip süre sonunda devlete bırakmaları öngörülebilir (Aktan, 2000, s.187).

“Ülkemizde Bazı Yatırım ve Hizmetlerin Yap-İşlet-Devret Modeli Çerçevesinde Yaptırılması Hakkında Yasa 13 Haziran 1994 ‘de yürürlüğe girmiştir. Resmi Gazetede yayınlanarak yürürlüğe giren bu yasa hükümlerine göre kamu kuruluşları ellerindeki duran varlıkları kullanırken, Yap-İşlet-Devret yönteminden yararlanabileceklerdir. Bu yöntem ileri teknoloji ve yüksek maddi kaynak ihtiyacı duyulan projelerin gerçekleştirilmesinde kullanılmak üzere geliştirilen özel bir finansman yöntemi olarak kullanılmaktadır” (Seviğ, 1994, s.4).

2.5.9. İmtiyaz Devri Yöntemi (Franchising)

İmtiyaz devri sözleşmesi devlete ait doğal tekellerin üretim faaliyetlerinin sözleşme ile belirlenen şartlar, tarifeler ve belli standartlar ile özel sektöre bırakılmasıdır. Denetleyici ve düzenleyici olarak devletin özel şirketin hiyerarşik anlamda üstünde olduğu bu yöntemde üretim faaliyeti rekabet içinde olan şirketlerden sadece birine devredilerek o şirkete bir ayrıcalık tanınmaktadır. Özel şirketlere franchising ile devri söz konusu olan üretim faaliyetleri sanayilerde ölçeğin büyüyerek şirket maliyetlerinin düşmesi sonucu ortaya çıkan demiryolu, elektrik, su gibi doğal tekel alanlarıdır. Doğal tekellerin ortaya çıkmasına ortam hazırlayan bu yöntem üretimi yapılan hizmetin büyük ölçekteki maliyetlerinin azalmasına da neden olmaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri verimsiz çalıştığı için doğal tekel olmanın faydalarını ucuz tüketim yoluyla tüketiciye

yansıtamamaktadır. Bu işletmeler imtiyaz sözleşmesiyle özel kesime devredildiğinde pazarlık yapılarak özel şirketin ürettiği malı piyasaya en düşük bedel ile sunacağı sözü alınmakta ve tüketici malı daha ucuz şekilde tüketmektedir (Üzümcü, 2007, s.119).

Üretim görevini üstlenen şirkete yapılan ödeme yönünden ihale yöntemi ile imtiyaz yöntemi birbirinden ayrılmaktadır. İmtiyaz yönteminde ödemeyi tüketici yaparken ihale yönteminde devlet yapmaktadır. Üretim faaliyeti doğal tekel şeklinde yapılan alanlarda işletmeye ayrıcalık sağlanarak tarifeler ve fiyat kamu otoritesi tarafından belirlenir. İmtiyaz yöntemi kısaca en düşük fiyattan mal ve hizmet üretip tüketiciye ulaştıracak olan firmaya kamu işletmesinin ayrıcalık tanınarak devredilmesidir. Rekabetin devamlılığı ve gerçek fiyatların belirlenmesi açısından önemli olan sözleşme tarihleri belirli aralıklarla yenilenmemesi durumunda imtiyaz alan işletme kamuya ve tüketiciye yönelik olumsuz etkilere neden olabilir (Berberoğlu, 1987, s.20).

2.5.10. Ortak Girişim Yöntemi

Özel kesim ve kamu kesiminin birtakım faaliyetleri gerçekleştirmek için bir araya gelerek ortaklık kurması ortak girişim yöntemi olarak ifade edilmektedir. Bu yöntem geniş anlamda bir özelleştirme olarak değerlendirilerek karma iktisadi girişim şeklinde de tanımlanmaktadır.

Ortak girişimler kurulma aşamalarında kamu ve özel kesim sermayeleri birleştirilmektedir. Birçok avantajı da beraberinde getirdiği için neredeyse tüm ülkelerde ortak girişimler anonim şirket olarak kurulmaktadır. Kolay bir şirket yönetiminin olması, şirketin genel kurulunda ortakların hisseleri oranında temsil edilmeleri, sermayenin paylara bölünmüş olması ve verimli ve karlı şekilde çalıştıkları için ekonomik büyümeyi hızlandırıyor olmaları bu avantajların en önemlisidir. Hükümet müdahaleleri ve bürokratik etkiler kamu iktisadi teşebbüslerinde mevcut olsa da anonim şirket şeklinde kurulan ortak girişimler de bu etkilere çok fazla rastlanmaz. Kamu payının daha az olduğu sermaye ile kurulan ortak girişim işletmesi kamu iştiraki olarak ifade edilmektedir.

İdari ve mali açıdan tam anlamıyla özerk olan ve yatırım, üretim, finansman gibi alanlarda devlet müdahalesinin olmadığı ortak girişimler gerçek anlamda başarıya ulaşabilirler. Bir özelleştirme aracı olarak görülmekte olan bu ortak girişim yöntemi bazı düşünürlere göre de sadece belli alanlarda uygulanabilir ve kamu ile özel kesim ortaklığı hep sınırlı kalmaktadır (Aktan, 2000, s.184-185).

Ortak girişim şeklinde kurulan şirketler mülkiyeti ve işletmesi tamamen kamuya ait olan şirketlere göre daha da başarılı olmaktadır. Kamu ortaklığı olan özel sektör ağırlıklı şirketlerde herhangi bir performans düşüşü yaşanmadığı için bu yöntem başarılı bir şekilde ve rahatlıkla uygulanabilmektedir.

Bu yöntemin bir başka şekli de birden fazla şirketin hem hukuken hem de ekonomik açıdan tek bir birlik olarak bir araya gelmesidir ve bu durum füzyon olarak tanımlanmaktadır. Genelde iki şekilde gerçekleştirilmekte olan füzyon yönteminin ilki bir şirketin diğer şirket veya şirketleri bütün aktifleriyle ve pasifleriyle satın alarak o şirketlerin tüzel kişiliklerinin son bulmasıdır. Füzyonun bir diğer şekli de iki veya daha çok şirketin bir araya gelip tüzel kişiliklerinin son bulmasıyla yeni bir şirkete dönüşmeleridir ve bu durum konsolidasyon olarak nitelendirilmektedir. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesinde füzyon yönteminin tercih edilmesindeki temel amaç teknolojik transferlerden faydalanmak, güçlü bir mali yapıya ulaşmak ve ölçek ekonomisi olmaktadır (Akgüç, 1979, s.736).

2.5.11. Finansal Kiralama Yöntemi (Leasing)

Bu yöntem Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel kesime kiralanması şeklinde uygulanmaktadır. Verimli ve karlı bir yapıya ulaşması istenen Kamu İktisadi Teşebbüsleri bu uygulama ile kiralanmaktadır. Kiracı ya da işletmeci şirketlerin leasing ile kiralanın işletmeleri üretimde kullanması ve uzun dönemde satın alması beklenmektedir. Mülkiyet açısından bir transfer yapılmayan bu yöntem Kamu İktisadi Teşebbüslerini serbest piyasa koşullarına ayak uydurabilecek konuma getirip mali yapılarını güçlendirse de tam anlamıyla bir özelleştirme olarak görülmemektedir. Bu yöntem yerli ve yabancı firmalarla en az 4 yıllık sözleşmelerle yapılabilmektedir. Hukuki dayanağa sahip leasing sahasında işletilecek olan işletmelere ait hisse senetlerinin tamamı nama yazılı şekilde olmalıdır ve bu şirketler anonim şirket olarak kurulmak zorundadırlar (Cevizoğlu, 1989, s.72).

Finansal kiralama yöntemi hakkında 10.6.1985 tarihli ve 3264 sayılı Finansal Kiralama Kanunu ile ülkemizdeki kanuni ilk düzenleme yapılmıştır (28.6.1985 tarihli ve 18795 sayılı Resmi Gazete). Kiralama, bu kanunun 4. Maddesinde şöyle ifade edilmiştir:

“Finansal kiralama, kiralayanın, kiracı talebi ve seçimi üzerinde üçüncü kişiden satın aldığı veya başka bir suretle temin ettiği bir malın zilyetliğini her türlü faydayı

sağlamak üzere ve belli bir süre feshedilmemek şartıyla kira bedeli karşılığında kiracıya bırakmasını öngören bir sözleşmedir” (Üzümcü, 2007, s.118).

Taşınır ve taşınmaz mallar Finansal Kiralama Kanununa göre sözleşmelere konu olabilirken bunlar dışındaki fikri ve sınaî haklar ise sözleşmelere konu edilemezler. (Finansal Kiralama Kanunu md.5) Buna göre Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait ulaştırma araçları, makine ve teçhizatlar, menkul ve gayrimenkul varlıklar belirlenen süre ve bedeller ile sözleşmeyle özel kesime kiralama yapılabilir. Bu yöntemle mülkiyet kiralayanda olurken işletme hakkı kiracıda olmaktadır. Uygulamada sanayi işletmelerinden ziyade daha çok hizmet kuruluşları için tercih edilen bu yöntemde belli süre sonunda işletmenin kiracı tarafından satın alınabileceği sözleşmeyle belirlenebilmektedir (Kocaağa, 1986, s.3).

Yönetim devri yönteminde öngörülen mülkiyetin transfer edilmesi olgusu bu yöntemde kullanılmamaktadır. Bu yönüyle de birbirinden ayrı olarak değerlendirilmektedirler. Finansal kiralama yönteminde özel şirket kamuya ait işletmeyi kiralayarak üretimi kendi kaynaklarıyla gerçekleştirmektedirken yönetim devri yönteminde özel şirket yöneticileri kamu işletmesinin yönetim ve denetimini tamamen üstlenmektedirler ve kullanılan kaynaklar devlete ait olmaktadır.

Özel yatırımcıların katlanmak zorunda kaldıkları sermaye yatırım yükü ve sabit varlıkların yüz yüze olduğu risk finansal kiralama yöntemiyle ortadan kaldırılmış olur ve işletme yalnızca şirketi üzerine ve üretimine yoğunlaşmış olur. Mülkiyetin devlette kalıp varlıkların bütün sorumluluğunun işletmeciye geçiyor olması kiralama yönteminin tercih edilen en önemli özelliğidir. Bu yöntemle varlıkların yönetimi ve riski işletmeciye aktarılırken mülkiyet transferine karşı kamuoyunun tepkilerine yol açmamaya da dikkat edilmektedir. Kiralama yöntemi sayesinde varlıkların yönetim riski, işletmeciliğin verimsizliği ve kullanılan kaynakların finansmanı gibi sorumluluklar devlet üzerinden atılmış olmaktadır.

Finansal kiralama yönteminde varlıkların yönetim riski, işletmeciliğin verimsiz olması ve kullanılan kaynakların finansman ihtiyacı gibi sorunlar devlet üzerinde değil özel kesim üzerinde bir yük oluşturmaktadır. Bu yöntem büyük kamu teşebbüslerinin özelleştirilmesinde uygun görülmeyen bir yöntemdir. Devlet işletmelerinin performansını arttırmak, özelleştirmeye hazır hale getirmek ve yeniden yapılanmasını sağlamak için

kullanılan bu yöntem siyasi açıdan tartışmalı olan doğal kaynakların özelleştirilmesinde de kullanılır. Ülkemizde kısa dönemli bir finansman aracı olarak uygulanan bu yöntem enflasyonist baskıların olduğu dönemlerde vergi tasarrufuna imkân vermektedir. Vergi tasarrufunu da işletmelerin vergi ödemelerini gider olarak göstermesiyle sağlamış olmaktadır (Üzümcü, 2007, s.118).

2.5.12. Sübvansiyon Yöntemi (Üreticinin Desteklenmesi)

Kamusal ve özel işletmelerin üretim açısından teşvik edilmesi için yapılan aynı ve nakdi yardımlara sübvansiyon denir. Devlet kupon yönteminde tüketici kesimin belli mal ve hizmetlere olan talebini teşvik etmeye çalışırken sübvansiyon yönteminde üretici kesimin belli mal ve hizmetlerdeki üretimini teşvik etmeyi amaçlar. İktisadi amaçlı mali yardımlar şeklinde de ifade edilen sübvansiyonların çeşitlerini başlıklar halinde ele alacağız (Üzümcü, 2007, s.122).

2.5.12.1. Kredi Sübvansiyonları

Kredi sübvansiyonları, bazı üretim sektörlerinde devletin üretim yapan işletmelere piyasa faizinden daha az bir faiz ile kredi vermesidir. Söz konusu kredilere zirai işletmeler için verilen krediler örnek teşkil etmektedir. Bu krediler hem vade sonunda sadece anaparanın ödenmesi şeklinde hem de düşük faizle sağlanan kredi yardımı şeklinde yapılabilmektedir.

2.5.12.2. Garanti Sübvansiyonları

Garanti sübvansiyonları bazı üretim sektörlerinde faaliyette bulunan işletmelerin borç alabilmeleri için devletin bu işletmelere bir nevi kefil olması ya da garanti vermesidir. Devlet bu uygulamada garantör konumunda bulunarak vade sonunda anapara ve faizin ödenmesini sağlar. Dolayısıyla borç ödenmediği takdirde alacaklı anapara ve faizi devletten isteyebilmektedir. Devletin özel kuruluş ile risk paylaşımı yapması bu uygulamanın en belirgin özelliğidir.

2.5.12.3. Vergi Sübvansiyonları

Vergi istisna ve muafiyetleri, zarar mahsubu, vergiye tabi olan gelirlerden indirimler yapılması, hızlandırılmış amortisman, gelir vergisi ve kurumlar vergisi için

yatırım indirimi yapılması ve sektörlere göre düşük oranlı vergi uygulanması başlıca vergi sübvansiyonlarıdır (Merken, 2008, s.24).

2.5.12.4. Karşılıksız Nakit Sübvansiyonlar

Bazı üretim faaliyetleri için kamu herhangi bir karşılık almadan para yardımı yapabilmektedir. Bu uygulamaları kredi sübvansiyonlarından ayıran en önemli özellik üreticiye yapılan yardıma karşılık anapara ve faiz ödemesi talep edilmemesidir (Merken, 2008, s.24).

2.5.12.5. Ayni Sübvansiyonlar

Devlete ait olan arazilerin özel kişilere veya şirketlere bedelsiz olarak ya da cüzi bir fiyatla verilmesi ayni sübvansiyon olarak tanımlanmaktadır. Devlet bu uygulama aracılığıyla bazı üretim alanlarına özel sektörün girmesini teşvik etmeyi amaçlamaktadır.

Yatırım ve özel tüketim mallarının arzının arttırılmasında büyük öneme sahip olan bu sübvansiyonlar ulusal ekonomi içinde piyasa ekonomisinin baskın hale gelmesini sağlamaktadır. Uygulamada sübvansiyon verilecek olan üretici kesimin belirlenmesinde güçlükler yaşanması, aynı sektördeki işletmeler arasında eşitsizlikler ortaya çıkarması ve sübvansiyonların dağıtımında düzensizliklerle karşılaşılması ortaya çıkardığı olumsuz sonuçlardandır (Aktan, 2000, s.181-182).

BÖLÜM 3: DÜNYADA VE TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRMELER

3.1. DÜNYADA ÖZELLEŞTİRMELER

Dünya genelinde 1929 ekonomik krizine kadar serbest piyasa ekonomisine yönelik politikalar uygulanırken 1930'dan sonra Keynesyen iktisat anlayışı hâkim olmuş ve sonrasında devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti çoğalmıştır. İkinci Dünya Savaşı'ndan sonra devlet anlayışında da değişiklikler olmuş ve bununla birlikte devletin ekonomi üzerindeki hakimiyeti daha da artarak sosyal refah devleti ilkesi doğrultusunda hem gelişmiş ülkelerde hem de gelişmekte olan ülkelerde kamunun sağladığı desteklerle iktisadi kalkınma yönünde bir gelişim yaşanmıştır. Bu süreç 1970'li yıllara kadar devam ederek kamuya ait iktisadi kuruluşlar hem sayısal hem de oransal olarak ciddi şekilde büyümüştür. Aynı yıllarda ortaya çıkan petrol krizi sonucunda meydana gelen stagflasyon nedeniyle de gelir gider dengesizlikleri oluşmuş ve kamu gelirleri kamu harcamalarını karşılayamamıştır.

Gelişmekte olan ülkelerde bu dönemde uygulanan ithal ikameci anlayış ile sanayileşmede gelişmişlik farkı daha da açılmış ve iktisadi anlamda yeni teori arayışları içine girilmiştir. Bu durum da Keynesyen odaklı politikalar ve kamu müdahaleciliğinin anlamda sorgulanmasına sebebiyet vermiştir. Avrupa ve Amerika'da savunulan bu iktisadi ve siyasi düşünce Neoliberalizm olarak adlandırılmış ve daha önceki müdahaleci anlayış yerine liberal ekonomi ve serbest rekabet anlayışı hâkim olmuştur (www.ydk.gov.tr).

1980'lere kadar neredeyse bütün dünyada iktisadi ve siyasi nedenlerle kamulaştırma ile birlikte özelleştirme uygulamaları da tercih edilmiştir. Özelleştirme 1980'lerde sonra hem gelişmiş hem de az gelişmiş ülkelerde önemli bir konuma gelerek devlet müdahalesine karşı çıkmış ve ekonomide devletin varlığı istenmemiştir. Bunun sonucunda liberal ekonomi tercih edilerek rekabetçi piyasa oluşturulmuş, kamu kesimi daha verimli hale getirilmiş, bütçe açıklarında azalmalar olmuş, sermaye tabana yayılmış ve bunlara benzer birçok hedef gerçekleştirilmiştir (www.ydk.gov.tr).

1950 yıllarında özelleştirme anlamında ilk uygulamalar görölse de büyük çapta ve gerçek anlamda özelleştirme uygulamaları 1980 yılı sonrasında gün yüzüne çıkmıştır.

Dünya ekonomisi 1970'lere kadar sorunlar yaşanmadan ilerlese de bu dönemde hammadde, petrol ve enerji fiyatlarında ciddi artışlar olmasıyla birlikte dünya genelinde bir iktisadi bunalım yaşanmış ve ekonomiler bu durumdan ciddi şekilde etkilenmiştir. Tüm dünyada yatırım ve tasarruf oranlarında düşüşler yaşanmış, rekabet gücü ve verimlilik azalmış ve teknolojik gelişme yavaşlamıştır (Güler, 2006, s.43).

1970'lerin son dönemlerine doğru Latin Amerika ve Afrika başta olmak üzere gelişmekte olan birçok ülkede döviz sıkıntısı yaşanmıştır. Çeşitli ülkeler ve finans kuruluşları ödemeler dengesinde ortaya çıkan bu sıkıntıya çözüm bulmak için Dünya Bankası ve IMF'ye başvurarak Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesine ve serbest piyasa ekonomisinin geliştirilmesine yönelik öneriler almışlardır (Yüksel, 2000, s.73).

1980'li yıllardan sonra liberal ekonomi anlayışını savunan IMF, Dünya Bankası ve Avrupa Yatırım Bankası gibi uluslararası kuruluşlar, özelleştirme uygulamalarının hızlandırılmasına ortam hazırlayarak bu amaca yönelik büyük finansman desteği elde etmişlerdir (www.cankaya.gov.tr).

“Sovyetler Birliği'nin 1989 yılında dağılmasıyla Doğu Avrupa'daki geçiş ekonomilerinde de serbest piyasa ekonomisi benimsenerek önemli özelleştirme uygulamaları yapılmıştır” (www.cankaya.gov.tr).

1980'li yıllardan itibaren gelişmiş ve gelişmekte olan 100'e yakın ülkede uygulanan özelleştirme yöntemi dünya geneline İngiltere'den yayılmıştır. 1970'lerde petrol kaynaklı art arda çıkan krizler sonucunda özelleştirme uygulaması gündeme gelerek az gelişmiş, gelişmekte olan ve gelişmiş tüm ülkelerde iktisadi bir politika olarak uygulama alanı bulmuştur. Uzun yıllar dünya genelinde birçok özelleştirme uygulaması yapılmış ve özelleştirmenin iktisadi alanda ortaya çıkardığı yapısal değişim ve gelişim de ekonomileri farklı boyutlara taşımıştır (Güler, 2006, s.45).

İlk olarak Latin Amerika ve Karayip Bölgesi'nde gelişmekte olan ülkelerde görülen özelleştirme yöntemi zamanla diğer ülkelere de yayılsa da 1997'den sonra bu uygulama ile elde edilen gelirlerde azalmalar olmuştur. Ortaya çıkan azalmaların nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Sergin, 2006, s.50):

- Özelleştirme talebi azaldığı için özelleştirme uygulamalarının ertelenmesi,

- Yaşanan krizlerden sonra piyasada belirsizliklerin ve istikrarsızlıkların ortaya çıkması,
- Uygulanan ekonomik programlarda başarısızlıkların ortaya çıkması.

“IMF verilerine göre, 1985-1999 yıllarına ait 1.101,6 milyar dolarlık özelleştirme gelirin 773,7 milyar doları yüksek gelir düzeyine sahip ülkelere, 265,9 milyar doları orta gelir düzeyine sahip ülkelere ve 62 milyar doları da düşük gelir düzeyine sahip ülkelerden kaynaklıdır. Bu doğrultuda dünya genelindeki özelleştirme gelirlerinin %71’i kalkınmış ülkelere, %29’u da kalkınmakta olan ülkelere aittir” (Sergin, 2006, s.50).

Özelleştirme gelirlerine göre tüm Avrupa ülkeleri beş yıllık dönemlere göre incelendiğinde alt yapı, telekomünikasyon, finans ve gayrimenkul sektörlerinde daha yüksek yatırımlar yapıldığı için bu sektörlerde yapılan özelleştirmelerden sağlanan gelirlerin daha fazla olduğu anlaşılmaktadır. Bu nedenle özelleştirme uygulamalarına çok daha önce, bu sektörlerde başlamış olan ülkelerin yıllar itibarıyla sahip olduğu en yüksek özelleştirme geliri bu sektörlerin özelleştirildiği yıllarda olmuştur. Özelleştirme faaliyetlerinin uygulanış biçimi ülkenin siyasi ve ekonomik sistemine, hükümetlerin siyasi görüş ve gücüne, toplum desteğine göre şekil almaktadır (Aydoğan, 1994, s.36).

Ülkelerde uygulanacak olan özelleştirmenin yöntemi sermaye piyasasının yapısına, genel iktisadi koşullara, özelleştirme yapılacak şirketin yapısına, işletmenin ekonomik durumuna ve özelleştirme hedeflerine göre belirlenmektedir (Karluk, 1994, s.136).

Amerika’daki özelleştirme çalışmalarına bakıldığında, maliyeti çok fazla olan kamu hizmetlerinin daha düşük maliyetlerle karşılanması amacıyla özelleştirme faaliyetlerinin daha çok yerel yönetimler alanında gerçekleştirilmiş olduğu ve genelde ihale yöntemi kullanılarak özelleştirme yapıldığı görülmektedir. Kamu mülkiyetinin tabana yayılmasını amaçlayan Japonya özelleştirme uygulamalarında borsada hisse senedi satışını tercih etmiştir. Özelleştirme sonucunda ortaya çıkması muhtemel olumsuzlukları istemeyen İngiltere daha çok halka arz yöntemini uygularken özelleştirme faaliyetlerinde satış gelirlerinden ziyade satış sonrasında bu kuruluşların devamlılığını ve geliştirilmesini hedefleyen Almanya kamuya ait işletmelerde lüzumlu uyarlamalar yaptıktan sonra profesyonel yöneticilere satış, blok satış ve yatırım ortaklıklarına hisse

senedi satışı yöntemlerini kullanmıştır. İtalya özelleştirme politikaları ile kamu kesiminde mali istikrarı sağlayarak endüstriyel yapıyı yeniden organize etmek amacıyla hareket ettiği için şirket devri ve hisse senedi satışı yöntemini kullanırken Rusya ise her alanda yeniden yapılanması gerektiği düşüncesiyle kitlesel özelleştirmeyi hedefleyerek özelleştirme çeki kullanımını ve kupon yöntemini uygulamıştır. Macaristan Doğu Bloğu Ülkeleri arasında serbest piyasa ekonomisine geçişte öncü olmasıyla beraber 1990 yılındaki özelleştirme programında kamuya ait işletmelerin 1990-1994 dönemi arasında mesleki ve kurumsal yatırımcılara devredilmesi ve gayrisafi milli hasılanın %50'sinin özel kesim tarafından yaratılması hedefine yönelik hisse senedi satışı ve blok satış yöntemlerini kullanmıştır. Polonya'da ise yeni bir iktisadi yapılanma ve devlet lehine gelir kazandırma hedefi doğrultusunda küçük ve orta ölçekli kamu işletmeleri ihale yöntemi ile çalışanlarına satılarak, büyük ölçekli işletmeler de blok satış yöntemi ile özelleştirilmiştir. Özelleştirilme yapılan Latin Amerika ülkelerinden, Brezilya, Arjantin, Şili ve Meksika'da enflasyonist baskılar, büyük hacimli kamu açıkları ve çok fazla dış borç yükü gibi olumsuz etkiler neticesinde kamu işletmeleri dış borçların karşılanması amacıyla satılmıştır (Özbek, 2006, s.89-91).

Diğer birçok ülkeye örnek olacak nitelikte ciddi sanayileşme ve gelişmişliğe sahip, özelleştirme faaliyetlerinde de önemli tecrübeler edinen gelişmekte olan ülkeler ve Avrupa ülkelerinden bazılarını da özelleştirme kapsamında inceleyeceğiz.

3.1.1. Amerika Birleşik Devletleri'nde Özelleştirme Faaliyetleri

Sahip olduğu Dünya Bankası, IMF ve benzeri kurumlar aracılığıyla dünya genelinde politikalara yıllarca yön veren Amerika, daha çok krizlerin etkili olduğu ülkelerde istikrarlı bir ortam oluşturma amacına yönelik, dış kredilere olan talepleri karşılamakta, söz konusu ülkelere Stand-by anlaşmaları aracılığıyla müdahale edebilmekte ve aynı zamanda ülkelerde liberal ekonomi politikasının benimsendiği özelleştirme uygulamalarının hızlı bir şekilde gerçekleştirilmesine imkân sağlamaktadır. Böylece Amerika dünya genelinde ülkeler üzerinde bir hakimiyet kurarak uluslararası iktisadi politikaları da etkileyebilmektedir. Gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetleri Amerika'da önemli faydalara aracı olmuş ve ülke içinde rekabetçi bir ortam sağlayarak verimliliğin artmasına da ortam hazırlamıştır. Dünya genelinde en büyük özel sektör ve

sermaye birikimine sahip olan Amerika’da çok uluslu şirketler doğmuş, zamanla gelişmiş ve birçok teşebbüs güçlü şekilde faaliyet sürdürmüştür (Fakiroğlu, 2006, s.51).

Amerika’da devletin sosyal ve refah devleti politikasının sağlanması amacına yönelik olarak kurduğu dini yardım kurumları, sigorta şirketleri ve iki adet demiryolu taşımacılığı yapan şirket kamu kuruluşu olarak bulunmaktadır. Federal devlet yapısında olan Amerika, harcamayı en düşük düzeyde tutarak hizmeti en yüksek düzeye çıkarmayı hedeflediği için özelleştirme uygulamaları daha çok yerel düzeyde ve federe devletlerde gerçekleştirilmiştir (Özbek, 2006, s.110-111).

Özelleştirme uygulamaları Amerika’da genel olarak şehir ya da ülke yönetimi, hastane yönetimi, çöplerin toplanması, şehir parklarının temizliği, ambulans hizmetinin sağlanması, okul ve havaalanı ulaşımı ya da polis ve yangın koruma hizmetleri gibi hükümetin bölgesel kamu hizmetlerini özel kurumlara ihale etmesi şeklinde yapılmaktadır. Kamu hizmetlerinin bu yöntemle sağlanması uzun yıllar boyu daha popüler olsa da kamu hizmetlerinin şehir ve ülke işçileri tarafından yerine getirilmesi kadar yaygın olmamaktadır. Ülke yönetimleri kamu hizmetlerinin özel kesim tarafından karşılanmasını teşvik etmekte ve bunun daha da arttırılmasını sağlamaktadırlar (Lopez-de-Silane, 1995, s.2).

Los Angeles ihale yönteminde ilk sırada yer almaktadır ve 1988 yılında, özelleştirme ile devri yapılan hizmetlerin ortalama maliyetleri %36 seviyelerinde azalma göstermiştir. Bu azalmanın en önemli nedeni aynı hizmeti özel sektörün, kamudan daha az sayıda çalışan ile yapmasıdır (Lopez-de-Silane, 1995, s.2).

Bu yöntemlerin yerel yönetimlerde uygulanması uzun yıllar önceye dayansa da federal devlet düzeyinde gerçekleştirilmeleri yakın bir geçmişe dayanmaktadır. Başkan Reagan döneminde 1982 yılında bu uygulamalar daha da yaygınlaşarak belediye ve üniversite hastaneleri ile Milli Posta Servisi (UPS) özel sektöre devredilmiştir.

Amerika’da benimsenmiş olan özelleştirme politikalarının temel nedenlerini şu şekilde sıralayabiliriz (Özbek, 2006, s.112):

- Kamu harcamalarının daha düşük düzeyde tutulması gerekliliği ve vergi gelirlerinin arttırılmasına yönelik uygulamalara kongrenin karşı durması,

- Federe devletler tarafından kabul edilen vergi yükü ile kamu harcamalarının azaltılmasını sağlamak amacıyla çıkarılan yasalar,
- Devletin, kamu hizmetlerinin doğrudan gerçekleştirilmesine ve özellikle bayındırlık hizmetlerinin sağlanmasına mali yasalar ile zorunlu tutulması,
- Üstlendikleri kamu hizmetleri açısından federe devletlerin kartelleşmenin önlenmesine yönelik çıkarılan yasalara aykırı davranamayacak olduklarının hükümle sabitlenmesi.

3.1.2. Batı Avrupa Ülkeleri ve Özelleştirme

Batı Avrupa ülkelerinden Almanya, İngiltere, İtalya ve Fransa'daki özelleştirmeler ve bu özelleştirmelerin durumu incelenecektir.

3.1.2.1. Almanya ve Özelleştirme

İkinci Dünya Savaşı sonrasında ikiye bölünen Almanya'nın doğu bloğunda özel işletmeler yaygınlaşıp batı bloğunda ise bunun aksine bir uygulama yer almakta iken iki blok birleştikten sonra Almanya'nın bütününde özelleştirme faaliyetlerine devam edilmiştir. Almanya'da özelleştirme ulaşılmak istenen temel amaç, devletin ekonomi üzerindeki etkinliğini azaltarak kamu bünyesindeki işletmeleri özelleştirip rekabetçi piyasa ekonomisinin yapısına uygun hale gelmelerini sağlamaktır (Afşar, 1999, s.145).

Doğu ve Batı Almanya'nın birleşme süreci, ülkenin uyguladığı yönetim şekli ve kamuya ait işletmelerin ekonomi içindeki yeri ülkenin gerçekleştirdiği özelleştirme uygulamalarında önemli bir yere sahiptir.

Batı Almanya, federalizm ve yerinden yönetim anlayışlarının benimsendiği bir ülkedir. Kamunun işlev, görev, dayanak ve hukuki statülerine göre değerlendirildiğinde ülkede oluşturulan ve federal devletin başta ulaşım ve haberleşme alanında olmak üzere birçok sektörde faaliyet gösteren Kamu İktisadi Teşebbüsleri, kamu ihtiyaçlarını doğrudan karşılamayı görev edinen, tamamen milli ve uluslararası rekabet bünyesinde faaliyetlerde bulunan, kâr amacı ile çalışan endüstriyel işletmelere kadar yayılan bir yapıya sahiptir (Danacı, 1996, s.91).

İşletmeler Kamu İktisadi Teşebbüsü olarak değerlendirilirken sadece kamuya ait sermayenin büyüklüğüne değil aynı zamanda kamu hukukuna bağlı olduğu kadar özel

hukuk hükümlerine de bağlı olmasına ve diğer ülkelere nazaran kısıtlı da olsa özerk bir yapıya sahip olmasına dikkat edilir.

Doğu Almanya ise sosyalist bir yapıdadır ve ülkedeki sanayi üretiminin neredeyse tümü birden çok bireysel girişimin bir araya gelmesiyle ortaya çıkan büyük kolektif şirketler tarafından gerçekleştirilmektedir. Bunlardan 130 kadarı bakanlıkların, 95 kadarı da idari bölgelerin hakimiyeti ve denetimi altındadır (Danacı, 1996, s.94).

Ülke iki tarafın birleşmesi şeklinde oluşurken, aktiflerin ve pasiflerin yenileme maliyetleri, amortisman ve teknolojik eskimleri dikkate alınarak tekrar değerlendirilmesi öngörülmüştür. Birleşmeden sonra da Deutche Mark ve Batı Alman Markı'nın 2/1 oranında değişimi yapılmıştır (Yazıcı, 1997, s.104). Bu zaman zarfında tasarruflarının bir miktarını Deutche Mark'a çevirmiş olan Demokratik Almanya vatandaşlarına tazminat olarak daha sonraki yıllarda bazı hisse senetlerinin verilmesi de uygun bulunmuştur (Demirkan, 1995, s.61).

Özelleştirme faaliyetlerinin yürütülmesini sağlamak amacı ile Doğu Almanya'da Trust Agency kurulmuş ve özelleştirme işlemlerine yönelik görev Maliye Bakanlığı denetimindeki Truehandanstalt (Mülk İdaresi) Kurumu'na verilerek Özelleştirme ve Yeniden Yapılandırma Kanunu 1990 yılında yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme faaliyetlerinde en yüksek fiyat verene değil de satış sonrasında gerçekleşecek olan yatırım ve istihdam uygulamalarına önem veren bu kurum, toplumun yatırım ve istihdama daha çok ihtiyacı olduğunu savunmuştur. Bunun sonucunda da birçok şirket 1 Mark değerindeki sembolik senetlerle satışa sunulmuştur. (Yazıcı, 1997, s.104).

Bu kurum kamunun özelleştirilmesi konusunda girişimin temel ilkelerini dikkate alarak Mülk İdaresi Anonim Ortaklıklarını kurmuştur. Bu şirketlerin faaliyetleriyle alakalı belirlenen kurallar şu şekildedir (Demirkan, 1995, s.62):

- Verimlilik ve rekabet koşullarının iyileştirilmesini hedefleyen bu işletmeler aynı zamanda piyasa ekonomisini sosyal piyasa ekonomisine uygun hale getirmeyi amaç edinmektedirler.
- Şirket faaliyetleri için gerekli olan iktisadi kaynaklar piyasalardan bağımsız olarak karşılanabilecektir.
- Şirketlerin verimliliği arttırmak ve işletmelerin iflas şartlarını neticelendirmek amacıyla başvuracağı danışma kurumları şirket bünyesinden bağımsız olacaktır.

- Bu şirketleri, kendilerine bağlı bulunan işletmelerin yapısını güçlendirmeye yönelik gerekli her türlü imkânı sağlayacaklardır.

1990 yılında, Mülk İdaresi Başkanı olan Detlev Rohwendder, Mülk İdaresi Anonim Şirketlerinin yeniden değerlendirilerek büyük bir örgüt yapısına ihtiyaç olacak farklı bir yapının meydana getirilmesi gerektiğini vurgulamış ve Mülk İdaresi Ortaklığının ülke genelinde şubelerle yaygınlaşarak bütün işletmelere yönelik özelleştirme faaliyetlerinin tek bir merkezden yapılabileceğini savunmuştur. Bu düşünceye rağmen kurum yılsonunda ülke çapında sadece 15 şube ile sınırlı kalmıştır. Özelleştirme, Doğu ve Batı tarafların birleşmesinden önce iki tarafta da uygulanmış olsa da geniş bir alana yayılamamıştır.

Üç yıl içinde yaklaşık olarak 11.000 kadar kamu kurumunu özelleştiren Truehandanstalt, bu kurumların 9.000 kadarını satmış, 2.000 kadarına da satılamayacağı gerekçesi ile son vermiştir. 100 kadar büyük çaplı fabrikayı özelleştirmiş, 40.000 kadar küçük işletmeden de büyük çoğunluğu dükkanlardan oluşan 20.000 adedini daha önceki sahiplerine iade etme yoluyla özelleştirmeye dahil etmiştir. Batı Almanlar satılan şirketlerin %80 kadarını alarak yabancılara bırakmamışlardır (Danacı, 1996, s.105).

3.1.2.2. İngiltere ve Özelleştirme

Özelleştirme hareketi İngiltere'deki boyutu ve yöntemleriyle birçok ülke için bir model olmuş ve ülkelere sistematik bir şekilde öncülük etmiştir. Kamu İktisadi Teşebbüsleri köken olarak 19. yüzyıllara kadar gitmekte ve ilk modern kamu işletmeleri 1930'lu yıllarda ortaya çıkarak sayıları II. Dünya Savaşı sonrasında daha da artmıştır.

İngiltere'de "millileştirilmiş sanayiler" şeklinde ifade edilen Kamu İktisadi Teşebbüsleri üç grupta incelenmiştir. Birincisi siyasi bir manaya geldiği için sonradan "kamu işletmeleri" şeklinde ifade edilen endüstriyel ve ticari amaçlara yönelik faaliyet gösteren büyük işletmelerdir. İkincisi birtakım ticari faaliyetler dahil olmak üzere, çeşitli devlet görevlerini gerçekleştirmek amacıyla kurulan ve günlük hükümet denetimlerine tabi bulunmayan işletmelerdir. Son olarak üçüncü grup ise özel işletmeler ile benzer bir yapıya sahip olan, kamuya ait hisselerin bir kısmına ya da tamamına sahip olan işletmelerdir (Danacı, 1996, s.69).

Ülke içinde üretim, yatırım ve istihdam alanında önemli paya sahip olan Kamu İktisadi Teşebbüsleri, başta enerji olmak üzere petrol sanayi, demir yolu, deniz yolu taşımacılığı ve haberleşme alanlarında da yoğun şekilde faaliyette bulunmaktadır. Bundan dolayı bu kuruluşların mülkiyet ve yönetim politikalarından kaynaklı ortaya çıkan olumsuz etkilerin çerçevesi de genişlemektedir. Dolayısıyla bahsi geçen kuruluşların tekeli yapısı ile finans, yatırım, mal ve hizmet fiyatlarının tespit edilmesi hükümet müdahalelerine maruz kalması karlılık ve verimliliklerinde azalmaya ve ekonomik yükün oluşmasına neden olmuştur. 1973-1979 yıllarında yaşanan petrol krizleri ile birlikte bütün dünyada yaşanan ekonomik durgunluk İngiltere’de de görülmüş ve durgunluğa bir çözüm olarak devletin işletme faaliyetlerini bırakması gerektiği öngörülmüştür. Bu öngörüye yönelik, özelleştirme uygulamaları yaparak kamu işletmelerinin bütçede oluşturduğu yükten kurtulmak, serbest piyasa ekonomisini geliştirmek ve sermayenin tabana yayılmasını sağlamak amaçlanmıştır (Özbek, 2006, s.99).

İngiltere’de özelleştirme anlamında benimsenen politika, ekonomide etkinlik, teşvik ve sınırlamalara dayanarak piyasa güçlerinden kaynaklanmakta ve ideolojik bir yapıya sahip olan bu politika bir “hissedar demokrasisi” oluşturarak kamu yönetiminde sendikaların sahip olduğu gücü ve etkinliği azaltmayı hedeflemektedir. Bununla birlikte bu politika, sosyal adaleti sağlamaya yönelik çalışan kurumları ve bu doğrultuda planlanan programları kaldırmayı hedefleyen yeni hukuk programına bir araç olmaktadır. Aynı zamanda M. Thatcher tarafından “devletin sınırlarını geri çekmek, devletin gücünü azaltmak” şeklinde tanımlanan politikanın da önemli bir parçasıdır (Danacı, 1996, s.72).

Bu dönemde ülke üretiminin %10’una, toplam yatırımların %16’sına, perakende fiyat indeksinin %10’una sahip olan ve 1,5 milyon kişilik bir istihdam imkanı sağlayan Kamu İktisadi Teşebbüslerinin verimlilikten ve karlılıktan uzaklaşarak kamu müdahaleleri ile performanslarının düşmesi ve ortaya çıkan zararların hazineden karşılanma zorunluluğu sonucunda özelleştirilmesine karar verilmiştir. Bu özelleştirme özel sektöre devir ile birlikte tam rekabet şartlarında serbest piyasanın da daha etkin ve verimli çalışmasının sağlanmasıyla mülkiyetin tabana yayılmasının gerçekleştirilmesine yöneliktir. Bu doğrultuda İngiltere’de uygulanan özelleştirme programlarının amaçlarını şu şekilde inceleyebiliriz (Karataş ve Öniş, 1994, s.9):

- Serbest piyasa ve rekabetçi yapı ile verimlilik artışı sağlamak,
- Kamu borçlanma gereksinimini düşük seviyelerde tutabilmek,
- Kamu kuruluşlarında alınacak olan kararlarda devletin müdahalesini en az seviyede tutmak,
- Öncelikli devlet harcamalarının finansmanını sağlamak için gereken kaynakları tedarik etmek,
- Kamuda ortaya çıkan ücretin belirlenme sorunlarını gidermek,
- Kamu çalışanlarının hisse senedine sahip olmalarına aracılık etmek,
- Genel ekonomi içinde hisse senedi satışlarını arttırarak sermaye piyasasına güçlü bir yapı kazandırmak.

Özelleştirme faaliyetleri başarılı şekilde yürütülen İngiltere’de bu durum çeşitli yönlerden eleştiriye tutulmuş ve uygulamada aşamasında kısıtlayıcı birtakım zorluklarla karşılaşmıştır. Eleştiriye maruz kalan konulardan bazıları, devlet kuruluşlarının satış değerlerinin düşük gösterilmesi, aşırı düzeylerde olan satış giderleri, mülkiyetin ve hisse sahipliğinin daha geniş bir tabana yayılamamış olması ve özelleştirme süreci içinde uygulanmaya çalışılan yetersiz “regülasyon” tedbirleridir (Karataş ve Öniş, 1994, s.11).

İngiltere’de sermaye piyasası geliştikçe fiyatlama ile değerlendirme sorunları da azalmıştır. British Telecom şirketinin halka arz yöntemiyle üç kez satılmasına rağmen, gerçekleşen her arzda hisselerine olan talep, arzdan daha fazladır. İhale yöntemi ile satış yaparken satış fiyatının beklendiği gibi olmadığı durumlarda, yerel kuruluşlar tarafından garantiye alınmış olan ihale teklifleri, bu kuruluşlar tarafından, belirlenen asgari fiyattan karşılamalıdır. Fakat bu kuruluşlar ihalelerde pasif kalarak kalan hisseleri düşük fiyattan almaya çalışmaktadır. Bundan dolayı da doğrudan satış yöntemi daha çok tercih edilmekte ve daha yaygın olmaktadır (Yazıcı, 1997, s.88).

“1981-1987 yıllarını kapsayan, Vickers ve Yarrow tarafından yapılan ve İngiltere’de özelleştirilen Kamu İktisadi Teşebbüslerinin fiyatlandırılması konulu bir çalışmada, Kamu İktisadi Teşebbüsleri “minimum bir fiyat üzerinden arttırma ile satılanlar” ve “hisse senetleri sabit bir fiyattan halka arz edilenler” olmak üzere iki grupta incelenmiştir. Birinci grupta arttırma sonucu ortaya çıkan fiyatla ilk işlem günü kapanış fiyatı arasındaki oran, satıştan elde edilen toplam gelirin %1,9’u kadardır. Satışların tümüne bakıldığında, ilk işlem günü kapanış fiyatıyla halka arz fiyatı arasında olan oran,

satıştan elde edilen toplam gelirin %18,4'ü kadardır. İkinci grupta ise, halka arz fiyatı ile ilk işlem günü fiyatı kıyaslandığında hisse senedi satın alanlara verilmiş olan maddi teşvikler dikkate alınmamasına rağmen, bu grupta yer alan hisse senetlerinin, satıştan elde edilen toplam gelire oranla %21,1 kadar düşük fiyatlandırıldığı görülmektedir. Çalışmanın sonucunda Kamu İktisadi Teşebbüslerinin gerçek değerinden %18 kadar düşük değerlendirildiği ortaya çıkmaktadır (Yazıcı, 1997, s.90).

Ülkede büyük ses getiren özelleştirme uygulamalarından British Telecom örneğinde gerçekleşen durum da bu çalışmayı destekleyici niteliktedir. Fiyatları 130 penny olarak belirlenen British Telecom'a ait hisse senetleri satışların birinci gününde %33 oranında prim sağlamıştır. Bu kadar kısa sürede prim yapan hisse senetleri için hükümet çok düşük fiyatlardan satmakla suçlanarak British Telecom'un %49,8'inin özelleştirilmesiyle bile Hazinesinin daha ilk etapta 3,3 milyon Sterlin zararla karşılaştığı ortaya çıkmıştır (Yazıcı, 1997, s.83).

“Büyük boyutlu özelleştirmeler için gerekli kaynakların sermaye piyasası aracılığı ile yeterli düzeyde karşılanamayacağı, büyük boyutlu hisse senedi satışları ile sermaye piyasasının dengesizleşeceği, fonların önemli bir kısmının piyasadan çekilmesiyle diğer şirketlerin faydalanabileceği önemli ve gerekli kaynaklarda azalışların olabileceği” şeklindeki eleştirilere karşılık Londra Borsası'nın British Telecom'un 4 milyar Sterlin değerindeki hisse senedi satışını karşılayamamış olmasıyla birlikte Tokyo ve New York Borsalarına açılma zorunluluğu gösterilmiştir (Yazıcı, 1997, s.90).

Karlı çalışan kuruluşların özel kesime devredilerek karsız ve daha verimsiz çalışan kuruluşların kamuda kalması, reklam ve tanıtıma yapılan harcamanın çok fazla olması, özelleştirilen işletmelerde çalışan paylarının düşük seviyelerde olması ve yönetim devri ile özelleştirilen bazı işletmelerde ortaya çıkan kalite düşüklüğü özelleştirme uygulamalarına yönelik yapılan diğer eleştirilerdir.

3.1.2.3. İtalya ve Özelleştirme

İtalya, birçok sektörde kamu kesiminin büyük payının olduğu ender gelişmiş ülkeler arasındadır. Ülkede özellikle 1981-1983 yılları arasında kamu bünyesindeki işletmeler büyük zararlara uğramışlar ve bu dönemde, büyük finansman sıkıntısı yaşamışlardır.

İtalya’da gerçekleştirilen özelleştirme faaliyetleri şu iki temel amaç etrafında şekillenmektedir (Atasoy, 1993, s.213):

- Kamuya ait teşebbüsleri mali disipline ve istikrara haiz kılmak
- Endüstriyel alanda yapısal açıdan gelişme sağlamak

Söz konusu amaçlara yönelik, özelleştirme işlemlerinde daha çok işletme devri ile hisse senedi satışı yöntemleri tercih edilmiştir.

İtalya’da Kamu İktisadi Teşebbüsleri ve kamu iştiraki olan diğer teşebbüsler, IRI (Istituto per la Ricostruzione Industriale) bünyesine dahil edilmiştir (Eker, 1995, s.123). 400’den fazla işletmenin denetimini sağlayan IRI çatısında geliştirilen özelleştirme komitesinin esas görevi, birtakım kriterler geliştirerek satılması düşünülen işletmelerin belirlenmesini sağlamak, potansiyel alıcılara bilgi akışı sağlamak ve özelleştirmeye dahil edilen kuruluşlar arasında koordinasyon ilişkisini sağlamaktır (Ayas, 2005, s.14).

IRI, I. Dünya Savaşı sonrasında ortaya çıkan finansal sorunlardan kaynaklı iflas aşamasında olan batmış bankaları kurtarmak amacıyla, yeniden özel kesime devredilinceye kadar belli bir süre elinde tutan bir devlet holdingidir. Fakat özel sektörün yetersiz olması nedeni ile 1937’den beri kamu kuruluşu olarak faaliyette bulunmaktadır. IRI, spesifik demir, dökme demir ve dünya çelik üretiminde önemli bir yere sahip olarak spesifik çeliğin %18’inin dökme demirin %14’ünün ve dünya çelik üretiminin %11’inin üretimini sağlamaktadır (www.ozgurluk-dergisi.org).

Çimento sanayinde toplam dünya enerji üretiminin %3’ünü ve Avrupa Topluluğu üretiminin %3’ünü karşılayan IRI, bünyesindeki şirketler ile ülkenin toplam istihdamının %25’ini karşılamış ve 1987’de 37 milyar dolar satış geliri olmuştur. İtalya’nın toplam ihracatının %9’unu karşılayan holding, bankacılık ve telekomünikasyon hizmetlerinin %45’ine ve alt yapı hizmetlerinin %10’una sahiptir.

1980’li yılların başlarında özelleştirmesi düşünülen kuruluşlar şu şekilde iki gruba ayrılmıştır:

- IRI yapılanmasının temel amaçlarına uyum sağlayamayan karlı ya da karsız çalışan işletmeler
- Kontrolü IRI’ya ait olacak şekilde piyasada satılması olumlu karşılanacak olan karlı işletmeler ve IRI kaynaklarını sürekli israf edip karsız çalışan işletmeler

1983-1985 döneminde satış yöntemi, hisse senetlerinin kısmi satışı ya da kuruluşun tamamının devri şeklinde yapılan özelleştirme ile yaklaşık olarak 1 milyar sterlin değerindeki kamu varlığı özel kesime bırakılmıştır.

IRI'nın gerçekleştirdiği kısmi özelleştirme faaliyetleri genellikle sermaye piyasasında doğrudan borsaya kotasyonu şeklinde ya da halka arz olarak yapılmış, özelleştirmeye dahil olacak şirketlerin borçlanmaları kolay hale getirilerek finansal açıdan iyi bir duruma gelmelerine katkı yapılması ve borsada olumsuz etkilere yol açabileceği düşünülen büyük ölçekli hisse senedi satışının önlenmesine yönelik, hisse senedine dönüştürülebilir tahvillerin ya da garantili tahvillerin satışı yapılmıştır. Finansal açıdan güçlü şirket yapılarının oluşması ve borsanın yeterli seviyede bir gelişmişliğe ulaşmasından sonra hisse senedi satışı yapılmıştır. İtalya'da kamu sektörünün ekonomi üzerindeki payının azaltılmasından ziyade, kamu yükünün hafifletilmesi için bir araç olarak görülen özelleştirmeye, yöneticilerden, çalışanlardan ve hükümetten gelen engelleri ortadan kaldırmak amacıyla esnek ve uygulanabilir çözümler üretilerek belirlenen kısıtlı amaçlara rağmen kamu kesiminden özel kesime büyük ölçüde mülkiyet transferi yapılmıştır (Ayas, 2005, s.14).

Bankacılık sektöründe kamunun önemli bir payının olduğu İtalya'da, 1993 yılında kamuya ait bankaları hızla özelleştirmeye dahil edilerek bu özelleştirmeler ile devlet tamamen piyasadan ayrılmıştır. 1990 yılında dokuz bankayla sektörden çıkan devlet bankacılık sektöründen %23 pay almıştır (Altıkulaç, 2006, s.164).

3.1.2.4. Fransa ve Özelleştirme

Fransa'da, sosyalist hükümet dönemindeki Mauroy Başbakanlığında, 1979 petrol krizi ülkeyi etkilemiş, bu etkiden kurtulmak amacıyla fiyat ve ücretler arızı olarak dondurulmuş olsa da istikrar politikasını tam olarak uygulanamamış ve ulusallaşmış şirketlere bütçeden sağlanacak olan kaynak aktarımı sınırlı kalmıştır (Dilek, 2006, s.30).

1981 yılında başa geçen ve sosyal demokrat anlayışa sahip olan Mitterand yönetimi, sağlam bir ulusallaştırma ilkesi güderek çok sayıda sanayi kuruluşu ile özel bankayı devletleştirerek kamu bünyesine dahil etmiştir.

Firmaların iktisadi ve mali açıdan iyileştirilmesi ve Hazine üzerindeki yükün azaltılması düşüncesi doğrultusunda, kamuya ait kurumların verimliliğinde ortaya çıkan

düşüşler ile petrol şokları sonrasında uygulanmaya çalışılan iktisadi istikrar programlarının etkisi ile ulusallaştırılmış şirketlere fon aktarmada sıkıntı yaşandığından ve bütçe üzerindeki baskılardan dolayı, bu şirketler özel kaynaklara yönelmiş ve ülkede özelleştirme konusunda farklı düşünceler ortaya çıkmıştır. 1985 yılında özelleştirme düşüncesi iyice benimsenmiş ve Başkan Jacques Chirac dönemindeki Muhafazakar Parti yönetimi, dört ay içinde hızlı bir şekilde özelleştirme kanunları çıkararak beş yıllık süre içinde özelleştirmek amacı ile, kamuda faaliyet gösteren stratejik açıdan önemli kuruluşlar ve rekabetçi ortama uyum sağlayamayan şirketler dahil edilmeden, kamu bünyesindeki 65 adet teşebbüs özelleştirilmiştir. Aynı dönemde 50'den fazla bankanın dahil olduğu bir özelleştirme programı hazırlanmıştır. Finansal sektör içindeki kamu sektörüne ait payın en fazla olduğu Fransa, özelleştirme faaliyetlerinin yoğunlaştığı 1993 yılının bitimine kadar kamu kesimi, bankacılık toplam varlıklarının %50'sini elinde bulunduruyordu. Bu alana yönelik, başlangıçta %10 oranında pay çalışanlara satılarak daha sonra da halka arz edilerek iki kademeli özelleştirme uygulaması gerçekleştirilmiştir. İkinci aşamada halka arz edilmiş olan hisselerin %20-30 kadar kısmı kamu denetiminde olan bir kuruma ya da ilişkili olan bir şirkete satılarak kamu ile banka arasındaki bağın dolaylı şekilde devam ettirilmesi sağlanmıştır (Altıkulaç, 2006, s.164).

Edouard Balladur ekonomi, finans ve özelleştirmeden sorumlu bakan iken özelleştirme modelini geliştirmiş, 1993 yılı seçimlerinde yönetime gelerek özelleştirme faaliyetlerini daha da hızlandırmıştır. Fransa'da sıkı bütçe politikası ve yabancı sermaye yatırımlarının teşvik edilmesi amacıyla kullanılan özelleştirme, gittikçe büyüyen kamu açıklarını gidermek için de önemli bir araç olmuştur.

Fransa'da değerlendirme ve özelleştirme işlemlerinde, standart bir sistem kullanılması, gerçekleştirilecek uygulamaların iyi planlanıp zamana yayılması ve değer tespiti işlemlerinin nasıl yapılacağı konusunda belirli bir prosedürün uygulanması nedeniyle birçok sorunla karşı karşıya kalınmıştır. Ülkenin önemli özelliklerinden biri olan, çalışanlara ve yöneticilere büyük satışların yapılması, özelleştirme ve değerlendirme işlemlerine karşı kamuoyu tepkisini yumuşatan bir etmendir. Değerleme uygulamasında ortaya çıkan en büyük sorun, alt ve üst limit değer aralığının fazla olması iken bu aralığının gelişmekte olan ülkelere kıyasla nispi olarak yeterince küçük olduğu ifade edilebilir (Yazıcı, 1997, s.87).

1997’de şirketin devlete emekli aylıklarını ve ekstradan maliyetlerini karşılamak için 5,7 milyar Euro ödemesiyle, hükümet bütçe açıklarını kapatmış ve şirket de sonraki yıllarda çok fazla emekli aylığı ödeme yükünden kurtulmuş olmaktadır. Tüm bunların sonucunda 1997 yılında France Telecom ikinci defa halka arz edilmiştir. 1997 seçimlerini kaybetmesiyle yerini Jospin’e devreden Juppe, özelleştirme uygulamalarından ziyade her fırsata sosyal denetimin gerçekleştirilmesi gerektiğini belirtmesine rağmen, yeni uluslararası rekabetçi çerçevede şirketin geliştirilmesi için gerekli finansmanı sağlayamayacaklarını anlamasıyla halka arz yöntemine sıcak bakmaya başlamıştır.

1997 yılında uygulanan halka arz 29 milyar Euro karşılığında gerçekleştirilmiştir. Hisselerin %75’i devlette kalırken %10,55’i bireysel hissedarlara, %11,95’i finansal kuruluşlara ve %2,5’i de şirket çalışanlarına devredilmiştir. 1998 yılında ikinci kez yapılan halka arz da 9 milyar Euro karşılığında gerçekleştirilmiştir. Raffarin Hükümeti tarafından 2003 yılında uygulanan yasa ile daha çok şirket hissesinin satışına ortam hazırlanmıştır.

3.1.3. Doğu Avrupa Ülkeleri ve Özelleştirme

Bu başlık altında Doğu Avrupa ülkelerinden Yunanistan ve Bulgaristan’daki özelleştirmeler ve bu özelleştirmelerin durumu incelenecektir.

3.1.3.1. Yunanistan ve Özelleştirme

Yunanistan’da kamu, ekonomi üzerinde ortalama olarak %50-55 oranında paya sahiptir. 1990 yılında başlayan özelleştirme çalışmaları ile, ekonomide yapısal bir değişim öngörülerek kamu açıklarının finansmanı için bu yöntem araç olarak görülmektedir (Dilek, 2006, s.34). 1994 yılında kamuya ait 16 adet banka varken bu sayı 2003 yılında 3’e düşmüş ve bu bankaların iki tanesinde azınlık hissesi yer almıştır. 1994 yılında %50’den fazlası kamu kontrolünde olan sektör, 2003 yılında %18 oranında kamu kontrolüne dahil olmuştur (Altıkulaç, 2006, s.185).

Uluslararası gelişmeler ve Avrupa ile dahil olunan Ekonomik ve Parasal Birlik doğrultusunda uygulanan ortak politikalar nedeniyle özelleştirme faaliyetlerini zorunlu gören Yunanistan’da, özelleştirme ile alakalı gerçek anlamda yapılan ilk uygulamalar 1991 yılında kabul edilen Özelleştirme Kanunu doğrultusunda gerçekleştirilmiştir. 1991-1999 döneminde Özelleştirme Sekreterliği adı ile Kalkınma Bakanlığı’na bağlı olarak hizmet gösteren idare, 1999-2002 döneminde Ekonomi Bakanlığı’na bağlanarak

Özelleştirme Dairesi adı altında hizmette bulunmuştur. 2002 yılından sonra Ekonomi Bakanlığı çatısında yeniden yapılanarak faaliyetlerini sürdürmüştür. Fakat 1991-1998 döneminde özelleştirme faaliyetleri sistemli bir şekilde yapılamamıştır. 1991’de kabul edilmiş olan özelleştirme kanunu yeterli gelmediği için 2002’de kanunun revize edilmesi düşünüldükten gerçekleşen büyük çaplı değişiklikler nedeni ile, önceki kanuna fiilen son veren bütün boyutlarıyla yeni bir kanun ortaya çıkarılmıştır. Bu yeni kanun ile, 2002 yılından sonraki dönemde yapılacak olan özelleştirme işlemleri daha da hızlanmıştır. 1994-2004 döneminde geçen 10 yıllık süre içerisinde bankalar ve önemli tersaneler başta olmak üzere toplam 19 milyar Euro değerinde özelleştirme gerçekleştirildiği, Yunanistan Özelleştirme Kurumu’ndan edinilen bilgilerden öğrenilmiştir. Temin edilen bu bilgiler çerçevesinde, yalnızca 2004 yılının mart ayı ile 2006 yılının mart ayı arasında yapılmış olan özelleştirme uygulamalarından sağlanan hasılat 4,2 milyar Euro değerindedir (www.counsellors.gov.tr).

Son dönemlerde başlatılan özelleştirme uygulamaları, Yunan ekonomisine katkı sağlama ve Yunan toplumunun refahını yükseltme amaçları ile daha da hızlanarak ilerlemektedir. Özelleştirme faaliyetleri uygulanırken, azami iktisadi gayenin sağlanması amacıyla ilk başta özelleştirilecek olan kamu kuruluşunun değeri belirlenmektedir. Bu sayede baskı altında kalarak satış yapmaktan kaçınılmış olur ve ekonomik boyutta daha iyi sonuçlar ortaya çıkar. Bu doğrultuda 2004-2005 döneminde gerçekleştirilen birçok özelleştirme faaliyeti sonucunda 2.855 milyon Euro değerinde hasılat sağlanmıştır. Önemli özellikleri ile birlikte son dönemde yapılan özelleştirme faaliyetleri şu şekildedir (www.counsellors.gov.tr):

- Ağustos 2004’te, Hellenic Petroleum S.A. (ELPE)’nin %8,21 oranındaki hissesi, stratejik devlet ortağı olan Paneuropean şirketine 192 milyon Euro karşılığında satışı yapılmıştır.
- Kasım 2004’te, Yunan Devleti National Bank’ın %7,46 oranında ana sermaye payı, Yunanistan’da ve yurtdışında bulunan kurumsal yatırımcılara 562 milyon Euro karşılığında arz edilmiştir. Bu arz işlemi, Atina Borsası’nın 2004 yılındaki en büyük işlemi ve teklif defteri aracılığı ile yapılan en büyük ikinci işlemi olmaktadır.
- Temmuz 2005’te, OPAP (Futbol Oyunları Bahis Kurumu)’a ait %16,44 oranındaki devlet hissesi de Yunanistan ve yurtdışına 1,266 milyon Euro

karşılığında kombineli arz ile satılmıştır. Bu satış Yunanistan'ın özelleştirme uygulamalarından elde ettiği en yüksek gelir olmuştur.

3.1.3.2. Bulgaristan ve Özelleştirme

1993 yılında, “çek” modeli ile benzer birçok yönü bulunan ve özelleştirme merkezi tarafından koordinesi sağlanan “yatırım senetli özelleştirme programı” uygulamaya konulan Bulgaristan'da, 1995 yılında Özelleştirme Fonları Kanunu yürürlüğe girmiş ve bu program doğrultusunda başlangıç olarak 81 tane özelleştirme fonu meydana getirilmiştir (Dilek, 2006, s.33).

1992-2001 döneminde, uygulanan özelleştirme faaliyetleri ile 1.448 milyon dolar değerinde yabancılara devir yapılmıştır. 1993-2006 döneminde ülkede toplam 9.161 işletme özelleştirilerek bu satıştan toplam 4,2 milyar dolar hasılat elde edilmiştir. 2005 yılında devlet bünyesindeki 31 işletme tamamen, 8 işletmenin bazı departmanları ve 201 işletmenin bir kısım hisseleri özelleştirilirken 2006 yılında ise 57 devlet işletmesi tamamen, 10 hidroelektrik santrali ve 508 işletme de azınlık hisse satışı ile özelleştirilmiştir (Dilek, 2006, s.32-33).

Tarım sektöründe %97,7, hizmet sektöründe %95 ve sanayi ile inşaat sektöründe ise %63,3 oranında pay özel kesime ait olmakla birlikte ülkede, devamlı gelişmesine rağmen denetim altına alınamayan bir kayıt dışı ekonomi bulunmaktadır. Bu kayıt dışı ekonomi tahminlere göre, GSYİH'nın %20-30'u kadar büyüklüğe sahiptir (Ganmet, 2006, s.107).

Bulgaristan'da özelleştirme, sanayi sektörü dışındaki neredeyse bütün sektörlerde tamamlanmış vaziyettedir. Özelleştirme yaparken daha çok doğrudan satış yöntemi tercih edilirken küçük ölçekli işletmeler kupon yöntemi ile özelleştirilmiştir (Ganmet, 2006, s.108).

3.2. TÜRKİYE'DE ÖZELLEŞTİRMELER

Özelleştirmenin Türkiye'de tarihsel süreci ve gelişimi, Türkiye'de özelleştirmenin durumu ve Türkiye'deki özelleştirmenin değerlendirilmesi bu başlık altında ele alınacaktır.

3.2.1. Özelleştirmenin Türkiye’de Tarihsel Süreci ve Gelişimi

Ülkemizde özelleştirme süreci 1923-1980 arası dönem ve 1980 sonrası dönem olmak üzere iki ayrı dönemde değerlendirilecektir.

3.2.1.1. 1923 -1980 Dönemi KİT’lerin Gelişimi

Kalkınmanın özel sektör aracılığıyla gerçekleştirilmesi fikri ilk olarak 1923 yılında İzmir İktisat Kongresi’nde ön plana çıkmış ve girişimci yetersizliği ve sermaye yetersizliğinden dolayı 1930’lara kadar uygulanamamıştır. Bunun üzerine devlet temel üretim faaliyetlerini üstlenerek sanayideki atılımı gerçekleştirmeyi hedeflemiş ve kamu işletmeleriyle daha etkin bir ekonomiye ulaşarak bu durumun özel kesimi itici güç olarak teşvik etmesi sağlanmıştır.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin kuruluş amaçlarını ekonomik amaçlar, sosyal amaçlar ve siyasal amaçlar olarak şu şekilde açıklayabiliriz (İncakara, 1998, s.153):

Ekonomik amaçlar: İşsizliği önlemek, gelir dağılımının düzelmesine yönelik çalışmak, ekonomik kalkınmayı sağlamak, doğal tekeller oluşturmak ve özel sektörün giremediği üretim alanlarına girerek bu alanlarda öncü olmak.

Sosyal amaçlar: kamusal mal ve hizmet üretimi yaparak ülke içinde sosyal adaleti tesis etmek.

Siyasal amaçlar: Bilimsel araştırma ve geliştirmelerde bulunarak tasarrufu arttıracak uygulamalar yapmak, siyasal bağımsızlığı olan güçlü bir ekonomiye sahip olmak ve tam istihdam hedeflerine ulaşmak.

1934’te Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı bu amaçlar çerçevesinde ortaya çıkmıştır. Bu kapsamda 1924 yılında Türkiye İş Bankası’nın kurulması ve T.C. Ziraat Bankası’nın hareket serbestisine kavuşması, 1925 yılında Sanayi ve Maadin Bankası’nın kurulması, 1927 yılında Emlak ve Eytam Bankası’nın kurulması 1946 çok partili döneme kadar devletçilik anlayışı doğrultusunda gerçekleştirilen uygulamalardır.

1925 yılında kurulan Sanayi ve Maadin Bankası yeterli başarıya ulaşamadığı için kapatılmış ve onun yerine 1932 yılında Devlet Sanayi Ofisi ve Türkiye Sanayi Kredi Bankası şeklinde iki Kamu İktisadi Teşebbüsü kurulmuştur. Başarılı olamayan bu iki kuruluşun da faaliyetlerine son verilerek 1933 yılında, tüm sanayi uygulamalarında ve

bankacılık alanında faaliyette bulunmak amacıyla Sümerbank kurulmuştur (Saka, 2006: 19).

“Sümerbank’a verilen söz konusu planda yer alan projeleri gerçekleştirme görevi, büyük oranda gerçekleştirilmiş ve daha sonraları Sümerbank’ın ekonomik kalkınmanın sorumluluğunu tek başına taşımasının imkansız olacağının düşünülmesi üzerine, 1935 yılında, maden ve enerji işletmelerinin kurulmasına öncülük etmesi amacıyla, Etibank kurulmuştur” (Yaşar, 1998, s.234).

Birinci Beş Yıllık Sanayi Planı doğrultusunda bu yıllarda Makine Endüstrisi Kurumu ve Türkiye Şeker İşletmeleri Anonim Şirketi kurulmuştur.

İkinci Dünya Savaşı sona erdiğinde soğuk savaş dönemi başlamış ve Türkiye Batı Bloğu’na ılımlı yaklaşarak Amerika tarafından oluşturulan Bretton Woods sisteminde yerini almış ve bu sistemin bir parçası olan Dünya Bankası ve IMF programları çerçevesinde uluslararası kapitalist sistemin etkileri hissedilmeye başlanmıştır. Türkiye için öngörülen bu değişim programı 1946 Thornburg Raporu’nda ifade edilmektedir. Devletçilik anlayışının bir parçası olan planlı kalkınmanın komünizmin bir simgesi olarak görüldüğü bu raporda Türkiye’nin devletçilik anlayışından vazgeçmesi ve Karabük Demir-Çelik Fabrikası’nın elden çıkarılması gerektiği vurgulanmıştır (Övgün, 2005, s.66).

Çok partili döneme geçilmesiyle birlikte karma ekonominin de uygulamaya konulması amaçlanmış ve 1950 yıllarında menderes döneminde devletin ekonomiye olan müdahalesinin azaltılması ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özel kesime devredilmesi devlet programında yer edinmiştir.

Fakat 1950 ve 1960 yılları arasında bu amaçların dışına çıkılarak PTT, T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi, Denizcilik Bankası T.A.Ş. ve Devlet Malzeme Ofisi Kamu İktisadi Teşebbüsüne dönüştürülmüştür. Daha sonra T. Demir Çelik İşletmeleri, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı, Et ve Balık Kurumu, Turizm Bankası ve SEKA, kurularak önemli bir Kamu İktisadi Teşebbüsü potansiyeline sahip olunmuştur.

Dünya Bankası ile Marshall Planı Özel Girişim Fonu’ndan Türkiye’de faaliyette bulunan özel sanayi işletmeleri için gönderilen kredileri ulaştırmak, ülkemizde sanayi

başta olmak üzere tüm ekonomik alanlardaki faaliyetlere yönelik yatırımları desteklemek, yerli ve yabancı sermayenin Türkiye'de kurulmuş olan ya da kurulacak olan şirketlere paylaştırılmasını sağlamak ve ülkemizde sermaye piyasasının gelişimine destek olmak için 1950 yılında Türkiye Sınai Kalkınma Bankası'nın temelleri atılmıştır. Aynı zamanda 1954 yılında Yabancı Sermaye Yatırımlarını Teşvik Kanunu çıkarılarak yabancı sermaye ülke içine çekilmek amaçlanmıştır.

Bu dönemde hem özelleştirme ortaya çıkarılmış hem de Kamu İktisadi Teşebbüslere aktif bir yapı kazandırılmıştır. Geniş bir yapıya kavuşan iç pazar için, altyapı çalışmaları için, hammadde ve ara malı kullanarak üretimde bulunan özel sektör için ihtiyaç duyulan kaynaklar kamu aracılığıyla giderilmeye çalışılmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin politik etkisi ciddi şekilde görülmeye başlanmış, istihdam sağlıyor olmasından politik açıdan faydalanılarak özel kesime büyük fayda sağlanmıştır. Kamu İktisadi Teşebbüsleri işgücüne önemli şekilde kaynaklık etmekte ve yoğun istihdam alanı oluşturarak kaliteli yönetici ve işçiler barındırmaktadır. Bu yönetici ve işçiler de özelleştirme ile birlikte özel kesime kaymaktadır (Dağalp, 1989, s.27-28).

1960'lı yıllarda ihtilal ile birlikte yeni bir döneme girilerek 1963'ten beri planlı ekonomik kalkınma modeli uygulanmaya çalışılmıştır.

Kamu kesimi için emredici, özel kesim için ise yönlendirici olan kalkınma planlarının kabul edildiği planlı ekonomide Kamu İktisadi Teşebbüslerinin karma ekonomi içindeki yeri ve fonksiyonları belirsiz olmuştur. Politik müdahalelerin yoğun olduğu ve belirsizliklerin bulunduğu planlı ekonomi döneminde dahi Kamu İktisadi Teşebbüsleri büyüme odaklı olmuştur (Çağlar, 1997, s.36).

Dünya ekonomisinde 1960 yıllarında yaşanan durgunlukla birlikte ortaya çıkan ithal ikameci yaklaşım sonucunda ithalata kısıtlamalar getirilmiş, yoğun iç talep Kamu İktisadi Teşebbüsleri aracılığıyla karşılanmış ve karlılıkta artışlar olmuştur.

1960 yılında Devlet Planlama Teşkilatı kurularak 1980 yılına kadar Kamu İktisadi Teşebbüslerini yeniden bir düzene sokmak ve daha etkin bir hale getirmek amaçlanmıştır. Bu doğrultuda Devlet Yatırım Bankası, İskenderun Demir Çelik Tesisleri, Taksan, Gerkonsan, Seydişehir Alüminyum Tesisleri, Testaş, Temsan, Tümosan, Karadeniz Bakır İşletmeleri Türkiye Elektrik Kurumu, Desiyab ve Çaykur gibi Kamu İktisadi Teşebbüsleri kurulmuştur (Yaşar, 1998, s.234-235).

1963 ve 1967 yılları arasında Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planı doğrultusunda ülkemiz kamu ve özel kesimin iç içe olduğu bir karma ekonomik yapıya bürünmüştür. Bu dönemde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yönetimi için belirlenen ilke “İktisadi Devlet Teşebbüsleri iyi bir müteşebbis gibi hareket etmeli ve karlarını azami seviyelerde tutmalarını sağlayacak bir fiyat politikasını benimsemelidir. Bu teşebbüsler işletmenin tam kapasitede çalışabilmesini sağlayacak ölçüde bir talep boyutuna henüz ulaşılammışsa, sosyal amaçlar veya politik tercihler doğrultusunda bazı tüketici gruplarının korunması amaçlanıyorsa ya da yeni kurulmuş olan sanayinin iç piyasada bir müddet korunması amaçlanıyorsa maliyetlerinin altında bir fiyat politikası belirleyebileceklerdir. Özel kesimde haksız rekabete neden olmaması koşuluyla, bu tarz durumlarda ortaya çıkacak açıklar bütçe ödeneklerinden karşılanabilecektir” şeklindedir (Merken, 2008, s.76).

Vergilendirmenin, kamusal tasarrufları arttırmada önemli bir araç olduğu Birinci Beş Yıllık Kalkınma Planında belirtilmiş ve artan matrahlara yüksek vergi oranları uygulanmasının daha adaletli olacağı savunularak kamu teşebbüslerinin tasarruf odaklı bir yapıda olmaları gerektiğine değinilmiştir. Ayrıca bu planda kamu teşebbüsleri için “türlü hissi tutumlarla İktisadi Devlet Teşebbüslerinin yatırılabilir kaynak yaratma imkanlarının feda edilmesine, hele temelsiz, intizamsız ve perakende sosyal adalet kaygıları ile birçok işletmelerin yatırılabilir kaynakları tüketici müesseseler olarak devam etmelerine kesin olarak son verilecektir” ifadesi yer almaktadır (Merken, 2008, s.77).

1964 yürürlük tarihli ve 440 Sayılı Kanun’un özelleştirmeye yönelik maddelerinden birinde “Kanunla yapılmış devlet iştiraklerinin kanunla, veraset ve sair yollarla meydana gelmiş devlet iştirakiyle teşekkül ve iştiraklerinin devir ve tasfiyesi Bakanlar Kurulu kararıyla yapılır.” şeklinde bir ifade yer almaktadır. Diğer bir maddesinde de “Teşekküllerin yönetim kurulları kendi iştiraklerinin yapılması, devir ve tasfiyesi hususunda Bakanlar Kurulu’na teklif yapmakla görevlidir” hükmü bulunmaktadır. Kuruluşların kaynak oluşturabilecek doğrultuda düzenlenmesi bu kanun ile sağlanmıştır (Bayraktar, 2006, s.65-66).

1968-1972 yıllarını kapsayan İkinci Beş Yıllık Kalkınma Planı’nda ise uzun vadede imalat sanayisinin gelişiminin özel sektör aracılığıyla sağlanmasına, kamu temelli ortaya çıkan yatırımların tamamlanarak sahip olunan üretim kapasitelerinin korunması,

daha da arttırılması ve en verimli şekilde kullanılması gerektiğine değinilmiştir. Aynı zamanda birtakım teşviklere rağmen özel kesimin faaliyette bulunamadığı gelişmesi uzun süren, güçlüklerle karşılaşılan ve hızlı ekonomik gelişim için gerekli olan sanayi alanlarında devletin etkin bir şekilde faaliyet göstermesi gerektiği ifade edilmiştir.

Bununla birlikte, kamunun tekrar aktif olduğu sanayi faaliyetlerinde özel kesimin rolünü arttırmak için karma teşebbüslerin tercih edilmesinin daha iyi olacağına değinerek piyasaya hakim olan sermaye gruplarını önlemek amacıyla “Devlet veya Kamu İktisadi Teşebbüsleri sermayesinin iştirakiyle kurulacak olan karma teşebbüslerde sermaye ve idare hakimiyetini mahdut sayıda özel kişilere bırakmak yoluna gidilmeyecektir.” şeklinde bir ifade kullanılmıştır. 1970’li yıllarda Kamu İktisadi Teşebbüslerine yönelik sağlanan teşvikler zamanla daha da artmış ve bununla birlikte ortaya çıkan borçlanmalardan dolayı Kamu İktisadi Teşebbüslerinin dış kaynak ve öz kaynak dengeleri bozulmuştur. Gelir, istihdam ve fiyat sorunları çözüme kavuşturulurken araç olarak kullanıldığı için kamuya ait bu teşebbüslerin verim ve kar odaklı çalışarak kaynak oluşumu sağlama durumu önlenmiş olmaktadır (Acar, 1987, s.12).

1973- 1977 yıllarını kapsayan Üçüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı içeriğinde de Kamu İktisadi Teşebbüslerinin tedarik, stok kontrol maliyet, muhasebe ve araştırma konularına yeterli seviyede yer verilmemesi ve kısa orta ve uzun vadeli programlamaya önem verilmemesi gibi verimliliğini ve etkinliğini azaltan örgütsel olgulara değinilmiştir. Bu sorunların çözüme ulaştırılması amacıyla Kamu İktisadi Teşebbüslerinin verimliliğinin artmasını, etkinliğini yüksek seviyelere taşınmasını, kendi kendilerini yenileme imkanı oluşturarak adaptasyon ve üretim sürecinin olumlu etkilenmesini, kaynak yaratma imkanlarının oluşmasını ve yeterli gelişmişliğe ulaşmasını sağlayacak bir çalışmanın varlığına dikkat çekilmiştir.

1970 yıllarında petrol fiyatları ithalat maliyetinde ciddi baskılara neden olmuştur. Bu sorun milletlerarası finans sermayesi desteğiyle çözümlenmiş olsa da 1978 ve 1979 yılları arasında yeterli kredinin sağlanamaması nedeniyle üretim durma noktasına kadar gelmiştir. Zamanla büyüyen sorunlar için IMF ile iki istikrar anlaşması yapılmış ancak bu anlaşmalar da çözüm odaklı olamamıştır. Dünya Bankası’yla imzalanan yapısal uyum kredileri ve 24 Ocak 1980 kararları ile birlikte ülke ekonomisi ithal ikameci yapıdan ihracat odaklı bir yapıya dönüştürülmüştür. Kamu İktisadi Teşebbüsleri 1980’li yıllara

kadar özel kesimin gelişmesini sağlamak amacıyla ekonomik politikalar uygulamaya geçirmiş ve bu doğrultuda özel sermaye ile tamamlayıcılık amaçları çerçevesinde ara malı ve altyapı yatırımlarına yönelme sağlayarak fiyatları düşük tutmaya çalışmıştır. Aynı zamanda ulusal sanayinin gerçekleştirilmesi aşamasında da doğrudan yatırım ve işletmecilik alanlarında yer edinmiştir (Merken, 2008, s.79).

3.2.1.2. 24 Ocak 1980 Sonrası Dönemde Gelişimi

24 Ocak 1980 kararları birtakım istikrar tedbirlerini içermektedir ve bu tedbirler ile ülkemiz ekonomisinde yapısal bir dönüşüm yaşanarak devletin küçülerek ekonomideki etkinliğinin ortadan kalkmasını sağlayacak, özel kesim yöneticiliğinde gelişme gösteren, dışa açık olan, Dünya Bankası'nın yapısal uyum kredileriyle desteklenen reformlar uygulamaya konulmuştur (Esenyel, 2006, s.28).

24 Ocak 1980 ekonomik tedbirlerinin gerekçesi şu şekilde ifade edilmektedir:

“Devletin 1980 öncesi dönemde ekonomiye yönelik müdahalesi, serbest piyasa mekanizmasının işleyişini engelleyerek, bu mekanizmanın etkinliğini azaltmıştır. Devlet bir müteşebbis gibi davranarak, mal ve hizmet üretimi, madencilik, enerji üretimi, tasarrufların toplanması ve çeşitli mal ve hizmet fiyatlarının belirlenmesi gibi konularda önemli bir rol oynamakta, bu ise piyasayı düzenlemek yerine daha da bozmaktadır. Ayrıca, devletin sübvansiyonları aşırı boyuta ulaşmıştır. Kamu kesiminde üretilen mal ve hizmetler, maliyetinin altında fiyatlara satılmakta, doğan zararlar Hazine'den karşılanmakta, bu ise emisyonun artmasına ve dolayısıyla da enflasyona neden olmaktadır. Bütün bunların önlenebilmesi için sübvansiyonlar asgariye indirilmeli gerek kamu gerekse özel sektörün eşit ekonomik ve mali koşullarda çalışması sağlanmalıdır” (Acar, 1987, s.14).

Bu programların esas amacı dünya ekonomisiyle bir bütün haline gelebilmek ve ülke ekonomisinin serbest piyasa koşullarına göre hareket etmesini sağlamaktır. Söz konusu programlar ile ülkemiz ekonomisinin dışa kapalı bir hale gelmesine neden olan ithal ikameci sanayileşme politikasından vazgeçilerek ihracat odaklı bir sanayileşme politikasına yönelme sağlanmıştır. Bu politikalar ile ulaşım, haberleşme ve diğer altyapı yatırımları daha da önemli hale gelmiş ve özellikle nakdi anlamda birçok teşvikle ihracat

desteklenerek bürokratik engeller büyük oranda ortadan kaldırılmıştır (Devlet Planlama Teşkilatı, 2000, s.180).

Türk Lirasının 1980’den beri reel olarak değerinin azalması Kamu İktisadi Teşebbüslerinin açıklarının reel olarak artmasına ortam hazırlamıştır. 1978-1983 yıllarında uygulamaya konulan Dördüncü Beş Yıllık Kalkınma Planı ise değişen şartlar nedeniyle uygulamadan kaldırılmış ve çeşitli istikrar politikalarıyla 1983’ten sonra özelleştirme uygulamaları gündeme gelmiştir. Ortaya çıkan bu özelleştirme programlarını içeren ilk yasal düzenleme 1984 yılında 2983 Sayılı Kanun’la yapılmıştır ve bu kapsamda Kamu İktisadi Teşebbüslerine ait hisseler ihraç edilerek gerçek ve tüzel kişilerin ortak olmalarına ya da bu teşebbüslerin tesislerinin işletilmesi hakkını belli bir süre elinde tutmasına ortam hazırlanmıştır (www.oib.gov.tr).

1980 sonrasında bir taraftan özelleştirmenin yasal çerçevesi belirlenmeye çalışılırken bir taraftan da milletlerarası boyutta özelleştirme uygulamalarına yönelik çalışmalara devam edilmiştir. Bu doğrultuda Devlet Planlama Teşkilatı milletlerarası ekonomik piyasalarda yer edinerek Türkiye’deki özelleştirme uygulamaları için beş İngiliz, iki Amerikan olmak üzere toplam yedi şirketten 15 Mart 1985 yılında bir Master Plan (Ana Plan) hazırlanmasını talep etmiştir (Cevizoğlu, 1989, s.87). Yapılan uluslararası ihale sonucuna göre Morgan Guaranty Trust Company of New York, Türkiye Sınai Kalkınma Bankası, Price Waterhouse/ Muhaş A.Ş., Sınai Yatırım ve Kredi Bankası ile Yatırım Finansman A.Ş. bir araya gelerek özelleştirme programları için bir ana plan yapmıştır (Saka, 2006, s.21).

Bu planda özelleştirme uygulamalarının hedeflerinden, özelleştirme faaliyet planlarından ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yeniden yapılanması için gerekli olan olgulardan bahsedilmiştir. Planda söz onuşu amaçlardan en önemlisi “etkin bir serbest piyasa ekonomisi” iken “yüksek endüstriyel verimlilik” de diğer bir amacı oluşturmaktadır. En son dikkate alınacak olan amacın da devlete gelir sağlamak olduğu ifade edilmiştir (Kardeş, 1995, s.45).

Özelleştirme kapsamındaki kamuya ait toplam otuz iki teşebbüs, ekonomiklik, yatırım ve yaşanabilirlik olarak üç farklı kategoriye ayrılmıştır. Bu kategoriler satışı yapılacak olan hisse senetlerinin bicine ve oranlarına göre de alt sınıflara ayrılmıştır. Morgan Bank tarafından hazırlanan Master Plan Türkiye’nin amaçlarına yönelik

olmadığı için uygulamaya konmamış ve her Kamu İktisadi Teşebbüse yönelik ayrı bir plan hazırlanması amacıyla çalışmalar yapılmıştır (Saka, 2006, s.22).

Beşinci Beş Yıllık Kalkınma Planı 1985-1989 yılları için uygulanmaya çalışılmış ve bu plan dahilinde özel kesimin yatırımlarının arttırılması amaçlanarak verimli ve karlı bir iktisadi teşebbüs yapısına kavuşmak hedeflenmiştir. Buna yönelik özel kesimin giremediği yatırım alanlarında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin de faaliyette bulunmaması gerektiğine değinilmiştir. Bu planla birlikte Kamu İktisadi Teşebbüsleri yapacağı yeni yatırımlarda madencilik, enerji, ulaştırma, haberleşme vb. alanlara yönelecektir. Söz konusu amaç doğrultusunda 1985 yılı programı Kamu İktisadi Teşebbüsleri politikasında “Kamu İktisadi Teşebbüsleri hisse senetlerinin satılarak halka arz edilmesi ve işletme haklarının devri konusunda yasal düzenlemelerin yapılacağı” ifadesi bulunmaktadır (Esenyel, 2006, s.32).

Bu kalkınma planında Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finanse edilmesi hususunda ve yatırım-tasarruf açığının giderilmesinde genel bütçeden yapılan transferlerin oranının azaltılması ve iç borçlanma haricindeki kaynakların daha çok tercih edilmesi amaçlanarak TCMB kaynaklarının Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansmanında kullanılamayacağı ifade edilmiştir.

Devlet Yatırım Bankası olarak kurulan ve Kamu İktisadi Teşebbüslerinin finansman yapılarını güçlendirmeyi hedefleyen kuruluşun ismi ve amacı 1987 yılında değiştirilmiştir. İsmi Türkiye İhracat Kredisi Bankası (Eximbank) olan bu kuruluşun Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yatırımlarının finansmanını sağlama amacı ve bu teşebbüslere danışmanlık yapma görevine son verilerek sermaye piyasasının gelişiminin sağlanması, sermayenin tabana yayılması ve ihracata dayalı yatırımlar yapan özel kesim şirketlerinin güçlü sermayeye yapısına ulaştırılması hedeflenmiştir (Özbek, 2006, s.50).

PTT bünyesinde kurulan bir telekomünikasyon şirketi olan Teletaş, halka arz yöntemi ile özelleştirilerek ülkemizdeki gerçek anlamda ilk özelleştirme uygulaması olma özelliğine sahip olmuştur. Özelleştirme uygulamaları 1986 yılında küçük boyutta başlamış fakat yasal altyapı henüz oluşturulmadığı için özelleştirme uygulamaları istenen düzeyde gelişme gösterememiştir (Fakiroğlu, 2006, s.56).

1990-1994 yıllarını kapsayan Altıncı Beş Yıllık Kalkınma Planı çerçevesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi daha ön plana çıkarılarak sınai mülkiyetin

yaygınlaştırılması ve kaynak kullanımında etkinliğin sağlanması amaç edinilmiştir. Bu planın temel politikası sermayenin tabana yayılmasını sağlamak ve iktisadi etkinliği arttırmaktır. Bu açıdan özelleştirmenin hızlı bir şekilde uygulamaya geçirilmesi gerektiği belirtilerek Kamu İktisadi Teşebbüslerinin rekabet yapısı güçlendirildiğinde daha verimli çalışacağı ve daha karlı olacağı savunulmuştur.

Bu dönemde Kamu İktisadi Teşebbüsleri piyasa mekanizması bünyesinde etkinsiz kaldığından ve artan kamusal borçlar özel kesimden alınan vergilerden karşılanmaya çalışıldığından dolayı özelleştirme uygulamasına önem verilmiştir. 1990 yıllarında özelleştirme uygulaması ile amaçlanan şey kamu borcunun finansmanını sağlama ve yeniden yapılanmadır. Bu yönüyle 1980 yıllarındaki özelleştirme amaçlarının tam tersini ifade etmektedir (Aksoy, 2006, s.77-78).

1996-2000 yıllarını kapsayan Yedinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özelleştirmenin hukuki yapısında ve kurumsal altyapısında görülen eksikliklere, sosyal uzlaşma dayanağı olmadığı için özelleştirmenin hedeflenen zirvelere ulaşamadığına, 1994 yılı sonu itibarıyla 2,3 milyar Dolar tutarında özelleştirme geliri elde edildiğine ve özelleştirme uygulamalarının büyük oranda kamu iştirakleri ve bağlı ortaklıklarla kısıtlı kaldığına değinilmiştir. Özelleştirme amaçlarının topluma yeteri kadar açıklanamadığı konusu da yine bu planda ifade edilmiştir.

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin özelleştirilmesi, gereken düzeyde yapılamadığı için ve şirketlerin halka arzı yetersiz kaldığı için mülkiyetin tabana yayılması da sağlanamamıştır.

Bu planda devletin temel görevlerini yapabilmek için özelleştirme uygulamalarıyla küçülerek üretim alanlarından uzaklaşması gerektiğine ve rekabetçi piyasa şartlarında hakimiyet kurarak kural koyma ve kurallara uyulmasını sağlama görevlerini yerine getirmesi gerektiğine değinilmiştir. Bununla birlikte özelleştirme uygulamalarının artırılmasıyla sabit sermaye stokunda da artış sağlayacak ve ülkeye teknoloji transferi gerçekleşmesine katkıda bulunacak olan yabancı sermaye girişinin hızlandırılması gereği de savunulmuştur. Bu plan dahilinde bankacılık sistemi içindeki kamu etkisini azaltarak serbest piyasa şartlarında kaynakların rasyonel kullanımının sağlanması amacıyla Halk Bankası ve Ziraat Bankası dışındaki bankalar hızlı bir şekilde özelleştirilmiştir. Düzenleyici bir kurumsal yapının oluşturulması amacıyla tekelleşmeye

uygun altyapı sistemleri özelleştirilmiş ve sosyal devlet anlayışı doğrultusunda bu özelleştirmeler nedeniyle işsiz kalacak olanlar için yeni istihdam alanları sağlayacak projeler yapılmıştır (Merken, 2008, s.85).

Ülkemizde 1994 yılıyla birlikte tüm yönetimlerin ilk önceliği özelleştirme olmasına rağmen bu uygulamalar 2004 yılına kadar istikrarlı olamamış ve zaman zaman ortaya çıkan iktisadi krizlerin baskısına maruz kalmıştır. Dolayısıyla 1999 ve 2001 yıllarındaki kriz dönemlerinde özelleştirme gelirleri bir hayli düşük olmuştur. Ülkemizde krizin en etkili olduğu 2001 yılında 119,8 milyon dolar özelleştirme geliri elde edilmiştir. 2003 yılında özelleştirme hedefi 4 milyar dolar olarak belirlenirken bu tutar IMF'ye sunulan Niyet Mektubu'nda 2,1 milyar Dolar olarak düzeltilmiştir. 2003 yılında büyük çaplı özelleştirme uygulamaları yapılamamış, sadece küçük işletmelerin satışı gerçekleştirilmiştir. Aynı yılda Uzan Grubunun İmar Bankası Vakası nedeniyle PETKİM'in satış işlemleri 2007 yılı sonunda gerçekleştirilmiş, Tekel Sigara İşletmeleri'nin ihalesi iptal edilmiş ve TÜPRAŞ sözleşmesi imzalanmamıştır. Bu hedeften sapmalar nedeniyle özelleştirme gelirleri 171,6 milyon dolar seviyelerinde kalmıştır. 2003 yılında öne çıkan diğer özelleştirme uygulamaları da SEKA'nın Afyon, Balıkesir, Çaycuma, Aksu ve Kastamonu işletmelerinin özelleştirilmesi ve TDI'ye ait Çeşme, Kuşadası, Dikili ve Trabzon Limanlarının işletme hakkının devredilmesidir (Merken, 2008, s.85).

2000-2005 Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda özel kesimin altyapı yatırımlarındaki payının artırılması düşüncesiyle yüksek mali kaynak ve ileri seviye teknoloji gereken yatırımların finanse edilmesi için Yap-İşlet-Devret modeli önem kazanmıştır. Bu model tekrar incelenerek rekabeti engelleyici sonuçlar doğurmaması için devlet tarafından tamamlanmış olan altyapı yatırımlarından uygun bulunanların özel kesime devrini yapılması ya da özel kesim tarafından işletilmesi, imalat sanayinde özelleştirme uygulamalarına paralel olarak toplam yatırımlar içindeki kamu kesimi yatırımlarının payını azaltma amaçlı politikaların uygulanması ilkeleri benimsenmiştir. Özelleştirme ile hedeflenen sonuçlara ulaşmak için kamu sermayesinin çoğunlukta olduğu enerji, haberleşme ve ulaştırma gibi sektörlerin serbestleşmesi sağlanmış ve özel kesimin faaliyette bulunmasına imkan verilerek özelleştirme uygulamalarıyla sermayenin tabana yayılmasına yönelik uygulamalar tercih edilmiştir. Bu plan ile hedeflenen bir

başka olgu ise özel kesimi etkin kılacak uygulamalara devam ederek sermaye piyasalarını özelleştirmede araç olarak kullanıp sermayenin tabana yayılması sağlamaktır.

“2004 yılında, Eti Gümüş, Eti Krom, Eti Bakır, Eti Elektrometalurji, Çayeli Bakır İşletmeleri, Bursagaz, Esgaz, Div-han, BET Kütahya Şeker Fabrikaları ve Amasya Şeker Fabrikası’nın Özelleştirme İdaresi bünyesindeki hisselerinin blok satışı sonucu 402 milyon dolarlık bir özelleştirme geliri elde edilmiştir. THY’nin %23 oranındaki hissesi 191 milyon dolar bedelle yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda halka arz edilmiştir. Yine bu dönem, Tekel’e ait iki tuzla ile birlikte Alkollü İçkiler San. ve Tic. A.Ş. nin özelleştirilmesi de yapılarak 292 milyon dolar gelir elde edilmiştir. Sümer Holding A.Ş. ye ait Malatya Pamuklu San. İşl., Bakırköy İşletmesi, Tümosan İşletmesi, Çanakkale ve Diyarbakır İşletmeleri de toplam 81,3 milyon dolar ile özelleştirilmeye tabi tutulmuştur. Aynı dönem Gemlik Gübre San. A.Ş., İGSAŞ İstanbul Gübre San. A.Ş., Kütahya Gübre San. A.Ş.’nin varlıkları devredilerek toplamda 173,5 milyon dolar katkı sağlanmıştır” (Merken, 2008, s.86).

“2005 yılının Kasım ayında Telekom özelleştirilerek büyük oranda özelleştirme geliri sağlanmış ve sonrasında özelleştirme uygulamaları hızla ilerlemiştir. Türk Telekom’un %55 hissesi, 6,55 milyar dolar karşılığında blok satış yöntemiyle Oger Telecoms Ortak Girişim Grubu’na devredilmiştir. Aynı yıl TÜPRAŞ’ın %14,76’lık payı İMKB de halka arz edilerek bu özelleştirmeden de 453,9 milyon dolar gelir elde edilmiştir” (Merken, 2008, s.87).

2006 yılına gelindiğinde, TÜPRAŞ’ın %51 oranındaki kamu hissesinin 4,14 milyar dolar karşılığında özelleştirilmesine yönelik devir sözleşmesi Koç-Shell OGG ile imzalanarak ERDEMİR’de %46,12 oranında bulunan hissenin 2,77 milyar Dolar bedel ile Oyak Ordu Yardımlaşma Kurumu Genel Müdürlüğü’ne devri yapılmıştır. THY’ye ait %28,75 oranındaki hissenin yurtiçi ve yurtdışı piyasalarda halka arzı yapılarak sonucunda 207 milyon dolar gelir sağlanmıştır. %56,7 oranında Başak Sigorta ve %41 oranında Başak Emeklilik A.Ş.’nin satışı 268 milyon dolar karşılığında yapılmıştır. Toplamda 42,2 milyon dolar ile Tekel’e ait Ankara Başmüdürlük Binası, Bodrum Sosyal Tesisleri ve varlıkları ile Kayacık Tuzlası, 40,7 milyon dolar ile Kaldırım Tuzlası ve 37,3 milyon dolar

ile Yavşan Tuzlası'nın satışı ve 121,5 milyon dolar ile Emekli Sandığı'na ait Büyük Efes Oteli, 36,8 milyon dolar ile Büyük Ankara Oteli, Kızılay Emek İşhanı ve Büyük Tarabya Oteli'nin özelleştirilmesi de 2006 yılında yapılmıştır (Merken, 2008, s.87).

T. Halk Bankası'na ait %24,98 oranında hisse yurtiçi ve yurtdışı piyasalar ile yüksek bir talep ile halka arz edilerek 1,838 milyar dolar gelir sağlanmıştır. Karayolları Genel Müdürlüğü bünyesindeki İstanbul Levent arsası 800 milyon dolar karşılığında Zorlu Gayrimenkul Yat. A.Ş. ye satılmış, TCDD Mersin Limanı'nın özelleştirilmesi de 755 milyon dolar karşılığında yapılmıştır. Yapılan özelleştirme sayesinde TDÇİ Deveci Demir Madeni Sahası'ndan 21 milyon dolar, Araç Muayene İstasyonları'ndan da 613,5 milyon dolar, gelir sağlanmıştır.

2007-2013 yıllarını kapsayan Dokuzuncu Beş Yıllık Kalkınma Planı'nda bahsedilen ifadeye göre ekonomik programların uygulanması açısından Türkiye ekonomisi bir başarı elde etmiş ve Avrupa Birliği ile müzakere süreci esasına göre 2002 yılının ilk çeyreğinden itibaren devamlı bir büyüme dönemi içerisine girerek GSYİH reel olarak yıllık ortalama %7,5 artış göstermiştir. Bu büyümenin 2007 yılı itibarıyla biraz yavaşlaması beklenerek GSYİH ve GSMH'deki artışların %5'lere geleceği ifade edilmiştir. Yine bu plan çerçevesinde faiz oranlarında ve kamu maliyesinde yaşanan olumlu gelişmeler, özelleştirme ile yapısal reformlardaki gelişmeler ve enflasyondaki düşüş eğilimi devam ettiği sürece ilerleyen yıllarda da GSYİH büyümesinin devam edeceği savunulmuştur (Merken, 2008, s.87-88).

2006 yılının ilk yarısında özelleştirme uygulamaları ve ithalat karşılığında kullanılan ticari krediler nedeniyle özel sektör içinde bankacılık dışındaki kesimin dış borç stoku artış göstermiştir. Dış borçlar içindeki özel kesimin payı devamlı artarken, son dönemde kamu kesimi net borç ödeyici yapıya bürünmüştür. 2006 yılında faiz dışı harcamalardaki artışa rağmen özelleştirmelerden sağlanan yüksek ve tek seferlik gelirlerin etkisiyle ortaya çıkan fazlanın GSYİH'nin %2,7'si kadar artacağı ifade edilmiştir.

2006 yılında Telekom'dan ve TMSF'den tek seferlik sağlanan gelirler 2007'de olmayacağı için ve özelleştirmeler temettü geliri kaybına neden olduğu için 2007 yılının vergi dışındaki gelirler beklentisi 2006 yılına göre daha az olmuştur. TÜPRAŞ'ın özelleştirilmesi ile birlikte PETKİM'in temel hammaddesi olan naftanın temin

edilmesinde sorunlarla karşılaşıldı. Daha sonra naftanın tamamı ithal edilmek zorunda kalındı ve bu durum kuruluşa fazladan maliyet oluşturdu. Bunun sonucunda ve TCDD'nin devamlı büyük oranda zarar etmesi sonucunda kamu, Hazinesinin yapmış olduğu bütçe transferleri sayesinde ayakta kalabilmeyi başardı (Merken, 2008, s.88).

Kamu İktisadi Teşebbüslerinin ve özelleştirme kapsamında değerlendirilen kuruluşların 2007 yılındaki finansman fazlasının GSYİH'ye oranı %0,45 olarak belirlenmiş ve doğalgaz ile elektrikte beklenen fiyat artışlarının ortaya çıkmamasının finansman açığına neden olacağı ifade edilmiştir. Özelleştirme Stratejisi Belgesi'nde ve Elektrik Enerjisi Sektörü Reformu'nda bulunan faaliyetler çerçevesinde elektrik üretimi yapan tesislerin ve dağıtımını gerçekleştiren şirketlerin amacı gelir sağlamaktan çok düşük maliyete sahip bir elektrik üretim-dağıtım sistemi ve rekabetçi yapıya sahip bir piyasa oluşturmaktır. Elektrik üretim ve dağıtım sistemleri özelleştirilirken devlete yeni yükler yüklenmemesine dikkat edilmelidir. Yapılan anlaşmanın uygulanan özelleştirme aracılığıyla özel kesimi sektöre dahil etmesine ve bundan sonrasında da teşvik edecek nitelikte olmasına özen gösterilmelidir.

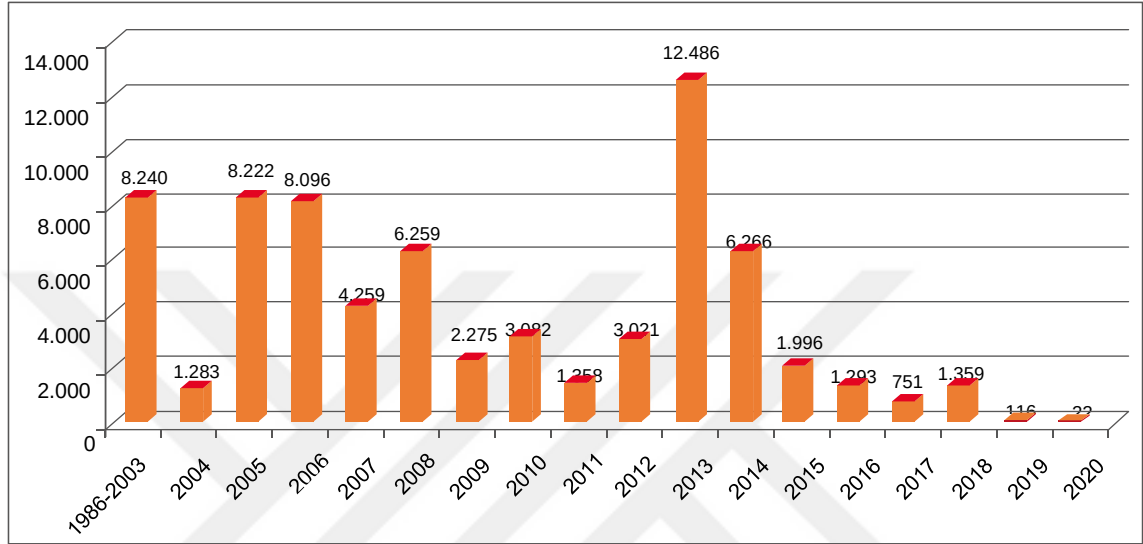
2006 ve 2008 yılları içinde TCDD'nin fabrikalarının ve bağlı ortaklıklarının özelleştirilmesi düşüncesi hâkim olmuş ve bu doğrultuda Çankırı Makas Fabrikası, Yüksek Planlama Kurulu kararıyla, iştirak yöntemiyle özelleştirilmiştir. Şeker üretiminde uygulanan özelleştirme ile birlikte yeni özel fabrikalar sektöre girmiş ve üretim kotalarının uygulanmasında ve takip edilmesinde sorunlar yaşanmıştır. Bu sorunların çözüm yollarının ise özelleştirme uygulamasından önce bulunması gerektiği ifade edilmiştir (Merken, 2008, s.89).

3.2.2. Türkiye'de Özelleştirmenin Durumu

Ülkemizde özelleştirmenin durumu özelleştirme sonucu elde edilen gelirlere göre, bu gelirin özelleştirme yöntemlerine dağılımına göre, ayrıca vergi gelirleri ve vergi dışı gelirlere göre değerlendirilecektir.

3.2.2.1. Özelleştirme Sonucu Elde Edilen Gelirler

Özelleştirmenin başlangıcı itibariyle, 1986 yılından günümüze kadar toplamda 70,3 milyar dolar düzeyinde özelleştirme geliri elde edilmiştir. Özelleştirme gelirlerinin yıllara göre durumu Şekil 1. de incelenmektedir.

Şekil 1. Yıllar İtibarıyla Gerçekleştirilen Özelleştirme Uygulamaları Tutarları (Milyon Dolar)

Kaynak: ÖİB Faaliyet raporu 2020: 60

18 Mart 2003 tarihinde özelleştirme konusu kısa ve dağınık şekilde gündeme alınarak daha önceki hükümet politikaları eleştirilmiştir. Bu dönemde özellikle kararlılık vurgulanarak, özelleştirme sürecinin şeffaf olması, etkin ve hızlı yürütülmesi gerektiğine değinilmiştir. Yabancı sermaye teşvik edilerek doğrudan yabancı yatırımlarının gelmesine kolaylık sağlanacağı da ifade edilmiştir (Çınarlı ve Hızal, 2014, s.83).

2005 ve 2006 yıllarında yapılan özelleştirme uygulamalarında büyük artışlar yaşanmış ve özelleştirme uygulamalarından sağlanan toplam gelirin yaklaşık %23'ü kadar gelir elde edilmiştir. Dolayısıyla bu dönem 2013 yılına kadar özelleştirme uygulamalarından en çok gelir elde edilen dönem olmuştur. Bu dönemden sonra özelleştirme uygulamalarından elde edilen gelirlerde düşüşler olmuş, 2008 yılında ortalamaya göre iyi bir artış olsa da sonrasında 2013 yılına kadar ciddi bir artış görülmemiştir.

1986-2003 yılları arasında 8,2 milyar dolar düzeyinde olan özelleştirme gelirleri, daha sonra yapılan özelleştirme uygulamaları sonucunda yukarıda da belirtildiği gibi toplamda 70,4 milyar dolar düzeyine ulaşmıştır. Grafikselsel olarak ifade edilen yıllık tutarlardan en çok dikkat çeken ve en yüksek olanlar 2005, 2006, 2008, 2013 ve 2014 yıllarıdır.

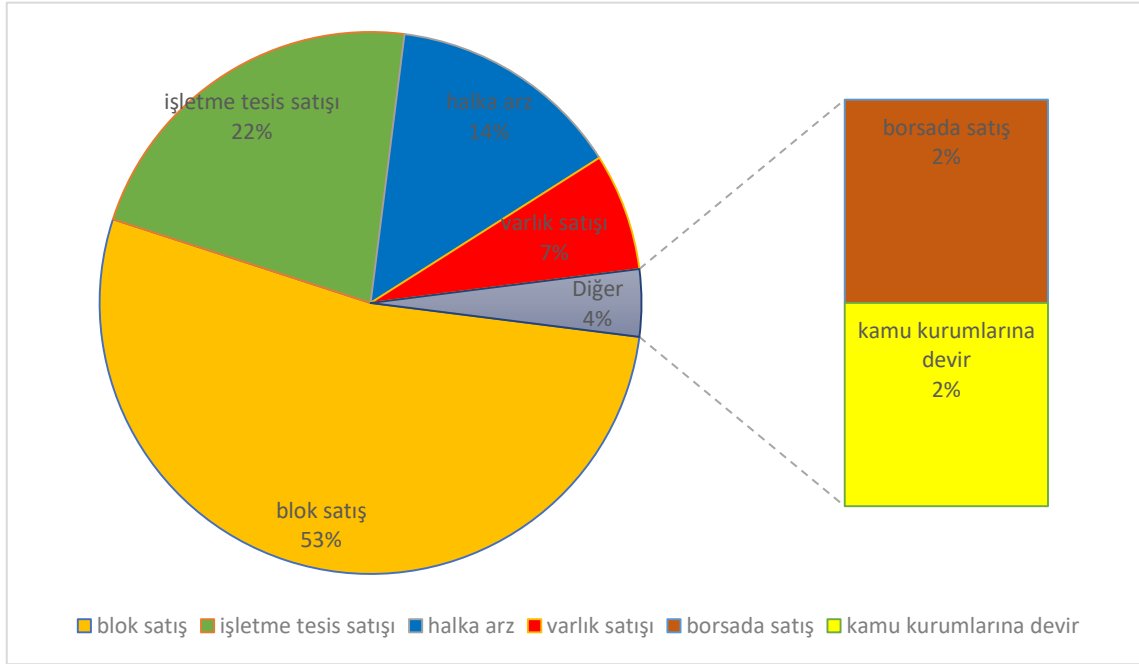
2013 yılında özelleştirme gelirleri yaklaşık 12,5 milyar dolar ile en yüksek seviyeye ulaşarak zirveyi görmüştür. Bu dönemde daha çok elektrik dağıtım şirketleri ve hidroelektrik santrallerinin özelleştirilmesi ön plana çıkmıştır. Bu dönemden sonra özelleştirme gelirlerinde kademeli olarak azalmalar meydana gelmiştir.

Salgının etkili olduğu 2020 yılında 22 milyon dolar gelir elde edilerek özelleştirme gelirlerinde durma noktasına gelindi. Böylelikle özelleştirme gelirlerinde 1987 yılından bu yana en düşük seviye kaydedilmiş oldu. Bu dönemde 2 elektrik üretim santrali, 1 liman ve muhtelif sayıdaki taşınmaz olmak üzere çeşitli alanlarda 80 özelleştirme ihalesini tamamladı. Geçmiş yıl taksitleriyle birlikte özelleştirmeden 2020'de sağlanan gelir 677 milyon doları buldu. Hazineye yapılan transfer tutarı ise aynı dönemde 588 milyon dolar olarak gerçekleşti (ÖİB, 2020, s.111).

Özelleştirme faaliyetleri ile sağlanan gelirler farklı alanlarda kullanılır. Özelleştirme kapsamına dahil edilen kuruluşlara toplam kaynakların %26'sı oranında ödeme yapılmaktadır. Bu kuruluşlara verilen krediler, iş kaybına uğrayanlara ödenen tazminatlar, sermaye iştirakleri ve emeklilik primi gibi alanlar bu ödemeleri oluşturmaktadır. Özelleştirme Fonu'na ait nakit fazlaları, 2001'den itibaren iç ve dış borç ödemelerinin yapılmasında kullanmak amacıyla Hazineye aktarılmıştır. Daha önce, Hazine bünyesinde olan Kamu Ortaklığı Fonu'na aktarılan bu nakit fazlasının büyük bir oranı, 2000 yılında çıkarılmış olan 4568 sayılı Kanun ile Hazine'nin iç ve dış borç ödemelerinde kullanılmıştır. Özelleştirmeden sağlanan kaynakların neredeyse yarısı Hazineye aktarılırken, yaklaşık %24'ü kadarı da özelleştirme faaliyetleri için çıkarılmış olan tahvil ve bono ödemelerinde kullanılmıştır (Akkoyunlu, 2011, s.104-105).

3.2.2.2. Özelleştirme Yöntemlerine Göre Sağlanan Gelirler

Gerçekleştirilen özelleştirmelerin uygulanan yöntemlere göre yüzdelik olarak dağılımı aşağıda yer alan Şekil 2. de gösterilmiştir.

Şekil 2. Özelleştirme Yöntemlerinin Yüzdelik Dağılımı

Kaynak: ÖİB, aktaran Doğan, 2016, s.26.

Şekil 2. de görüldüğü üzere, 1986 yılından bu yana blok satış yöntemi, %53'lük oran ile özelleştirme uygulamalarında kullanılan en yüksek paya sahip yöntemdir. Bu yöntem alıcı açısından bakıldığında, kuruluşa ait hisselerin büyük çoğunluğunun alınmasını sağlayarak yönetimde söz sahibi olma hakkı verdiği için özelleştirmeyi daha çekici kılmaktadır. Devlet açısından değerlendirildiğinde ise diğerlerine göre daha yüksek gelir sağlayan bir yöntemdir. Eski Kamu İktisadi Teşebbüsleri konumundaki kuruluşlara halkın ortak olmasına imkân vererek özelleştirme sonrasında sermayenin tabana yayılmasını sağlayan halka arz yöntemi de %14'lük paya sahiptir. Borsada satış yoluyla yapılan özelleştirme oranı %2 iken varlık satışı %7, işletme tesis satışı da %22 oranındadır. Son olarak kamu kurumlarına yapılan devir oranı da toplam payın %2'si kadardır (Akkoyunlu, 2011, s.105).

Tablo 1. Özelleştirme Yöntemlerine Göre Elde Edilen Gelirler (Dolar) (1986-2016)

YÖNTEM	ELDE EDİLEN GELİR (\$)
Blok satış yöntemi	35.086.548.055
Tesis-İşletme satışı	14.877.318.361
Halka arz	9.572.899.869
Borsada satış	1.288.018.903
Varlık satışı	4.836.737.067
Kamu kurumlarına bedelli devir uygulamaları	1.255.606.231

Kaynak: Doğan, 2016, s.26

Tablo 1. de özelleştirmenin ilk başladığı 1986 yılı ile 2016 yılları arasındaki özelleştirme faaliyetlerinden elde edilen gelirlerin yöntemlere göre dağılımı yer almaktadır. Bu zaman aralığında en çok gelir, 35 milyar dolar ile, hisse senedi satışı yönteminin alt kalemi olan blok satış yönteminden elde edilmiştir. Onu ikinci sırada 14,8 milyar dolar ile tesis-işletme satışı takip etmektedir. Özelleştirme sonucu en az gelir ise 1,2 milyar dolar ile kamu kurumlarına yapılan bedelli devir yönteminden sağlanmıştır.

Aşağıda yer alan Tablo 2. de ise özelleştirme başlangıcından günümüze kadar olan satış/devir uygulamalarının yıllara göre dağılımı gösterilmektedir. Bu tabloya göre;

Hisse senedi satışı ilk olarak 1986 yılında 710.394 dolar tutarında uygulanırken 2013 yılında 8.631.560.806 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. 2020 ve 2021 yıllarında ise hiç satış olmamıştır. Toplamda da 46.099.865.783 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Tesis-işletme satışı ilk olarak 1989 yılında 708.755 dolar olarak uygulanırken 2014 yılında 4.828.450.000 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Son olarak 2021 yılında da 174.770.338 dolar olan bu satış yöntemi toplamda 17.702.326.159 dolar olmuştur.

Otel-sosyal tesis satışı/devri ilk olarak 1995 yılında 22.875.474 dolar tutarında uygulanırken 2006 yılında 305.410.001 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Son

olarak 2021 yılında da 14.788.057 dolar olan bu satış yöntemi toplamda 688.475.784 dolar olmuştur.

Taşınmaz satışı/devri ilk olarak 1986 yılında 244.501 dolar olarak uygulanırken 2014 yılında 1.053.340.726 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Son olarak 2021 yılında da 187.234.007 dolar olan bu satış yöntemi toplamda 4.131.123.785 dolar olmuştur.

Diğer varlık satışı/devri ilk olarak 1995 yılında 21.028.449 dolar olarak uygulanırken 2007 yılında 635.000.000 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Son olarak 2021 yılında da 34.889.584 dolar olan bu satış yöntemi toplamda 745.151.267 dolar olmuştur.

Kamu kurumlarına devir ilk olarak 1995 yılında 20.455.382 dolar olarak uygulanırken 2014 yılında 384.101.474 dolar ile en yüksek tutarda gerçekleşmiştir. Son olarak 2021 yılında da 1.416.187 dolar olan bu satış yöntemi toplamda 1.428.011.500 dolar olmuştur.

Tablo 1. de yer alan verilere göre, yıllar bazında bakıldığında en yüksek satış/devir tutarı 12.485.548.323 dolar ile 2013 yılında gerçekleşirken en düşük tutar ise 832.842 dolar ile 1987 yılında olmuştur.

Özelleştirme faaliyetlerinin başlangıcı olan 1986 yılında toplam özelleştirme gelirleri 954.895 dolar iken günümüz 2021 yılında bu tutar 413.098.172 dolar olarak gerçekleşmiştir.

Özelleştirme yöntemlerini toplam satış tutarlarına göre değerlendirdiğimizde, özelleştirmenin başlangıcından günümüze kadar en az tutarın 688.475.784 dolar ile otel/sosyal tesis satışına, en yüksek tutarın ise 46.099.865.783 dolar ile hisse satışına ait olduğunu görmekteyiz.

Tablo 2. Yıllara Göre Satış/Devir Uygulamaları (Dolar)

YIL	HİSSE SATIŞI	TESİS-İŞLETME SATIŞI	OTEL-SOS. TESİS SATIŞI	TAŞINMAZ SATIŞI	DİĞER VARLIK. SATIŞI	KAMU KURUML. DEVİR	TOPLAM
1986	710.394	-	-	244.501	-	-	954.895
1987	527.286	-	-	305.556	-	-	832.842
1988	26.501.676	-	-	355.311	-	-	26.856.987
1989	130.418.523	708.755	-	72.682	-	-	131.199.960
1990	485.946.739	-	-	42.428	-	-	485.989.167
1991	223.534.099	-	-	20.307.521	-	-	243.841.620
1992	422.881.905	-	-	0	-	-	422.881.905
1993	539.124.954	15.382.956	-	13.030.810	.	.	567.538.720
1994	407.141.008	4.613.346	-	385	-	-	411.754.739
1995	391.084.738	70.097.879	22.875.474	46.914.568	21.028.449	20.455.382	572.456.490
1996	219.978.800	50.949.596	3.807.656	4.052.095	10.856.000	2.354.760	291.998.907
1997	251.150.000	204.334.179	6.150.000	1.810.448	-	2.073.297	465.517.964
1998	939.828.905	48.564.275	-	17.899.991	4.385.985	9.035.988	1.019.715.144
1999	7.137.821	975.000	3.100.000	7.636.137	-	19.479.693	38.328.651
2000	2.594.192.776	11.451.000	760.000	49.276.179	-	60.855.896	2.716.535.851
2001	500.000	54.900.000	-	1.241.547	-	63.159.549	119.801.096
2002	406.082.441	-	-	7.961.615	126.000	122.305.486	536.475.542
2003	57.106.015	102.335.079	-	18.612.060	289.616	8.744.721	187.087.491
2004	1.069.574.083	109.193.000	-	29.126.799	5.850.000	69.098.247	1.282.842.129
2005	7.844.098.036	31.491.500	291.007.000	14.324.630	11.305.593	30.013.471	8.222.240.230
2006	7.391.001.890	157.800.000	305.410.001	157.677.272	126.559	84.149.738	8.096.165.461
2007	1.841.866.802	755.000.000	38.900.000	863.589.019	635.000.000	124.003.838	4.258.629.659
2008	3.932.631.209	2.230.000.00	-	6.345.290	305.000	89.293.688	6.259.205.187
2009	2.265.000.000	-	-	5.242.153	486.743	4.256.263	2.274.985.158
2010	2.582.532.746	384.767.797	-	90.000.991	20.501.739	3.887.907	3.081.691.179
2011	575.000.000	639.784.000	-	136.712856	-	6.457.498	1.357.954.354
2012	2.706.136.050	-	-	312.305.159	-	2.251.038	3.020.692.247
2013	8.631.560.806	3.427.020.000	-	407.789.255	-	19.178.261	12.485.548.323
2014	2	4.828.450.000	-	1.053.340.726	-	384.101.474	6.265.892.203
2015	4.217.121	1.749.500.000	1.677.596	185.833.698	-	54.811.675	1.996.040.089
2016	-	1.087.806.339	-	198.470.763	-	6.255.345	1.292.532.447
2017	147.864.423	414.731.823	-	93.243.960	-	95.024.830	750.865.036
2018	4.533.748	1.114.495.932	-	95.577.317	-	143.962.029	1.358.569.026
2019	785	33.203.365	-	82.284.217	-	477.363	115.965.730
2020	-	-	-	21.991.800	-	277.876	22.269.676
2021	-	174.770.338.	14.788.057	187.234.007	34.889.584	1.416.187	413.098.172
TOP.	46.099.865.783	17.702.326.159	688.475.784	4.131.123.785	745.151.267	1.428.011.500	70.794.954.277

Kaynak: ÖİB, Türkiye’de Özelleştirme, Yıllar İtibariyle Uygulama

3.2.2.3. Özelleştirme Gelirleri ile Vergiler ve Vergi Dışı Gelirler

Aşağıda yer alan Tablo 3. te 1999 ve 2022 yılları arasında kamu tarafından elde edilen vergi gelirleri, vergi dışı gelirler, toplam gelirler ve özelleştirme gelirlerinin toplam içindeki payı yer almaktadır.

Tablo 3. Yıllara Göre Kamu Gelirleri (Bin TL)

YIL	VERGİ GELİRİ	Vasitasız	Vasıtalı	Servet	VERGİ DIŞI GELİR	Faktör Gelirleri	Sosyal Fonlar	TOPLAM	Özelleştirm e Gelirleri	TOPLAM GELİR
1999	16.846.897	7.515.486	9.045.145	286.266	2.029.966	3.716.575	4.139.456	26.732.894	62.580	26.795.474
2000	30.347.600	12.065.660	17.784.106	497.834	3.760.536	6.108.953	7.277.238	47.494.326	1.913.976	49.408.302
2001	45.754.748	18.624.086	26.527.823	602.839	4.393.975	11.185.014	11.363.264	72.697.000	1.618.295	74.315.294
2002	61.620.773	21.632.731	38.821.127	1.166.915	8.989.142	20.625.276	16.817.449	108.052.640	456.334	108.508.974
2003	84.864.948	27.512.991	54.193.670	3.158.287	11.159.328	23.158.674	23.877.946	143.060.896	428.816	143.489.712
2004	101.404.762	31.423.847	67.322.271	2.658.644	13.145.049	29.714.912	30.119.501	174.384.224	1.690.993	176.075.217
2005	120.935.085	36.282.736	80.971.987	3.680.362	16.388.119	38.807.837	33.607.088	209.738.129	3.984.279	213.722.408
2006	141.862.978	40.613.597	97.059.774	4.189.606	19.282.738	46.118.782	44.399.587	251.664.084	11.957.880	263.621.964
2007	156.499.059	48.753.597	102.976.449	4.769.014	18.025.982	48.807.549	48.318.752	271.651.343	11.794.501	283.445.844
2008	172.251.120	55.719.972	111.133.319	5.397.829	17.777.294	53.379.259	61.458.837	304.866.511	8.184.658	301.051.169
2009	176.141.332	57.293.390	112.789.664	6.058.279	19.195.062	59.413.963	70.822.824	325.573.181	4.370.312	329.943.493
2010	216.109.327	61.294.935	147.422.274	7.392.118	19.447.422	60.748.621	89.514.078	385.819.449	3.923.774	389.743.223
2011	260.262.363	76.011.789	175.155.348	9.095.225	23.835.705	65.395.498	118.858.412	468.351.979	4.117.110	472.469.089
2012	285.694.848	85.729.906	190.132.565	9.832.377	30.185.757	80.884.766	132.563.730	529.329.102	6.446.624	535.775.726
2013	334.445.010	92.602.019	231.109.917	10.733.074	29.520.172	90.781.403	157.966.570	612.713.155	12.636.434	625.349.589
2014	361.939.623	105.982.310	243.672.228	12.285.085	38.941.465	99.351.414	178.900.418	679.132.919	12.094.242	691.227.161
2015	418.693.567	118.879.635	285.677.287	14.136.645	42.810.918	112.659.510	212.939.513	787.103.508	12.069.338	799.172.846
2016	470.431.189	138.106.438	315.093.889	17.230.861	46.273.031	129.575.769	248.441.880	894.721.869	9.582.975	904.304.844
2017	549.774.756	164.314.185	367.247.436	18.213.134	47.822.976	144.839.249	280.738.040	1.023.175.021	4.994.995	1.025.170.016
2018	632.710.350	221.253.910	389.414.386	22.042.054	83.894.214	177.014.188	338.694.265	1.232.313.018	6.197.846	1.238.510.864
2019	686.314.657	244.972.336	416.398.174	24.944.147	80.986.669	261.168.751	396.346.911	1.424.816.989	5.085.949	1.429.902.938
2020	846.356.605	265.728.356	522.662.401	27.965.848	89.077.536	262.012.566	435.055.200	1.632.501.907	4.738.828	1.637.240.189
2021	1.074.581.556	356.071.842	684.858.088	33.651.627	123.310.749	281.116.448	555.484.154	2.034.312.907	5.000.000	2.039.312.907
2022	1.280.124.733	435.475.985	802.970.437	41.678.312	134.182.231	269.325.226	659.302.514	2.342.934.704	9.000.000	2.351.934.704

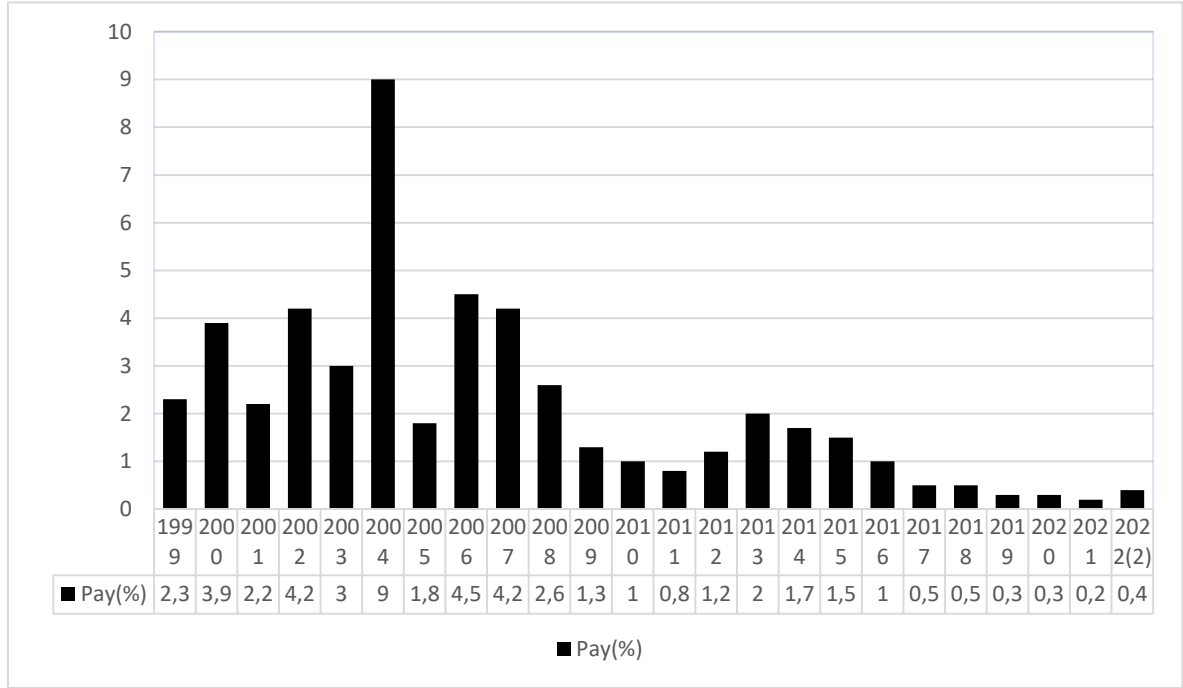
Kaynak: T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri

(<https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>)

Tablo 3. yıllar itibariyle incelendiğinde vergi gelirlerinin her yıl vergi dışı gelirlerden daha fazla olduğu, vergi dışı gelirlerin de özelleştirme gelirlerinden daha fazla olduğu görülmektedir.

Aşağıda yer alan Şekil 3. te de yıllar itibariyle özelleştirme gelirlerinin toplam kamu gelirleri içindeki payı gösterilmektedir. Grafiğe göre, özelleştirme gelirleri toplam

gelirler içinde %0,2 ile %9 arasında değişiklik gösteren bir paya sahiptir. En az pay %0,2 ile 2021 yılına aittir en fazla pay %9 olarak 2004 yılına aittir.

Şekil 3. Yıllara Göre Özelleştirme Gelirlerinin Toplam Kamu Gelirleri İçindeki Payı (%)

Kaynak: T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı, Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri (<https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>)

Vergi gelirleri kamu gelirleri içinde en önemli yere sahiptir ve aynı zamanda kamu hizmetlerinin yerine getirilmesinde hükümetlerin en önemli mali kaynağı olmaktadır. Devlet gelirleri içerisinde toplam vergi gelirlerinin payı gelişmiş ülkelerde %85–95 arasında bulunmaktadır. Bu oran içerisinde ise dolaysız vergiler daha yüksek bir paya sahiptir. Ülkemiz vergi gelirlerinin toplam kamu gelirleri içerisindeki oranı ise %70–85 arasında bulunmaktadır. Türkiye’de vergi kaybının yüksek olmasına yol açan en önemli etken de dolaylı vergilerin vergi gelirleri içerisinde yüksek bir paya sahip olmasıdır. Vergi hasılatı açısından oldukça verimli olan bu dolaylı vergiler gelir dağılımında adaleti sağlamaktan da bir o kadar uzaktır (Yılmaz, 2010, s.82).

3.2.2.4. Yöntemlere Göre Gerçekleştirilen Özelleştirmeler

Ülkemizde gerçekleştirilen özelleştirmeler halka arz yöntemi ve blok satış yöntemine göre değerlendirilecektir.

3.2.2.4.1. Halka Arz Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler

Halka arz yöntemi ile özelleştirme uygulamaları ilk olarak 1988 yılında yapılmıştır. Bu yönteme ait ölçek ve nitelik sebebiyle TELETAS firmasındaki kamu hisseleri halka arz yöntemiyle özelleştirilmiş ve özelleştirme açısından ciddi bir adım atılmıştır. TKKOİ'ne 28.10.1986 tarihinde özelleştirilmek amacıyla devredilmiş bulunan TELETAS'ın %40 oranındaki hisselerinin %22'lik kısmı 1988 yılında çalışanlara ve halka arz edilerek satılmıştır. Bu yöntem ülkemizdeki özelleştirme faaliyetlerinin gerçek manada başlangıç noktası olarak ifade edilmiş, bu özelliği ve boyutu sebebiyle de önem arz etmiştir (Tümer, 2004, s.99).

TELETAS'a ait, PTT'den KOİ'ye devri yapılan %40'lık iştirak payının %22'si Şubat 1988'de halka arz edilerek satılmıştır. Bu satıştan elde edilen gelir 13,1 milyon dolar iken 1993'te kamudaki %18'lik hissesinin blok olarak satışından da 21,8 milyon dolar gelir sağlanmıştır (Tümer, 2004, s.99).

Kamu iştiraklerindeki kamu paylarının bir kısmının 1990 yılında halka arz yöntemiyle satışı ile beraber THY A.Ş. ye ait %1,55 ve PETKİM'e ait %7,83 oranındaki hisselerinin de halka arz yöntemiyle satışı yapılmıştır.

1991 yılında da TÜPRAŞ ve POAŞ gibi KİT sisteminin önemli kuruluşlarının hisseleri ile Adana, Afyon ve Niğde Çimento Fabrikalarında bulunan kamuya ait hisselerin bir kısmı halka arz edilerek satılmıştır. Bu kuruluşların mülkiyetinin tamamı devlete ait olduğu için halka arz edilen oranı çok küçüktür. Bundan dolayı Borsayı ve halkı özelleştirmeye hazırlama amacı taşıdığı için tam bir özelleştirmeden bahsetmek mümkün değildir (Tümer, 2004, s.100).

Mayıs 1998'de de İş Bankası (C) grubu hisselerinin kamuya ait %12,3'lük kısmının %7,4'ü uluslararası borsalarda, %4,9'u da yurtiçinde halka arz edilmek suretiyle satılmıştır (Tümer, 2004, s.100-101).

Aşağıda yer alan Tablo 4. te halka arz yöntemiyle özelleştirilen kuruluşlara arz tarihi, arz tarihindeki pay, arz edilen kamu payı ve satış bedeli olarak yer verilmiştir.

Tablo 4. Halka Arz Yöntemi ile Özelleştirilen Kuruluşlar

Özelleştirilen Kuruluşlar	Halka Arz Tarihindeki Pay (%)	Halka Arz Edilen Kamu Payı (%)	Halka Arz Tarihi	Satış bedeli (ABD doları)
ARÇELİK	13, 32	5, 83	30.04/1.5.1990	19.890.196
BOLU ÇİMENTO	34, 50	10, 38	30.04/1.5.1990	8.268.150
ÇELİK HALAT	19, 42	13, 25	30.04/1.5.1990	7.750.179
KONYA ÇİMENTO	39, 87	31, 13	24-25.10.1990	17.663.979
UNYE ÇİMENTO	49, 21	2,86	1-2.11.1990	927.162
MARDİN ÇİMENTO	46, 23	25, 46	22-23.11.1990	9.161.501
THY (I)	100	1, 55	29.11-7.12.1990	4.976.165
ADANA ÇİM. (A)	23, 86	17, 16	18-20.2.1991	25.162.623
ADANA ÇİM. (C)	23, 42	17, 16	18-20.2.1991	2.795.847
MIGROS	42, 22	36, 40	25-26.2.1991	5.609.246
DITAŞ	14, 77	2, 51	6-7.5.1991	219.411
TOFAŞ TURK (I)	23, 13	0, 85	13-14.6.1991	6.119.572
TOFAŞ TURK (II)	21, 13	16, 80	4-7.3.1994	332.824.239
T. İŞ BANKASI(C)	12, 30	12, 29	4-6.5.1998	632.651.612
THY (II)	98, 17	23, 00	1-3.12.2004	191.279.167
THY (III)	75, 18	28, 75	16-18.05.2006	207.820.151
T. HALK BANKASI	99, 96	24, 98	2-4.05.2007	1.838.642.981
T. HALK BANKASI	75, 02	23, 92	16.11.2012	2.519.616.050
TOPLAM				5.831.616.050

Kaynak: ÖİB aktaran Oktay, 2011, s.56-58.

3.2.2.4.2. Blok Satış Yoluyla Gerçekleştirilen Özelleştirmeler

Ülkemizde blok satış yöntemi ile özelleştirme faaliyetleri ilk olarak 1986 yılında Yem Sanayii T.A.Ş.'nin iştiraki iken özelleştirmeye dahil edilen bazı yem fabrikalarına ait hisselerin satışıyla yapılmıştır. Fakat 1989 yılına kadar, hisseleri blok satış yöntemiyle satılan Ansan-Meda T.A.Ş. dışında yapılan diğer blok satış faaliyetleri daha çok küçük iştirak paylarından ibaret olduğu için tam anlamıyla blok satış yoluyla özelleştirme olarak değerlendirilememiştir (Tümer, 2004, s.97).

Bu yöntemde 1989 yılından sonra bir değişikliğe gidilmiş ve gecikmeli halka arz olarak da bilinen, "halka arz kaydıyla blok satış" yöntemi uygulanmalarda yer almıştır. Bu yöntemle 1989'da TKKOİ'ne devredilen USAŞ ile ÇİTOSAN'ın bağlı ortaklıkları Afyon, Ankara, Balıkesir, Trakya ve Söke Çimento Fabrikalarının yabancı yatırımcılara satışı yapılmıştır. Gerçekleşen bu satışın en önemli özelliği de bazı Kamu İktisadi Teşebbüslerin yabancı ülkelerin Kamu İktisadi Teşebbüslerine satışının yapılmış olmasıdır (Tümer, 2004, s.97).

1989 yılında ayrıca, özelleştirme amacıyla TKKOİ'ne devri yapılan Yem Sanayii T.A.Ş.'nin iştirakleri korumundaki Aksaray, Çorum, Eskişehir ve Kayseri Yem Fabrikaları'nın da yerli kişi ve kuruluşlara blok olarak satışı yapılmıştır.

1992 yılından itibaren hız kazanan blok satış uygulamaları, 16/04/1998 tarihinden itibaren, gecikmeli halka arz uygulamaları da dahil olmak üzere, birçok kuruluştaki blok satış uygulaması yapılmıştır.

Bu yöntemle satılan KİT'ler genellikle bölgesel tekelleşmeye neden olmaktadır. Özel sektöre blok satış yöntemi ile satılan Çimento Fabrikaları satın almış olan kuruluşlar yönünden yer aldığı bölgede bölgesel tekel konumuna gelmişlerdir. Rumeli Holding Doğu Anadolu ve Karadeniz'de, OYAK ve Sabancı Holding de Orta ve Güney Anadolu ve Marmara Bölgelerinde bölgesel tekel olmuşlardır (TÜRK-İŞ,1998, s.170).

Aşağıda yer alan Tablo 5. te blok satış yöntemiyle özelleştirilen kuruluşlara blok satış tarihi, blok satış tarihindeki pay, satılan pay ve satış bedeli olarak yer verilmiştir.

Tablo 5. Blok Satış Yöntemi ile Özelleştirilen Kuruluşlar

Özelleştirilen Kuruluşlar	Blok Satış Tarihindeki Pay (%)	Satılan Pay (%)	Satın Alan Kişi/Kuruluş	Satış Tarihi	Satış bedeli (ABD doları)
BİNAŞ	47, 50	47, 50	T. KALKINMA VAKFI	29/08/1986	373.474
BİGA YEM	40, 00	40, 00	SİLİVRİ YEM A. Ş	21/11/1986	149.683
MANİSA YEM	15, 00	15, 00	HALİL YURSEVEN	23/07/1987	58.411
ANSAN- MEDA	88, 33	88, 33	ATLANTIC IND. LTD.	18.11.1988	13.000.000
ANKARA ÇİMENTO	99, 30	99, 30	SCF	08.09.1989	33.000.000
BALIKESİR ÇİMENTO	98, 30	98, 30	SCF	08/09/1989	23.000.000
TÜRK KABLO	38, 00	38, 00	NOKIA INT.-FINNISH FUND	17/05/1991	11.000.000
GÜNEŞ SİGORTA	30, 00	30, 00	GAN INTERNATIONAL	01/07/1991	18.900.000
İPRAGAZ	49, 33	51, 00	PRIMAGAZ A.G.	27/01/1992	64.066.776
TAT KONSERVE	17, 27	17, 27	KOÇ HOLDİNG	28/01/1992	7.578.534
RAY SİGORTA	49, 65	49, 65	DOĞAN ŞİRKETLER GRUBU	08.05.1992	10.376.455
POLİNAS	30, 00	30, 00	ÜLKER GIDA	08.05.1992	6.767.253
MEYSU	96, 15	96, 15	ÜNAL DOĞAN GRUBU	16.07.1992	1.229.897
ŞEKER SİGORTA	13, 37	13, 37	SERT HOLDİNG	06.08.1992	918.621
GAZİANTEP ÇİMENTO	99, 73	99, 73	RUMELİ HOLDİNG	03.12.1992	52.695.898
İSKENDURUN ÇİMENTO	100	100	OYAK-H. ÖMER SABANCI	02.12.1992	61.500.00
TRABZON ÇİMENTO	100	100	RUMELİ HOLDİNG	03.12.1992	32.551.000

DENİZLİ ÇİMENTO	100	100	MODERN ÇİMENTO	04.12.1992	70.100.000
ŞEKERBANK	10	10	PANKOBİRLİK	22.02.1993	3.505.195
AEG- ETİ A. Ş	11, 11	11, 11	AEG aktiengesellschaft	10.12.1993	2.199.542
İSTANBUL DEMİR ÇELİK	40, 00	40, 00	BİRLİK İNŞ. MAD. A. Ş	10.12.1993	164.345
GÜNEYSU	67, 31	67, 31	AYŞE BALCI	24.02.1994	333.058
AEG- ETİ	27, 85	27, 85	AEG aktiengesellschft	21.06.1994	5.871.330
ÇANAKKALE SERAMİK	5, 80	5, 80	İBRAHİM BODUR HOLDİNG	29.12.1994	887.402
FRUKO-TAMEK	15, 66	15, 66	TAMEK HOLDİNG	23.01.1995	1.724.818
TAMEK GIDA	5, 54	5, 54	TAMEK HOLDİNG	23.01.1995	184.802
KONYA ŞEKER	24, 00	24, 00	Konya-ılgın-Ereğli pan. Ekici.Bir.	02.02.1995	9.845.669
HAVAŞ	100	60, 00	YAZEKS A.Ş.	17.04.1995	36.000.000
ADİYAMAN ÇİMENTO	100	100	TEKSO GİYİM SAN. A. Ş	16.08.1995	52.500.000
KÜMAŞ	99, 74	99, 74	ZEYTİNOĞLU HOLDİNG A. Ş	28.09.1995	108.100.000
SÜMERBANK	100	100	İPEKS TEKSTİL SAN. A. Ş	17.10.1995	103.460.000
PETLAS	99, 97	99, 97	KOMBASSAN HOLDİNG A. Ş	06.05.1997	35.750.000
DENİZBANK	100	100	ZORLU HOLDİNG	29.05.1997	66.000.000
DENİZ NAKLİYATI T.A. Ş	99, 99	99, 99	ARMATÖRLER DEN. VE NAK. A. Ş	24.03.2000	59.000.000
GÜVEN SİGORTA	99, 91	99, 91	TARIM KREDİ KOOP MRK. BİR.	04.04.2000	11.400.000

ASİL ÇELİK	96, 60	96, 60	YAZICI-GÜRIŞ-PARSAN	29.08.2000	131.000.000
ETİ BAKIR A. Ş	100	100	CE-KA İNŞ.MAK. MAD. SAN. TİC. A. Ş	12.04.2004	21.879.000
ETİ ELEKTROMETA LURJİ	100	100	AKSU MAD.SAN. TİC. A. Ş	25.10.2004	15.320.000
BURSAGAZ	100	100	ÇALIK ENERJİ SAN. TİC. A. Ş	19.04.2004	120.000.000
ETİ KROM A. Ş	100	100	YILDIRIM DIŞ TİCARET PAZ. A. Ş	14.09.2004	58.050.000
ATAKÖY OTELCİLİK	56, 49	56, 49	DATİ DENİZCİLER	28.02.2005	62.796.764
BAŞAK SİGORTA A. Ş	56, 67	56, 67	GROUPAMA INTERNATIONAL	16.05.2006	204.376.800
BAŞAK EMEKLİLİK A. Ş	41, 00	41, 00	GROUPAMA INTERNATIONAL	16.05.2006	63.623.200

Kaynak: ÖİB aktaran Oktay, 2011, s.56-58.

3.2.2.5. Bazı Kuruluşların Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Durumları

Özelleştirme öncesi ve sonrası durumlarını açıklamak üzere Denizbank, Anadolubank, Sümerbank, POAŞ, PETKİM, THY, Türk Telekom ve KARDEMİR kuruluşları incelenecektir.

3.2.2.5.1. Denizbank

1992 yılında Emlak Bankası ile birleştirilen Denizbank, 1938 yılında denizcilik sektörüne finans desteği oluşturmak amacıyla bir devlet bankası olarak kurulmuştur. Emlakbank'tan 1997 yılında bankacılık yapma izni, 3 şube binası ve 0 çalışanıyla ayrılmıştır. Daha sonra özelleştirme ihalesine çıkartılmış ve 66 milyon dolara Zorlu Grubu'na satışı yapılmıştır. 1997 yılının Eylül ayında faaliyetlerine başlayarak 2007 yılı sonu itibariyle 320 şube ve 7.577 çalışanı ile birlikte 18,6 milyar TL'lik aktif

büyüklüğüne ve 1,7 milyar TL’lik özkaynaklara sahip olmuştur. 2007 yılında elde edilen net karı ise 341 milyon TL olmuştur (Türk, 2014, s.72).

Tablo 6. Denizbank Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Sermaye Durumu (Milyon Dolar)

	1997	1998	1999	2000
Aktif Toplamı	103	368	795	1035
Sermaye Artışı	17.6	20	25	10
Öz Sermaye	22.3	52	94	146
Sermaye Karlılığı (%)	-	25	42	28

Kaynak: Denizbank Faaliyet Raporu (2000)

Tablo 6. da da görüldüğü üzere özelleştirme sonrasında Denizbank’ın sermaye durumu yıllar itibariyle artış göstermiştir. Sadece bu değerler üzerinden bile özelleştirmenin ne ölçüde faydalı sonuçlar verdiğini görebilmekteyiz.

Bankaya ait hisselerin yüzde 25’lik kısmı Eylül 2004’te halka arz edilmiş ve bu işlemten 124,6 milyon dolar gelir sağlanmıştır. Gerçekleştirilen halka arz sonucunda bankanın piyasa değeri yaklaşık 500 milyon dolar düzeyine ulaşmıştır.

Zorlu Grubu Haziran 2006’da bankaya ait hisselerin %75’ini 2.437 milyon dolar karşılığında Belçika-Fransa ortaklığı olan Dexia grubuna satmıştır. Bu satış tutarına göre bankanın belirlenen piyasa değeri 3,25 milyar dolara ulaşmıştır. Daha sonra Dexia grubu, aralık ayında yaptığı çağrı ile yaklaşık 800 milyon dolar ödeme yaparak bankaya ait halka açık hisselerin neredeyse tamamını satın almıştır. Dexia grubunun bankada bulunan hisselerinin oranı 31 Mart 2008 itibariyle %99,84, halka açık hisselerin oranı ise sadece yüzde 0,16’dır.

Denizbank 2021 yılında güçlü finansal ve operasyonel sonuçlar elde etmiş, yıl sonu itibarıyla konsolide toplam aktiflerini 395,9 milyar TL’ye, toplam mevduatını ise 248,5 milyar TL’ye yükseltmiştir (www.denizbank.com).

Tablo 7. Denizbank’ın Beş Yıllık Özet Gelir Tablosu Bilgileri (Milyon TL)

	2017	2018	2019	2020	2021
Faiz Gelirleri	10.592	14.657	16.868	15.840	22.333
Faiz Giderleri	-5.733	-9.659	-10.415	-6.755	-11.078

Karşılıklar Sonrası Net Faiz Geliri	2.972	2.181	845	2.404	4.184
Faiz Dışı Gelirler	1.646	2.754	4.732	4.280	6.187
Faiz Dışı Giderler	-3.343	-4.084	-4.888	-5.183	-7.030
Özkaynak Yönetimi Uygulanan Ortaklıklardan K/Z	952	1.440	789	591	1.073
Vergi Karşılığı	-347	-109	-141	-298	-868
Net Kar	1.880	2.183	1.336	1.793	3.547

Kaynak: Denizbank Faaliyet Raporu (2021)

Bankanın 2021 yılı faaliyet raporuna göre hazırlanan Tablo 7. de son beş yılın özet gelir tablosu bilgileri yer almaktadır. Bu bilgilere göre bankanın net karı bir önceki yıla göre 2018’de %16 artmış, 2019’da %38 azalmış, 2020’de %34 artmış ve son olarak 2021 yılında da %97 oranında artmıştır.

2021 yılı içerisinde yatırımcılar, talep toplama veya borsadan satış yöntemiyle gerçekleşen 52 halka arzın tamamına Deniz Yatırım aracılığıyla katılabilmektedir. Konsorsiyum kurularak talep toplanan 30 halka arzda 12,8 milyar TL ile toplam talebin %16’sı Deniz Yatırım tarafından toplanmıştır.

3.2.2.5.2. Anadolubank

Anadolubank, 1996 yılı sonunda Etibank Bankacılık Anonim Ortaklığının bölünmesi ile kurulmuş ve Denizbank gibi sadece bankacılık izni, 3 şube ve 0 çalışan ile 1997 yılında özelleştirme ihalesine çıkarılmıştır. 69,5 milyon dolar bedelle Habaş Grubu tarafından satın alınan banka Ekim 1997’de faaliyetlerine başlamıştır. 2007 yılı sonu itibariyle 76 şube ve 1.724 çalışanı ile 3 milyar TL’lik aktif büyüklüğü ve 367 milyon TL’lik özkaynak sağlamış ve 2007 yılında 72,5 milyon TL net kar elde etmiştir (Türk, 2014, s.73).

Anadolubank, pandemi etkisiyle dijitalleşmenin daha da önem kazanması ve online müşteri tabanının genişlemesiyle teknoloji ve dijital dönüşüm yatırımlarına ağırlık verdi. 2019 yılında dijital bankacılık bölümünü hayata geçiren Anadolubank, dijital yaptığı sürekli yatırımlar ile 2021’de dijitalden müşteri edinim sürecini de başlatarak kullanıcı sayısını 2019’a göre %133 artırdı. 2021’de web sitesini ve internet şubesini

kullanıcı dostu bir tasarımla güncelleyen Banka, bir yandan da verimliliği artırmak adına robotik süreç otomasyon çalışmalarını gerçekleştirdi. Dijitalleşmeyi operasyonlarının merkezine alan Anadolubank, elde ettiği olumlu sonuçları daha da ileri götürmek adına yazılım mimarisinde değişimlere gidip, yeni teknolojiler ve sistemlerle dijital tarafını da güçlendirdi ve ürün çeşitliliğini artırdı. Dijitalleşme çalışmalarını şube ağına da yayan Banka, müşteri memnuniyetini artırmaya yönelik çalışmalar kapsamında şubelerdeki iş süreçlerini sadeleştirmek ve iş yapış şekillerini otomatize edebilmek için dijitalleşmede ikinci faz çalışmasını başlattı (www.anadolubank.com).

Anadolubank, yenilikçi ürün ve hizmetlerinin sonuçlarını finansal sonuçlarına da yansıtıyor. Verimli ve sürdürülebilir büyüme stratejisiyle faaliyetlerine devam eden Anadolubank, 600 milyon TL olan ödenmiş sermayesini 1 milyar 100 milyon TL'ye çıkararak 2022'yi güçlü bir şekilde karşıladı. Banka, 2022 yılı itibarıyla aktif büyüklüğünü de 34,6 milyar TL'ye yükseltti.

Anadolubank hisselerinin %83,21'i HABAŞ Sınai ve Tıbbi Gazlar İstihsal Endüstrisi A.Ş. ye (HABAŞ), %15,27'si M. Rüştü Başaran'a aittir. Hissedarlar dışındaki Yönetim Kurulu üyeleri ile Genel Müdür ve Genel Müdür Yardımcılarının Banka sermayesinde payları bulunmamaktadır (www.anadolubank.com).

Bankanın özelleştirme sonrasında 2003 yılı Net Dönem Karı 160 milyon TL, Net ücret ve komisyon geliri ise 15 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. Bu dönemde aktif karlılığı %1,81 özkaynak karlılığı da %30,15'tir.

2021 yılı sonunda ise Net Dönem Karı 552 milyon TL olarak gerçekleşirken Net Faiz Geliri 747 milyon TL, Net ücret ve komisyon geliri ise 149 milyon TL'dir. Bu sonuçlara göre aktif karlılığı ve özkaynak karlılığı sırasıyla %2,0 ve %15,4 olarak gerçekleşmiştir (www.anadolubank.com).

3.2.2.5.3. Sümerbank

Sanayi kurumları oluşturarak ülkenin sanayileşmesini sağlamak amacıyla 1933'te kurulan Sümerbank, 1987'de özelleştirme kapsamına alınmış ve Sümerbank Holding A.Ş. olarak yeniden yapılandırılmaya tabi olmuştur. Bankacılık kısmı (Sümerbank A.Ş.) 1993 yılında holding bünyesinden ayrılarak holdingin adı Sümer Holding olarak değiştirilmiştir.

49 şubesi ve 590 personeli bulunan Sümerbank A.Ş. nin Ekim 1995'te İpeks Tekstil Sanayi A.Ş.ye 103,46 milyon dolar bedel ile satışı yapılmıştır. Bankanın özelleştirmeden önceki 1994 yılında 144,9 milyon dolar aktif büyüklüğü, 54,5 milyon dolar özkaynak ve 33,9 milyon dolar net karı bulunmaktadır. Özelleştirme sonrasında, 1995-1998 yıllarında ise aktif büyüklüğü 356,4 milyon dolardan 1,192 milyar dolara, özkaynakları da 71,1 milyon dolardan 96,5 milyar dolara çıkmıştır. Bu dönemin elde edilen yıllık net karları da sırasıyla 11,9, 15,0, 15,0 ve 7,9 milyon dolar olarak gerçekleşmiştir (Türk, 2014, s.74-75).

“Bakanlar Kurulu’nun 21.12.1999 tarih ve 99/13765 sayılı kararı ile Sümerbank’ın temettü hariç ortaklık hakları ile yönetim ve denetimi, 4389 sayılı Bankalar Kanunu’nun 14’üncü maddesinin (3) ve (4) numaralı fıkralarına istinaden TMSF’ye devredilmiştir. TMSF’ye devir tarihinde 88 şubesi ve 1.692 çalışanı bulunan banka 1999 yılını –441,9 milyon ABD doları özkaynak büyüklüğü ve 535,7 milyon ABD doları net zarar ile kapatmıştır. 2000 yılında özkaynak büyüklüğü –244,4 milyon ABD doları olurken, net zarar 582,4 milyon ABD dolarına ulaşmıştır” (Türk, 2014, s.75).

Sümerbank, 1989 sonu itibariyle pamuklu tekstil sanayiinde 14 işletme, 3 anonim şirket, konfeksiyon sanayiinde 1 işletme, halıcılıkta 1 anonim şirket, 4 fabrika, 18 bölge müdürlüğü, deri-kimya sanayiinde 9 işletme, pazarlamada 1 işletme, 17 bölge müdürlüğü ve yurt geneline yayılmış 466 mağaza, satın almada 2 işletme, araştırma ve geliştirmede 1 işletme olmak üzere toplam 32 işletme, 5 anonim şirket, 33 iştirak, bankacılıkta 46 banka şubesi ile faaliyetini sürdürüyordu. 7242 dokuma tezgâhı ile toplam ihracatının %27’sini pamuk ipliği, %28’ini pamuklu dokuma, %38’ini hazır giyim ürünleri oluşturmaktaydı ve toplam satış hasılatı içinde ihracat %13’lük bir paya sahipti (Danacı, 1996, s.209).

1989 yılı sonu itibariyle toplam sermaye 500 milyar TL’dir ve bunun 270 milyar TL’si ödenmiştir. İşletme faaliyet karı (5 Anonim Şirket hariç) 1988 yılında 104.438 milyon TL iken 1989 yılında 81.279 milyon TL olarak gerçekleşmiştir. 1988 yılında verilen 257.556 milyon TL’lik faiz ve komisyonun 1989 yılında 448.528 milyon TL’ye yükselmesi, 1988’de 99.971 milyon TL olan konsolide dönem zararının 1989’da 253.500 milyon TL ye yükselmesine neden olmuştur (Danacı, 1996, s.209).

Memur ve işçi sayısı 1984 yılına göre 7006 azalarak 36.358 kişi olmuş, 1985 yılında çıkarılan bir KHK ile Sümerbank'ta sözleşmeli personel çalıştırılması uygulamasına gidilmiş ve 1989 yılı sonu itibariyle sözleşmeli olarak çalıştırılanların sayısı 6.548'e yükselmiştir.

Sümer Holding A.Ş. şirketler dahil 2000 yılında toplam 65.913 milyar TL'lik üretim ve 388 Milyar TL. tutarında ihracat gerçekleştirerek, Türkiye'nin 303.373 Milyar TL'si tekstil ve hazır giyim ürünlerine ilişkin olmak üzere, 870.475 Milyar TL olarak gerçekleşen ihracatına, %0,05 oranında katkıda bulunabilmiştir.

TMSF'ye devredilmiş olan diğer bankalardan Yurtbank, Yaşarbank, Bank Kapital Egebank ve Ulusalbank Sümerbank çatısı altında birleştirilmiştir. 136 şubeli birleşik Sümerbank'ın Ağustos 2001'de OYAK'a satışı yapılmıştır. Satın alma için OYAK TMSF'ye 50 bin TL ödemiştir. 30 Kasım 2001 tarihinde OYAK tarafından satın alınan Sümerbank'ın tüzel kişiliği, Oyakbank ve Sümerbank genel kurullarının aldıkları birleşme kararlarının BDDK'nın 02.01.2002 tarih ve 569 sayılı kararı ile tescil edilmesiyle son bulmuştur (Türk, 2014, s.75).

Sümerbank'tan 470 milyon dolar zarar devralan TMSF, 2001 yılının sonuna kadar bankaya 2.663 milyon dolar kaynak aktarmıştır.

Sümer Holding A.Ş. tekstil ve hazır giyim sanayii başta olmak üzere Türkiye'nin imalat Sanayiinin gelişmesinde öncülük yaparak, önemli katkılarda bulunmuştur. Holding'in Türkiye tekstil sanayii içindeki payı, 1950 yılına kadar çok yüksek iken yıllardan beri uygulanan yatırımları özendiren önlemlerin de etkisiyle hızlı bir gelişme gösteren özel sektör karşısında gerilemiştir. Özellikle Türkiye'de son yıllarda iplik makinaları başta olmak üzere tekstil sanayiine yatırım yapılmasına karşılık, Holding'in özelleştirme süreci ve finansman darboğazı karşısında yatırım ihtiyaçlarının çok acil olanlarının dışındakilerin hiçbirinin karşılanması mümkün olamamaktadır. Bu durum işletmelerin tümünün üretim faaliyetlerini değişik ölçüde de olsa miktar, kalite, verimlilik ve maliyetler açısından olumsuz yönde etkilemektedir.

Sümer Holding işletme ve bağlı şirketlerinin Türkiye'nin pamuklu sanayii üretim kapasitesindeki payı, özelleşen işletmelerin de etkisiyle daha da düşmüştür. Sümer Holding'in yünlü tipi dokuma tezgâhlarının ise, çok az bir bölümü dışında tümü mekiksiz olup, yünlü kumaş üreten tek işletmesi durumundaki Merinos'da mekiksiz dokuma

tezgâhlarının tümü yenidir. Sonuç olarak Sümer Holding'in teknolojik açıdan, özellikle pamuklu sanayiinde geri kalmış olduğu açıktır (Dilek, 2006, s.83-84).

2000 yılına bağlı şirketler dahil 39,5 bin ton pamuk ipliği ve 138,2 milyon metre pamuklu kumaş dokuma kapasitesi olan kuruluşun, Türkiye'nin 2000 yılı toplam pamuk ipliği üretimine katkısı %0,7, pamuklu mamul dokuma üretimine katkısı %1,6'dır.

Sümer Holding A.Ş. Türkiye'nin en büyük yün topsu üretim birimine sahip olup, özel şirketlerin yün topsu gereksinmesinin önemli bir bölümünü de karşılamaktadır. Kuruluşun, 2000 yılında Türkiye'nin yünlü teknolojisiyle iplik üretimi ve kumaş dokumaya katkısının, sırasıyla %0,6 ve %2,2 düzeyinde olduğu tahmin edilmektedir. Sümer Holding'in hazır giyim ve hazır eşya sanayiine de katkıları bulunmaktadır (Dilek, 2006, s.84).

Sümer Holding, imalat sektörünün deri ve deri mamulleri, plastik ve kimya sanayii dallarında da faaliyette bulunmaktadır. Doğu Anadolu'da faaliyetini sürdürmekte olan üç ayakkabı işletmemiz ile Beykoz İşletmemizin 2000 yılı toplam ayakkabı üretimlerinin (912 bin çift) Türkiye üretimindeki payı %2,1'dir. Sümer Holding'in Çanakkale İşletmesinde üretilen sentetik derinin 2000 yılı toplam fiili üretimi 1.491 bin metredir (Dilek, 2006, s.84).

Sümer Holding'de 2000 yılsonu itibariyle istihdam edilen 10.326 kişilik işgücünü, Türkiye'de 2000 yılında sanayi ve hizmetler sektöründe istihdam edilen sivil işgücüne oranlandığında, Sümer Holding'in payının toplamda %0,09, sanayi sektöründe %0,3, hizmetler sektöründe ise %0,01'dir.

3.2.2.5.4. POAŞ

POAŞ 1990'da özelleştirme faaliyetlerine dahil edilmiş ve 1991'de hisselerinin %4'ünün halka arz edilmesiyle ilk özelleştirme uygulaması gerçekleştirilerek 14,4 milyon dolar gelir sağlanmıştır.

21 Temmuz 2000'de de 1 milyar 260 milyon dolar karşılığında İş-Doğan Petrol Yatırımlarına, hisselerinin %51'lik kısmının blok satış yöntemiyle satışı gerçekleştirilmiştir. 2002 yılında ise hisselerinin %16,5'i halka 168,4 milyon dolar karşılığında satılarak ikinci bir halka arz yöntemiyle özelleştirme yapılmıştır. Temmuz 2002'de de kalan yüzde 25,83'lük payın, şirketin yüzde 51'ine sahip olan İş-Doğan Petrol

Yatırımlarına 237,7 milyon dolar karşılığında satılması ile kamudaki tüm POAŞ hisseleri elden çıkarılmıştır (Türk, 2014, s.91).

POAŞ'ın özelleştirilmesinden kısa bir süre sonra, şirketin yeni sahibi İş-Doğan Ortaklığı'nın faaliyetleri yeniden yapılandırmaya başlamıştır. Özelleştirmeden bir yıl sonra POAŞ'ın bayi sayısının 675 azalarak 4.584'e düştüğü ve Türkiye'deki toplam bayi sayıları içerisinde payının %61'den %56'ya gerilediği görülmektedir (Petrol-İş, 2001, s.49).

POAŞ'ın motorin ve benzin türlerinden oluşan beyaz ürünlerde pazar payı 2001 yılında %35 düzeyine kadar düşmüştür. Çeşitli kalitede fuel oilden oluşan siyah ürünlerde ise daha önce %70-80 bandında olan pazar payı %53'e azalmıştır (Petrol-İş, 2002, s.21). POAŞ'ın özel sektör elinde, hızlı bir faaliyet "rasyonalizasyonu" na gittiği ve piyasa mantığı içerisinde maliyetlerini kısımaya çalıştığı anlaşılmaktadır. Bu durum, POAŞ'ın pazardaki hakim konumunda ilk dönemde zayıflamaya neden olmuş buna karşılık özelleştirmenin amaçlarına uygun olarak akaryakıt sektöründe yerli ve yabancı sermayeye, pazar payı ve rekabet açısından, alan açmıştır.

Özelleştirme sonrasında POAŞ'a bağlı Elazığ, Erzurum, Edincik, Malatya, Etimesgut, Giresun, Hopa, Rize, Fethiye, Gökçeada ve Ümraniye gibi depolar, POAŞ Gemi İşletme Müdürlüğü, Baltalimanı Sosyal Tesisleri, Narlı Sivil Akaryakıt işyeri kapatılmıştır (Petrol-İş, 2001, s.50).

Altın Hisse uygulamasının zamanından önce kaldırılması ve özelleştirmede Satış Ana Sözleşmesi'nde yer alan, Karadeniz, Doğu ve Güneydoğu Anadolu bölgesinde akaryakıt sunum hizmetlerinin aksatılmaması yükümlülüğü göz ardı edilerek bu gelişmemiş kırsal bölgelerdeki akaryakıt istasyonları büyük oranda kapatılmıştır. Kırsal yörelerde çiftçilerin tarımsal üretim için akaryakıt ucuz ve güvenli bir şekilde ulaşma olanağı azalmıştır (Süzük, 2019, s.103).

POAŞ özelleştirmesinin bir diğer sonucu ise şirketin bir süre sonra tamamen yabancı sermayeye geçmiş olmasıdır. 1941'de o dönem sektörde faaliyet gösteren yabancı şirketlerin ülkeye akaryakıt tedarikini aksatmaları üzerine ulusal güvenlik ve halkın ihtiyaçları gözetilerek kurulan Petrol Ofisi'nin, özelleştirmeden sonra yabancı sermayeye geçmesi tarihsel olarak sermaye birikim süreçlerinin ördüğü bir parantezin kapanması anlamına gelmiştir. POAŞ'ın özelleştirilmesinden sonra alıcı ortaklardan

Doğan Grubu'nun diğer ortak İş Bankası'nın elindeki hisseleri satın almasından sadece 6 ay kadar sonra, POAŞ hisselerinin %34'ü Avusturya menşeli devlet petrol şirketi OMV'ye 1,054 milyar dolara satılmıştır. Bu satışla Doğan Grubu, İş Bankası'ndan aldığı hisseleri aldığı fiyatın çok üzerinde satarak 6 ayda 578 milyon dolar kazanç elde etmiştir (Süzük, 2019, s.104).

2010 yılında Doğan Grubu, POAŞ'ta kalan %54,14'lük hissesini de OMV'ye satarak akaryakıt sektöründen tamamen çıkmıştır. Bu satışın ardından Türkiye'nin en büyük akaryakıt şirketi, tamamen yabancı sermayenin eline geçmiştir. 2017 yılında ise OMV, Hollanda menşeli Vitol'e POAŞ'ın tüm hisselerini 1,368 milyar dolara satmıştır. 2017 yılında bu satış yapılırken POAŞ'ın bayi sayısı 1.709'dur ve bu sayı POAŞ'ın özelleştirildiği 2000 yılındaki bayi sayısının yaklaşık üçte biridir.

3.2.2.5.5. PETKİM

1987 yılında özelleştirme kapsamına alınan PETKİM bünyesinde gerçekleştirilen ilk özelleştirme uygulaması 1990 yılında hisselerin %8,08'lik kısmının halka arzı ile gerçekleştirilmiş ve sonucunda 150,6 milyon dolar gelir sağlanmıştır. Sonrasında İMKB'de satış yöntemi ile gerçekleştirilen satışlar ile de 7 milyon dolar gelir sağlanmıştır (Türk, 2014, s.92).

2001 yılında PETKİM'e ait İzmit Yarımca tesisi 60 milyon dolar karşılığında TÜPRAŞ'a satılmıştır. Nisan 2005'te de PETKİM'in %34,5'lik hisselerinin 273,7 milyon dolar karşılığında halka arz yöntemi ile satışı yapılmıştır.

2007 yılı temmuz ayında da PETKİM'e ait %51 oranındaki hisseler Socar-Turcas-İnjaz Ortak Girişim Grubu'na blok satış yöntemi ile 2,04 milyar dolara satılmıştır (Türk, 2014, s.92).

PETKİM'in ürettiği 60 çeşitten oluşan petrokimyasal ürünler; inşaat, tarım, otomotiv, elektrik, elektronik, ambalaj, tekstil sektörlerinin önemli girdileridir. Ayrıca, ilaç, boya, deterjan, kozmetik gibi birçok sanayi için girdi üretilmektedir. 2010 yılında %99 kapasite kullanım oranı ile 3.240.159 ton brüt üretim gerçekleştirilmiştir (Yılmaz, 2016, s.63).

PETKİM, ürettiği hammadde ve ürünlerin ortalama %75'ini iç, %25'ini de dış pazara satmakta olup özelleştirmeden önceki son 6 yıldaki ve özelleştirmeden sonra geçen 6 yıldaki üretim miktarı ve kapasite kullanım oranı Tablo 8. de gösterilmiştir.

Tablo 8. PETKİM'in Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Üretim Miktarı ve Kapasitesi

YILLAR	ÜRETİM MİKTARI (TON)	KAPASİTE (%)
2002	2.634.347	98
2003	2.544.129	94
2004	2.635.760	97
2005	2.176.067	75
2006	2.931.668	88
2007	2.885.692	92
2008	2.889.910	89
2009	2.954.047	92
2010	3.235.916	99
2011	2.917.732	90
2012	3.026.043	89
2013	2.814.599	82
2014	2.244.124	77

Kaynak: PETKİM, Aktaran, Yılmaz, 2016, s.63

Özelleştirmenin tamamlandığı 2008 yılından önceki 6 yıllık ve sonraki 6 yıllık net satışları da Tablo 9. da gösterilmiştir. Bu tabloya göre önceki 6 yıllık süreçte yıllık net satışlar düşük iken sonraki 6 yıllık süreçte artmıştır. Özelleştirme sonrasındaki 6 yıllık sürecin sonunda yaklaşık olarak 2 kata yakın oranda yıllık net satışlarda artışlar yaşanmıştır.

Tablo 9. PETKİM'in Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Net Satışları

YILLAR	YILLIK NET SATIŞ
2002 Yılı (Milyon TL)	961.547.385
2003 Yılı (Milyon TL)	1.089.286.257
2004 Yılı (Milyon TL)	1.568.689.497
2005 Yılı (YTL)	1.344.249.050
2006 Yılı (YTL)	2.222.333.063
2007 Yılı (YTL)	2.178.559.421
2008 Yılı (YTL)	2.320.432.985
2009 Yılı (YTL)	2.057.459.379
2010 Yılı (YTL)	2.909.391.891
2011 Yılı (YTL)	3.891.322.098
2012 Yılı (YTL)	4.380.923.244
2013 Yılı (YTL)	4.158.730.152
2014 Yılı (YTL)	4.132.846.077

Kaynak: PETKİM, Aktaran: Yılmaz, 2016, s.64

2011 yılında Turcas Petrol A.Ş., sahip olduğu hisselerin tamamını State Oil Company of Azerbaijan Republic'e (SOCAR) satmıştır. Bu satış işleminden sonra SOCAR & Turcas Petrokimya Enerji A.Ş.'nin ticaret unvanı SOCAR Turkey Petrokimya A.Ş. olarak tescil edilmiştir. 2012 yılında da Petkim Petrokimya Holding A.Ş.'nin sermayesindeki Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığına ait %10,32 oranındaki kamu hissesi, SOCAR İzmir Petrokimya A.Ş.'ye satılarak hisse devri gerçekleşmiştir. 2015 yılı sonu itibariyle Petkim'in %43,68 oranındaki hissesi Borsa İstanbul'da işlem görmektedir. 100 milyar adet hissesi bulunan Petkim'in sadece 1 hissesi Özelleştirme İdaresi Başkanlığına aittir (PETKİM Faaliyet Raporu, 2014, s.4-5).

3.2.2.5.6. Türk Hava Yolları (THY)

1933'te İstanbul, Ankara ve Eskişehir havaalanlarından toplam 460 adet yolcu taşıyarak dönemin şartlarına göre 7.549 lira gelir sağlayan Hava Yolları Devlet İşletme İdaresi'nin bünyesinde o dönemde 7 pilot, 1 telsizci, 8 makinist ve 8 memur bulunmaktaydı. 24 personel ile görev yapan şirket bünyesinde 5 uçak ve 28 koltuk yer almaktaydı (Kozlu, 2007, s.16-17).

Ülkemizde sivil havacılığın ilerleyişi İkinci Dünya Savaşı ile birlikte hız kazanmıştır. Amerika Birleşik Devletleri'nden savaştan sonra 30 adet uçak alınmış ve 1946'da Devlet Hava Yolları İşletmesi Orta Doğu'daki hava yollarının en büyüğü olmuştur (Kozlu, 2007, s.18).

1945'te 18 bin yolcu kapasitesine sahip olan şirket 1946'da 37 binlik kapasiteye çıkmıştır. 1947'de Atina ile yurt dışına ilk uçuşu yapan şirket uluslararası bir konumda yer edinmeye başlamıştır (Taşçı, 2014, s.32).

1953'te de ilk olarak hac seferi yapan şirketin ülkemiz tarafından benimsenmiş olan politikalar neticesinde 1955'te temel yapısında değişiklikler yapılarak şu anki ismi kazandırılmıştır. Aynı dönemde Uluslararası Hava Taşımacılığı Birliği (IATA)'ne üye olan Türk Hava Yolları, diğer uluslararası havayolu şirketleriyle de işbirliği içinde bulunmuştur.

1957'de İngilizlere ait havayolu şirketi olan BOAC, Türk Hava Yollarının hisselerinin yüzde 6,5'ini alarak şirket personellerinin eğitimi ve kurumsal çalışma alanları gibi konulara önem verilmesini teşvik etmiş ve şirket kapasitesinin artırılmasını

sağlamıştır. Halen kullanılmakta olan ve Türk milletini temsil ettiği için toplumsal bir değer arz eden şirket logosu ilk olarak 1959'da tasarlanmıştır (Taşçı, 2014, s.41).

Uluslararası standartlara ulaşmak ve yurtdışı uçuşlarının kalitesini artırmak isteyen THY, personellerinin büyük çoğunluğuna yabancı dil eğitimi vermiş ve 1960 yılında birçok personelini eğitim için Amerika Birleşik Devletleri'ne göndermiştir. Aynı dönemde ülkemizden Almanya'ya işçi gönderilmiş ve bununla birlikte Avrupa ülkelerine yapılan seferler atmıştır. Yurtdışı operasyonlarda kullanmak amacıyla jet motorlu uçaklara yatırım yapan THY giderek modernleşmiş ve her zaman sanayi alanındaki gelişmeleri takip etmiştir (Taşçı, 2014, s.55-56).

Dünya Geneline 1970'te yaşanmış olan ekonomik kriz ve Kıbrıs Sorunu neticesinde Amerika Birleşik Devletleri ülkemize ambargo uygulamış ve 1974'te şirketin yüzde 50 ortaklık payı ile Kıbrıs THY kurulmuştur. Bununla birlikte İngilizlere ait havayolu şirketine satılmış olan yüzde 6,5'lik hisse geri alınmıştır (Taşçı, 2014, s.59).

1980 ve sonrasında ise ülkemizde ihracata yönelik ekonominin benimsenmesi neticesiyle uluslararası seferler artırılmış ve bölgesel bir havayolu haline gelen THY küresel çapta önemli bir yer edinmiştir. Uçuş ağına yenilikler katan şirketin filosu da zamanla ciddi şekilde artmış, bu dönemde THY büyüme eğilimi göstermiş ve bu dönem THY için dönüşüm süreci olarak nitelendirilmiştir (Yücel, 2021, s.17).

Bu dönemde filosunda bulunan 75 uçakla Ortadoğu, Orta Asya ve Balkanlar'da en büyük havayolu şirketi olan THY, Aralık 2021 itibariyle yolcu ve kargo uçağından oluşan filosunda toplam 373 adet uçak bulunmaktadır (Kozlu, 2007: 278). Şirket 127 ülke ve 326 şehre uçuş yaparak dünyanın en çok ülkesine uçuş yapan havayolu konumuna gelmiştir. 1956'dan beri "Türk Hava Yollar A.O." adı ile hizmet veren şirketin bünyesinde 2021 itibariyle yaklaşık 65 bin personel bulunmaktadır (Türk Hava Yolları, 2021).

2006'da gerçekleştirilmiş olan halka arz ile kamu payı yüzde 50'nin altına düşen THY özel şirket konumuna gelmiştir. Bugün kamu payı yüzde 49,12, özel teşebbüs payı yüzde 50,88 olarak hizmet veren şirketin ortaklık yapısı Tablo 10. da gösterilmektedir (Türk Hava Yolları, 2021).

Tablo 10. THY Ortaklık Yapısı (Türk Hava Yolları 2021)

Hissedar	Nominal Pay Tutarı (TL)	Sermaye Oranı (%)	Pay Adedi	Oy Hakkı (%)
Türkiye Varlık Fonu (A Grubu Nama)	677.884.849	49,12	67.788.484.857	49,12
T.C. Hazine ve Maliye Bak. ÖİB (C Grubu Nama)	0,01	<0,01	1	
Halka Açık A Grubu	702.115.151	50,88	70.211.515.142	50,88
TOPLAM	1.380.000.000	100,00	138.000.000.000	100,00

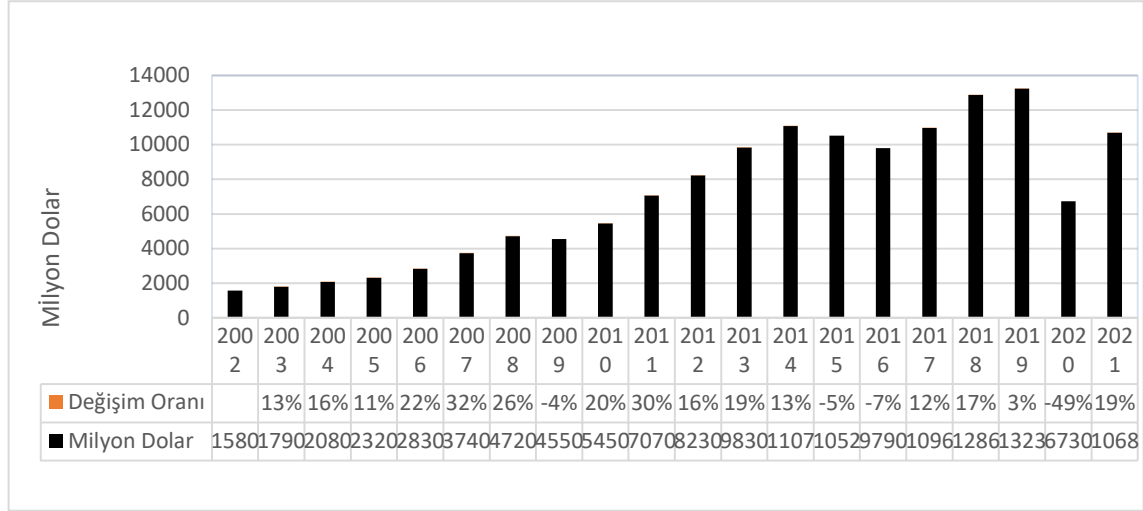
Kaynak: THY, aktaran: Atabay, 2022, s.52

1990’larda müşteri şikayetleri ve kötü servisleri gerekçesiyle yabancı basında sık sık yer alan THY’nin gündem olan bir hatası da Singapur’dan kalkmış olan uçağın Kula Lumpur’daki piste inmesi gerekirken pist yanında bulunan otobana inmek istemesidir (Kozlu, 2007, s.205).

Şirketin zaman zaman yaşadığı kazalar ülkemizin de imajını ve THY’nin kalitesini olumsuz etkilemiştir. Bu dönemde THY’ye duyulan güvenin sarsılmasının en büyük sebepleri 1974 yılında İzmir’de ve Fransa’da, 1975’te İstanbul’da, 1976’da Isparta’da ve 1979’da Ankara’da olan kazalardır ve bu kazalar sonucunda şikayetler de artmıştır. 345 kişinin hayatını kaybettiği Fransa kazası sonrasında özellikle ülke imajına zarar verecek algılar oluşmuştur. Turgut Özal’ın başlatmış olduğu özelleştirme ile personellerin yoğun gayretleri sonrasında yabancı basında sıkça söz edilen şirketin kabin kalitesi artmış, filo yapısı güçlendirilmiş ve aksaklıklar en aza indirilerek birçok gelişme alanda gelişme sağlanmıştır (Kozlu, 2007, s.215).

1993’te yolcu uçaklarında sunmuş olduğu ürün sayılarında artış yapan şirket “first class”, “businies class” ve “economy class” şeklinde hizmet vermeye başlayarak hizmet kalitesinde de artış sağlamıştır. Teknolojik gelişmeleri yakından izleyen THY’nin 1996’da internet sitesinden faaliyette bulunmaya başlaması da dijital anlamda bir dönüşüm ve gelişime uğradığının göstergesidir (Yücel, 2021, s.17).

Şekil 4. te THY'nin 2002 ve 2021 yılları arasında elde ettiği toplam gelirler ve bu gelirlerin yüzdelik değişimleri gösterilmektedir.

Şekil 4. THY Yıllık Gelir Grafiği

Kaynak: THY, aktaran: Atabay, 2022, s.61

Yıllar itibariyle büyüyen ve gelişen şirketin 2002 yılındaki toplam geliri 1,6 milyar dolar seviyelerinde iken 2019 yılında 13,3 milyar dolardır. Yani 17 yıllık bu süreçte yüzde 735'lik bir artış meydana gelmiştir. Covid-19 salgını nedeniyle uçuşların iptal edildiği ve seyahat sınırlamalarının olduğu 2020 yılında gelirlerinde ciddi bir azalma olmuş ve sadece 6,7 milyar dolar gelir sağlanabilmiştir.

2009 yılında yüzde 4 oranında bir azalma gerçekleşmiştir ve bunun nedeni 2008 yılında meydana gelen küresel ekonomik krizdir. 2016 yılında gerçekleşen yüzde 7'lik azalmanın nedeni de 15 Temmuz'da yapılan darbe girişimi sonucunda Atatürk Havalimanı'na saldırıda bulunulmasıdır.

2019 yılında kaydedilen büyüme oranının %3'te kalmasının sebebinin İstanbul Havalimanı'na taşınma süreci olması muhtemeldir. Covid-19 salgını nedeni ile 2020 yılını baz almaz isek, THY gelirleri yıllık ortalama yüzde 14 düzeyinde büyüme göstermiştir (Atabay, 2022, s.61).

THY hem yolcu taşıyan hem de Turkish Cargo markası ile dünya hava kargo lojistiğinde lider konumunda olan bir firmadır. Turkish Cargo markasının gelirinin THY'nin toplam geliri içindeki payı yıllar itibariyle büyük oranda artış göstermiştir. 2002'de 158 milyon dolar olan geliri 2020'de 2,72 milyar dolar seviyesinde gerçekleşmiştir. Küreselleşmeyle birlikte seyahat tercihlerinde ve yapılan seyahatlerin

sıklığında değişiklikler meydana gelmiş ve havacılık alanında rekabet ve ticari ilişkiler artmış, dolayısıyla hava kargo taşımacılığında da talep artarak şirketlerin gelişimini olumlu etkilemiştir. Bunlarla birlikte ülkemizin coğrafi konumu, izlenen başarılı politikalar ve şirket yönetimleri de bu gelişimde önemli olmuştur (Atabay, 2022, s.61).

THY’nin yıllar itibariyle elde ettiği gelirler “toplam gelirler”- “yolcu gelirleri”- “kargo gelirleri” ve diğer gelirler” olarak Tablo 11. de gösterilmiştir. Tablo verilerine göre yıllar itibariyle yolcu gelirleri 1,30 milyar dolar ile 11,17 milyar dolar arasında seyretmektedir. En az yolcu geliri 1,30 milyar dolar ile 2002 yılında gerçekleşirken en fazla gelir 11,17 milyar dolar ile 2019 yılında gerçekleşmiştir. Kargo gelirleri ise 0,16 milyar dolar ile en az 2002 yılında, 2,72 milyar dolar ile de en fazla 2020 yılında gerçekleşmiştir. Kargo gelirinin en fazla olduğu yılın, 2020 yılında olmasının da seyahat engelleri ve kısıtlamaların olduğu pandemi döneminden kaynaklandığı düşünülmektedir

Tablo 11. THY Gelir Dağılımı (Milyar Dolar)

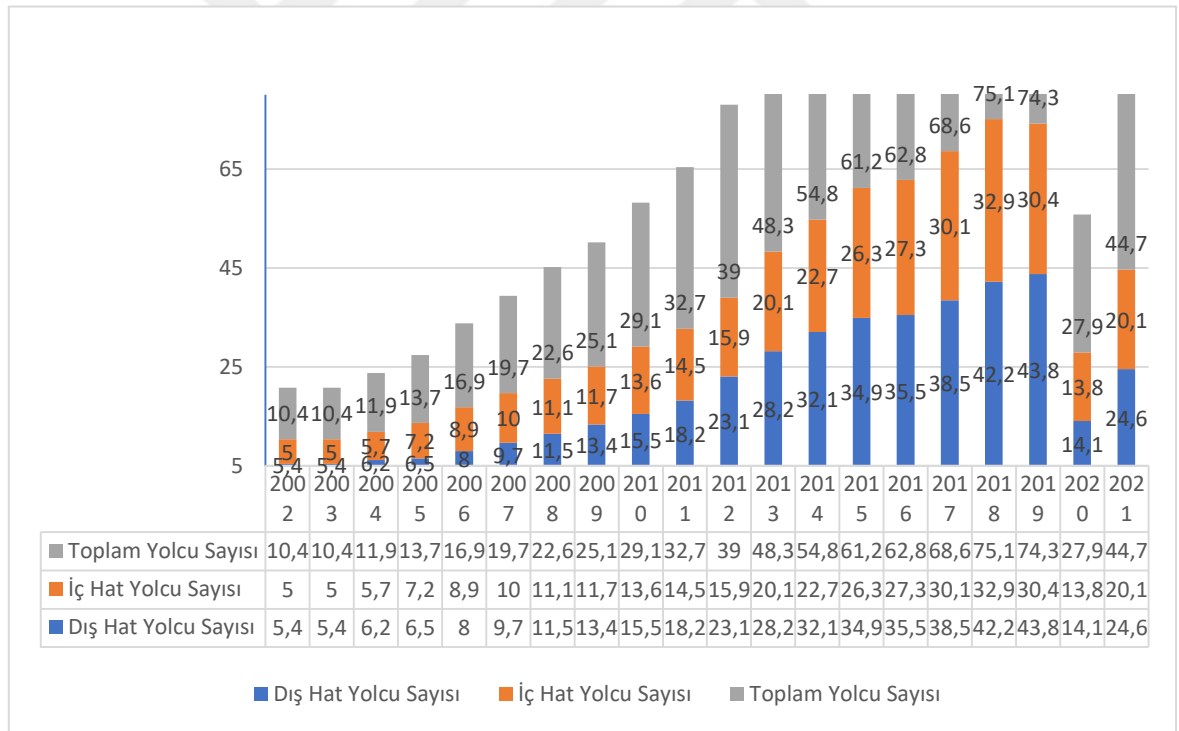
Yıl	Toplam Gelir	Yolcu Geliri	Kargo Geliri	Diğer Gelirler
2002	1,58	1 ,30	0,16	0,13
2003	1,79	1 ,40	0,17	0,22
2004	2,08	1 ,60	0,20	0,28
2005	2,32	2,00	0,21	0,11
2006	2,83	2 ,45	0,22	0,16
2007	3,74	3,30	0,25	0,19
2008	4,72	4 ,20	0,29	0,23
2009	4,55	4 ,00	0,29	0,27
2010	5,45	4 ,80	0,41	0,24
2011	7,07	6,10	0,58	0,39
2012	8,23	7,30	0,67	0,26
2013	9,83	8 ,70	0,87	0,26
2014	11,07	9 ,80	0,97	0,30
2015	10,52	9 ,30	0,94	0,29
2016	9,79	8,59	1,00	0,21
2017	10,96	9,40	1,32	0,24
2018	12,86	10,92	1,65	0,29
2019	13,23	11,17	1,69	0,37
2020	6,73	3,79	2,72	0,22
2021	10,69	6,39	4,01	0,39

Kaynak: THY, aktaran: Atabay, 2022, s.62

2003 yılından sonra ülkemiz ekonomisinde gerçekleşen büyüme ile birlikte havacılık alanındaki yolcu talebinde de artış yaşanmıştır. Stratejik öneme sahip konumu ile İstanbul sayesinde çoğu ülkeye kısa zamanda ulaşabilmektedir.

Filo yapılanmasını Avrupa'daki rakiplerinden daha başarılı bir şekilde oluşturan THY'nin, sahip olduğu genç filosu ile yakıt maliyetlerinde de azalmalar olmuştur. Reklam ve tanıtım çalışmalarındaki başarılarıyla da dünya genelinde önemli bir marka haline gelen THY ciddi bir büyüme yakalamış ve global bir marka haline gelerek uluslararası arenada diğer firmalara karşı ciddi bir rakip olmuştur. (Dursun vd. 2014, s.24-26).

Aşağıda yer alan Şekil 5. te THY'nin yolcu sayıları yıllar itibariyle iç hat, dış hat ve toplam yolcu sayısı şeklinde ifade edilmiş ve akabinde de verilerin analizi yapılmıştır.

Şekil 5. THY Yolcu Sayıları (Milyon)

Kaynak: THY, aktaran: Atabay, 2022, s.68

Şekil 5. teki verilere göre 2002'de 10,4 milyon yolcu taşıyan THY, 2019'da yaklaşık 75 milyon yolcu taşımıştır. Covid-19 salgını nedeniyle seyahat engelleri ve

kısıtlamalar olan 2020’de sadece 28 milyon yolcu taşıyabilmiştir. Buna rağmen, 2018 ve 2019 yılındaki sayı yakalanamasa da 2021 yılında da yolcu sayılarında ciddi bir artış olmuştur. (Kozlu, 2007, s.200).

1990 yılında özelleştirme kapsamına alınan THY’nin, 1990’da %1,55 oranındaki, 2004’te %23,00 oranındaki ve 2006’da %28,75 oranındaki kamu hisseleri halka arz yöntemiyle satılarak kamuya ait %49,12’lik bir pay kalmış, halka açık pay ise %50,88 oranında olmuştur. Hisselerinin %50’den fazlası halka arz yöntemiyle satılmış olan THY’nin halka arzlarından 404,1 milyon dolar; tesis varlık satışı olarak, bedelli yapılan devretmeler ve İMKB’de satış yöntemi ile de 49,8 milyon dolar özelleştirme geliri elde edilerek toplam 453,9 milyon dolar özelleştirme geliri sağlanmıştır (Türk, 2014, s.92).

Hisselerinin %50’den fazlası özelleştirmeye tabi tutulduğu için diğer KİT’lerdeki sınırlamalara tabi olmayan THY’de, altın hisse ve ÖİB’nin elinde tuttuğu diğer hisseler nedeniyle kamu ağırlıklı bir şirket yönetimi söz konusu olmaktadır.

2005 yılında faaliyet geliri 3,139 milyar TL ve vergi öncesi karı 139,1 milyon TL olan THY’nin ilerleyen yıllarda da faaliyet gelirlerinde ve karlarında düzenli artışlar yaşanarak 2006 yılında 4 milyar TL, 2007 yılında 4,9 milyar TL, 2008 yılında 6,1 milyar TL ve 2009 yılında 7 milyar TL faaliyet geliri elde edilmiştir. Vergi öncesi karı da 2006 yılında 188,7 milyon TL, 2007 yılında 371,2 milyon TL, 2008 yılında 1.305 milyon TL ve 2009 yılında 737 milyon TL olmuştur (Türk, 2014, s.93).

2006 yılında 7,3 yaş ortalamalı, 103 uçaklık bir filosu bulunan THY bünyesinde 2009 yılı sonu itibariyle 6,3 yaş ortalamalı 133 uçak yer almıştır. Yine bu dönemde 17.931 olan koltuk kapasitesi de 23.787’ye çıkartılmıştır (Türk, 2014, s.93).

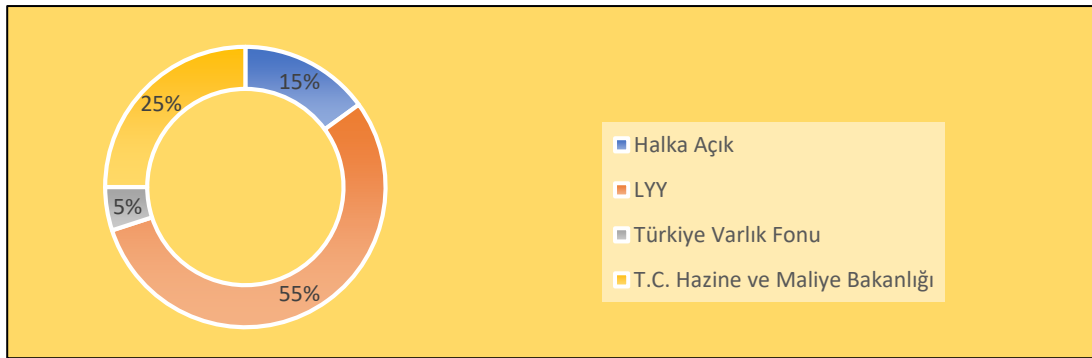
2021 yılı itibariyle de 155 uçak bulunan filoda koltuk kapasitesi 34.335’e ulaşan şirket sağladığı 1,61 milyar dolar değerindeki gelir ile ülkemizde değeri en yüksek markalardan biri olmuştur. Covid-19 salgını nedeniyle seyahat engelleri ve kısıtlamaların yaşandığı 2020 yılı, tüm havayolu şirketleri açısından çok kötü bir dönem olmuştur. Buna rağmen şirket yıllardır ulaştığı başarısına gölge düşürmemiştir. Salgın nedeniyle sadece 2019 verileri baz alınarak belirlenmiş olan “Brand Finance Turkey 2020 100” listesine göre THY, 1 milyar 975 milyon dolar ile ülkenin en değerli markası olarak nitelendirilmiştir (Brand, 2021).

THY yıllardır bu alanda rakiplerine nazaran ciddi bir büyüme ve gelişme kazandığı için uluslararası alanda da birçok ödül almıştır. “2009 En İyi Finansman Uygulamasını Gerçekleştiren Şirket”, “2011-2012-2013-2014-2015-2016 Skytrax Avrupa’nın En İyi Havayolu Şirketi” ve “2020 APEX 5 Yıldızlı Global Havayolu” ödülü bunlardan sadece birkaçıdır (Erdoğan 2019, s.393; THY, 2018).

3.2.2.5.7. Türk Telekom

1840 yılında kurulan bu şirket, ilk adı Osmanlı Posta Nezareti olup sonrasında PTT olarak değişen kuruluşun bünyesinde uzunca bir süre faaliyet göstermiştir. Teknolojik ilerlemeler ile birlikte, telekomünikasyon ve posta hizmetleri birbirinden ayrılarak 24 Nisan 1995’te Türk Telekom ayrı olarak faaliyette bulunmaya başlamıştır.

Özelleştirme çalışmaları doğrultusunda 2005 yılında yüzde 55 oranındaki hissesi Oger Telekomünikasyon Şirketi’ne satılmıştır. Daha sonra Oger şirketi ile yaşanan sorunlar nedeniyle kamuya ait kurumlardan ve özel kurumlardan meydana gelen çok ortaklı bir yapıya dönüşmüştür (Durmuş, 2022, s.109).

Şekil 6. Türk Telekom Ortaklık Yapısı

Kaynak: Durmuş, 2022, s.110

Şekil 6. da ifade edilenlere göre şirketin %55 hissesi LYY Telekomünikasyon A.Ş.ye, %25 hissesi T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı’na, %15 hissesi halkla açık, %5 hissesi de Türkiye Varlık Fonu’na aittir.

Müşterilerinin ihtiyaçlarına ve tercihlerine cevap verebilmek amacıyla etkili yöntemler kullanmaya çalışan Türk Telekom’un odak noktası müşterileridir ve sunduğu hizmet bireysel ve kurumsal bir yapıya sahiptir. Geniş bir altyapısı bulunan ve 2016 yılı

itibariyle telefon, internet, mobil ve televizyonu tek bir markanın altında birleştiren şirketin 16,4 milyon sabit erişim hattı, 13,6 milyon geniş bant, 3,1 milyon TV ve 23,3 milyon mobil abonesi bulunmaktadır. Şirketin personel sayısı ise bugün 35 bin civarındadır (Durmuş, 2022, s.110).

Ülkemizdeki son 15 yıllık özelleştirme örneklerinin büyük çoğunluğu Türk Telekom bünyesindedir.

Özelleştirme İdaresi'ne göre dünyanın en büyük altyapı sahibi telekom operatörlerinden biri olan Türk Telekom, güçlü iş profili ve önemli nakit akışı ile bir cazibe merkezidir. Türk Telekom'un özelleştirmesi sadece telekom alanında değil, Türkiye'de genel ekonomik reform çerçevesinde de bir kilometre taşı olarak değerlendirilmektedir. Rekabetçi ve etkin bir telekom yapısının geliştirilmesi ile Türk Telekom'un etkinliğinin ve hizmet kalitesinin artırılması özelleştirmenin başlıca hedefleri arasındadır (ÖİB Bülteni, 2006, s.15).

Türkiye'de sabit hat şebekenin işletilmesi Türk Telekom tarafından yapılmaktadır. Türk Telekom aynı zamanda yasal yükümlü işletmecidir. 2007 yılı sonu itibariyle yaklaşık 37.000 adet çalışanı ve yaklaşık 18 milyon adet abonesiyle Avrupa'nın sekizinci ve dünyanın on üçüncü büyük telekom işletmecisi olarak Türk Telekom'un özelleştirilmesi özelleştirme uygulamaları açısından çok önemli bir örnek teşkil etmektedir (www.turktelekom.com).

Türk Telekomünikasyon A.Ş. hisselerinin %55'i LYY (LYY Telekomünikasyon A.Ş.), %25'i T.C. Hazine ve Maliye Bakanlığı'na ve %5'i Türkiye Varlık Fonu'na aittir. Geriye kalan %15'lik hissesi de halka arz edilmiştir. Türk Telekomünikasyon A.Ş. hisseleri, Mayıs 2008 itibarıyla Borsa İstanbul'da (BİST) işlem görmektedir. Türk Telekomünikasyon A.Ş., mobil operatör TT Mobil İletişim Hizmetleri A.Ş., genişbant operatörü TTNET A.Ş., yakınsama teknolojileri şirketi Argela Yazılım ve Bilişim Teknolojileri A.Ş., BT çözüm sağlayıcısı Innova Bilişim Çözümleri A.Ş., çevrimiçi eğitim yazılımları şirketi Sebit Eğitim ve Bilgi Teknolojileri A.Ş., çağrı merkezi şirketi AssisTT Rehberlik ve Müşteri Hizmetleri A.Ş., toptan veri ve kapasite servis sağlayıcısı Türk Telekom International ve iştiraklerinin yüzde 100'üne sahiptir. (turktelekom.com.tr/hakkımızda).

Bilgi Teknolojileri ve İletişim Kurumu tarafından yayınlanan Türkiye Elektronik Haberleşme Sektörü Pazar Raporunda yer alan bilgilere göre, 2021 yılının 3. Çeyreğinde, sabit telefon hatlarında Türk Telekom'a bağlı TTNET, %76,8 ile pazarda lider konumdadır. Geniş bant internet abone sayısı açısından bakıldığında, yine aynı rapora göre TTNET %64,21 ile yine pazarda lider konumdadır. Mobil pazarda TT Mobil %28,7 ile %37,1 pazar payına sahip Turkcell'den sonra ikinci konumdadır. Genel olarak elektronik haberleşme pazarında Türk Telekom ve onun altında faaliyet gösteren alt markaların ciddi bir pazar payına sahip olduğu açıkça görülmektedir. Rapora göre pazar paylarında hem geçtiğimiz yıllara hem de 2021'in ilk iki çeyreğine göre -rakiplerin durumu ile benzerlik gösteren- bir artış ya da sabit kalma durumunun söz konusu olduğu da ifade edilebilir. Bu durum Türk Telekom ürün ve hizmetlerinin hem yaratılan hem de algılanan kalite bağlamında önemli bir değere sahip olduğunu da göstermektedir (Durmuş, 2022, s.116).

Uluslararası marka değerlendirme kuruluşu olan Brand Finance, dünyanın en değerli markalarının yer aldığı "Telecoms 500" listesini Dünya Mobil Kongresi'nde yayınlamıştır. Bu listede bilinen birçok marka sıralanmıştır. Türkiye' de yer alan markalardan biri olan Türk Telekom listede 9. sırada yer almaktadır. Türk Telekom, elde ettiği sonuç sonrasında yapmış olduğu açıklamada 2016 yılının ocak ayında gerçekleştirilen tüm markalarını tek marka altında toplama kampanyası ile şirketin marka değerinin yıllık bazda yüzde 11 artarak tüm zamanların en yüksek seviyesine ulaştığı açıklanmaktadır. Ocak 2016'dan bu yana mobil, internet, telefon ve TV hizmeti sunan markalarını müşteri odaklı ve entegre yapıya dönüştürmek için tek çatı altında toplayan Türk Telekom, bu birleşmenin meyvelerini toplamaya devam etmektedir (Durmuş, 2022, s.134).

Dünyanın önde gelen marka değerlendirme ve stratejik danışmanlık şirketlerinden biri olan İngiltere Londra merkezli Brand Finance'in 'Türkiye'nin En Değerli Markaları Turkey 100' listesi için yaptığı araştırmada Türk Telekom'un 2016'da marka değerini 2 milyar 353 milyon dolardan 2 milyar 620 milyon dolara çıkararak Türkiye'nin en değerli markası olduğu tespit edilmiştir. Böylece şirket 2,6 milyar dolar ile tüm zamanların en yüksek marka değerine ulaşarak Türkiye'nin de en değerli markası olmayı başarmıştır. Brand Finance'in dünyanın en değerli 500 telekomünikasyon markasını seçtiği 'Telecom's 500' listesinde de 9 yıldır Türkiye'nin 'En Değerli Telekomünikasyon

Markası' olan Türk Telekom, üst üste elde ettiği bu başarılar ile Türkiye'nin en değerli markalarından biri olmasının yanı sıra 'lider bilgi ve iletişim teknolojileri markası' olarak öne çıkmaktadır (medya.turktelekom.com.tr).

Türk Telekom Üst Yöneticisi (CEO) Ümit Önal, "2021'i yüzde 21,2 gelir artışı ile kapattık. Yıllık konsolide gelirimiz 34,3 milyar TL'ye, net karımız 5,8 milyar TL'ye ulaştı. 2021 yılında yatırım harcamaları 8,8 milyar TL olarak gerçekleşti. 1,5 milyon net abone kazanımı ile abone sayımız 51,8 milyonu aştı. Herkesi değerli hissettirmek için çıktığımız yolda başarılı bir yılı geride bıraktık." dedi (www.aa.com).

Önal'ın katılımıyla düzenlenen basın toplantısında, Türk Telekom'un 2021 yıl sonu finansal ve operasyonel sonuçları paylaşıldı ve bu bilgiye göre, 2021'de 34,3 milyar TL gelir elde eden şirket, yıllık yüzde 21,2'lik artış ile gelir büyümesini devam ettirdi (www.aa.com).

Faiz, amortisman ve vergi öncesi karı (FAVÖK) 16,4 milyar TL'ye ulaşan Türk Telekom, FAVÖK marjını ise yüzde 47,9 olarak açıkladı. Şirketin yatırım harcamaları 8,8 milyar TL'ye yükselirken, 2022 yatırım öngörüsü 12,5 milyar TL olarak belirlendi.

Toplantıda sonuçlara ilişkin değerlendirmelerde bulunan Önal, değişimler ve yer yer zorluklarla geçen bir yılı yine olağanüstü bir performansla kapatma başarısı gösterdiklerine işaret ederek, şunları kaydetti:

"2021, tüm dünya için öngörülemez ve değişken bir dönemdi. Pandeminin, ikinci yılında da ekonomiler, işletmeler ve hayatımız üzerindeki etkisi devam etti. Aşılama küresel çapta hız kazanırken, mobilitenin arttığına şahit olduk. 2021 yılı, bizlere yenilik yapma ve azimle çalışma fırsatları da sundu. Çeviklik, tüm operasyonlarımızda en yaygın uygulamamız haline geldi. Günlük operasyonlar ve yatırımlardan, risk yönetimi ve analitik çerçeveye kadar tüm iş modellerimizi ve karar verme süreçlerimizi yeni şartlara uyumlu hale getirdik.

Türkiye'nin lider telekomünikasyon şirketi olarak, finansal ve operasyonel performansımızı ve paydaşlarımıza karşı sorumluluğumuzu gözetirken, müşterilerimize en iyi hizmeti sunmaya odaklandık. Sonuç olarak, önemli kilometre taşları ve başarılı performans göstergeleriyle dolu bir yılı daha geride bıraktık. 2021 yılı, bizlere yenilik yapma, kendimizi geliştirme ve azimle çalışma fırsatları sundu" (www.aa.com).

3.2.2.5.8. KARDEMİR

Üretime başlanılan 1939 yılından 1989 yılına kadar sürekli olarak kar eden bir kuruluş olan Karabük Demir-Çelik İşletmeleri, gerek zamanında gerekli teknolojik gelişimlere ayak uyduramaması gerekse dönemin hükümeti ile yapılan görüşmelerde isteklerinin kabul edilmemesi sebebiyle, 137 gün süren grev sonrası 1989 yılında oldukça büyük zarar etmiştir. Grev sonrası anlaşma sağlanmasına rağmen bir türlü eski kârlı dönemlerine kavuşamamıştır. Her yıl artan masraflar ve ekonomik kriz nedeniyle sonraki 5 yıl boyunca sürekli zarar etmiştir. Bu durum sonrası dönemin hükümeti tarafından alınan 5 Nisan Ekonomik İstikrar Tedbirleri doğrultusunda tesisin üretiminin durdurulmasına karar verilmiştir. Buna karşılık fabrikanın, bölgenin tek ve en önemli geçim kaynağı olduğu düşünülerek, eğer istendiği taktirde tesislerin çalışanlara ve yöre halkına devredilebileceği belirtilmiştir (Güser, 2006, s.28).

Özelleştirme Yüksek Kurulunun 30.12.1994 tarih 94/16 sayılı kararı ile Karabük Demir Çelik Fabrikaları Müessesesi özelleştirme kapsam ve programına alınmış, bu amaçla müessese, 13.01.1995 tarihinde Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. ye dönüştürülmüştür. Özelleştirme Yüksek Kurulunun 94/16 ve 29.03.1995 tarih 95/30 sayılı ek kararları Karabük Demir Çelik Fabrikaları A.Ş. nin Mütешеbbis Heyet tarafından 17.02.1995 tarihinde kuruluşu tamamlanan Kardemir A.Ş. ye devri öngörülmüştür. T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı ile Kardemir A.Ş. Mütешеbbis Heyeti tarafından imzalanan 30.03.1995 tarihli sözleşme ile devir şartları hükme bağlanmıştır (KARDEMİR A. Ş. Faaliyet Raporu, 2001).

7-14 Temmuz 1995 tarihlerinde yapılan hisse satışı sonucu sermaye 408 Milyar TL olmuştur. KARABÜK DEMİR ÇELİK FABRİKALARI A.Ş. nin sermayesi KARDEMİR A.Ş. ye devredilerek çıkarılmış sermaye 8.733.927.521.411. TL'ye yükseltilmiş, (1) TL bedelle devralınan şirket 408 milyar TL'lik hisse alan ortakların hisseleri nispetinde bedelsiz dağıtılmıştır. Böylece devir hükümleri, 30 Mart 1995 tarihinden geçerli olmak kaydıyla yürürlüğe girmiştir. Özelleştirme aşamasında KARDEMİR AŞ'ne Kamu tarafından bazı desteklerde verilmiştir (KARDEMİR A. Ş. Faaliyet Raporu, 1995-2000).

Özelleştirmeden sonra, teknolojik açıdan eskimiş olan işletmede büyük bir yatırım ve modernizasyon hamlesi başlatılmıştır. 1998 yılına kadar, üretim kapasitesini 700 bin

tondan, 1 milyon tona çıkaracak 72 milyon dolarlık yatırım harcaması yapılmıştır. Üretim teknolojisindeki değişim, ton başına üretim maliyetinin 265 dolardan, 211 dolara inmesini sağlamıştır (KARDEMİR A. Ş. Faaliyet Raporu; 1996, s.7).

İlk iki yılda satışlar %55 oranında artmış, işletme 1996 yılında 27, 1997 yılında ise 42,9 milyon dolar kar etmiştir. Aynı zamanda büyük bir üretim artışı da gerçekleştirilmiş, sıvı çelik üretimi 1995 yılında 620 bin ton iken, 1996 yılında 758 bin tona yükselmiştir. Satış cirosu da bir önceki yıla göre 3 kat artmıştır (Son Dünya, 09.01.1997).

İşletmenin ilk yıllık performansının göstergelerinden biri de hisse değerleridir. İşçilerin elindeki hisselerin değeri 1996 yılı sonunda 11 kat değerlenmiştir (Milliyet, 16.10.1996).

İlk iki yıl Kardemir özelleştirmesi örnek bir özelleştirme modeli olarak sık sık yazılı ve görsel basında yer almış ancak işletme 1998 yılından itibaren zarar etmeye başlamıştır. 1998 yılındaki Asya ve Rusya krizi tüm dünyada demir-çelik sektörünün krize girmesine neden olmuştur. Aynı yıl hükümet tarafından hurda ve kütük demirden üretim yapan elektrikli ark ocaklarına tanınan enerji girdi bedellerini erteleme imkanından cevherden üretim yapan işletmenin yararlanamaması, işletmenin bu kuruluşlar karşısında zaten zayıf olan rekabet gücünün iyice azalmasına yol açmıştır. Üstelik Asya krizi çelik fiyatının, işletmenin üretim maliyetinin oldukça altına düşmesine yol açmıştır. İşletmeye 1 ton çeliğin maliyeti 205-210 dolar iken, çeliğin piyasa fiyatı 170-175 dolardır. Asya ve Rusya krizlerinin çelik fiyatlarını düşürmesinin yanı sıra hurda ve kütük fiyatlarındaki düşme ve kalitesiz kütük ve ucuz hurda ithalatındaki artış, kamudan alınan mal ve hizmet bedellerindeki artış, Kasım 2000 ve Şubat 2001 krizleri ile artan finansman giderleri işletmenin son 5 yıldır sürekli zarar etmesine yol açmıştır. İşletme zararlarının büyük bölümünü finansman giderleri oluşturmaktadır. Örneğin, 2001 yılı Eylül sonu itibariyle gerçekleşen 87,6 milyon dolarlık zararın, 70 milyon doları finansman gideri zararıdır (Özçelik-İş, 2002, s.8-10).

Tablo 12. KARDEMİR A. Ş. nin Üç Yıllık Kar/Zarar Durumu (Dolar)

YILLAR	FAALİYET KAR/ZARAR	DÖNEM KAR/ZARAR
2002	-2,049,000	-81,270,000
2003	12,804,000	62,175,000
2004	57,559,000	52,254,000

Kaynak: Kalaycıoğlu, 2006, s.6

Özelleştirildiği 1995 yılından sonra ilk üç sene kâr eden KARDEMİR A.Ş. daha sonraki yılları zararla kapatmış ancak, 2003 ile 2004 yıllarında tekrar kâr eden bir kuruluş haline gelmiştir. Geçmiş yıllarda 3-5 günlük hammadde stoğu ile %40 kapasitede çalışan KARDEMİR'de, gerçekleştirilen bakım-onarım ve yenileme çalışmaları yanında, izlenen planlı ve doğru politikalar sonucu her alanda mükemmel gelişmeler sağlanmıştır. Buna göre, 2003 ve 2004 yıllarında KARDEMİR'in borçları yapılandırılmış, 2004 yılı sonu itibarıyla 104 trilyon geçmiş yıl borcu ödenmiştir (Dünya Gazetesi, Demir- Çelik İlavesi, 2001.)

Türkiye'nin 2003 yılında 18.298.000 ton olan sıvı çelik üretimi, 2004 yılının Ocak-Kasım Döneminde 18.696.000 tona ulaşmış olup, 2004 sonu itibarıyla 20 milyon tonun üzerinde olmuştur. KARDEMİR, 1 milyon ton/yıl yüksek fırın ve 1,5 milyon ton/yıl çelikhane kapasitesiyle Türkiye Demir Çelik sektöründe %4,4'lük bir paya sahiptir (Kalaycıoğlu, 2006, s.6).

Tablo 13. KARDEMİR A. Ş. nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kok Fabrikalarındaki Üretim Durumu

Yıllar	Üretim(ton) Kok+Kok Tozu	Üretim İşçilik Saati	Üretim Verimliliği (t/saat)	Personel Sayısı
1985	546332	623440	0.876	262
1986	723600	687528	1.052	291
1987	768455	678749	1.132	281
1988	803265	673681	1.192	279
1989	702635	593083	1.185	333
1990	842482	660573	1.275	339
1991	853360	702110	1.215	330
1992	781045	660867	1.182	301
1993	781045	660867	1.182	301
1994	643843	569772	1.130	238
1995	670417	465567	1.441	224
1996	708578	268400	2.645	240
1997	744741	259491	2.870	228
1998	729049	226413	3.218	224
1999	603730	291657	2.073	209
2000	635948	226316	2.809	212
2001	525285	326264	1.610	277
2002	415935	334621	1.243	275
2003	590209	266580	2.214	301
2004	586470	279006	2.102	298

Kaynak: Kardemir A.Ş., Endüstri Mühendisliği Müdürlüğü, 1995-2004 Yılları Faaliyet Raporları

Tablo 13. te KARDEMİR A. Ş. nin özelleştirme öncesi ve sonrası kok fabrikalarındaki üretim durumu verileri yer almaktadır. Tabloya göre 1984 yılı üretim verimlilikleri %100 olarak göz önüne alındığında verimlilikteki değişim yukarıda görülmektedir. Özelleştirildiği 1995 yılına kadar verimlilikteki değişim fazla olmamasına

rağmen 1995 yılı sonrası üretim verimliliği yaklaşık 3.5-4 kat artış göstermiştir. 1999 yılında meydana gelen ve özellikle demir-çelik sektörünü vuran Rusya Krizi ve ardından 2002 yılında ülkemizdeki ekonomik kriz 1998 sonrası verimliliğin düşüş trendinin başlıca sebepleridir. Ayrıca 2000 yılından itibaren kok üretiminde önemli artış olmamasına rağmen personel sayısı kademeli olarak 212’den 300’lere kadar çıkmıştır. İşçilik sayılarında da değişiklik olmadığına göre işçilerin ton başına üretimlerinin azaldığı görülmektedir. Tabi ki bu değerler bütün personelin çalıştığı düşünülerek yapılmaktadır. Fakat 2001-2003 yılları arasında fabrikanın içinde bulunduğu ekonomik kriz yüzünden personelin zorunlu olarak izin kullandırıldığı da hesaba katılmalıdır (Güser, 2006, s.40).

Tablo 14. KARDEMİR A. Ş. nin Özelleştirme Öncesi ve Sonrası Kar/Zarar Durumu (YTL)

YILLAR	TUTAR	DURUM
1985	1.260.327.619	Kar
1986	7.604.132.705	Kar
1987	5.005.278.148	Kar
1988	10.012.518.889	Kar
1989	92.302.808.239	Zarar
1990	404.145.720.419	Zarar
1991	1.002.246.995.391	Zarar
1992	1.744.908.157.117	Zarar
1993	2.613.708.064.662	Zarar
1994	6.885.137.216.531	Zarar
1995	285.000.000.000	Kar
1996	2.189.000.000.000	Kar
1997	6.322.000.000.000	Kar
1998	1.404.000.000.000	Zarar
1999	30.448.967.000.000	Zarar
2000	31.852.700.000.000	Zarar
2001	71.366.239.000.000	Zarar
2002	118.635.757.000.000	Zarar
2003	85.663.487.000.000	Kar

Kaynak: ÖİB, Aktaran: Güser, 2006, s.103

“2003 yılında fabrika yönetimi ve hükümetin değişmesiyle birlikte dönemin hükümetiyle pazarlığa oturulmuş ve Kardemir’in borçları ilk 3 yılı ödemesiz 10 yıla bölünerek yapılandırılmıştır. Fabrikanın diğer dış kaynaklı borçları da aynı şekilde düzenlenerek kısa vadeli borçlardan kurtulmuştur. Bu durum tüm üretim birimlerine olumlu olarak yansımıştır. Üretim miktarları Kok Fabrikalarında 64294 ton (%12,4), Yüksek Fırın ve Sinterlerde 457803 ton (%39,2), Çelikhanede 243264 ton (%42,8), Haddehanelerde 172469 ton (%85,4) artmıştır” (Güser, 2006, s.111).

3.2.3. Türkiye’deki Özelleştirmenin Değerlendirilmesi

Türkiye’deki özelleştirmeler mülkiyetin devrini içeren ve mülkiyet devrini içermeyen yöntemler açısından değerlendirilecektir.

3.2.3.1. Mülkiyetin Devrini İçeren Özelleştirme Yöntemleri Açısından

Kamu kuruluşunun güçlü nakit-gelir potansiyeline sahip olması, satılabilir mal varlıklarının yer alması ve yönetim olarak girişimci bir yapıda olması, yöneticilerine yapılacak olan mülkiyet devrini daha mümkün kılmaktadır. Bu devir ile daha verimli çalışmanın ve kar artışının sağlanması gibi olumlu etkilerle birlikte sermaye ve uzun dönemli kredi bulmada yaşanabilecek sorunlar da ortaya çıkmaktadır. Ayrıca bu yöntemin, çalışan ve yönetici arasındaki uyumsuzluk ve sorumsuzlukları ortadan kaldırdığı için, yönetici ve çalışanlarda sermayeye ortak ciddi bir verim artışına da neden olduğu görülmektedir. Bu yöntem daha çok hizmet kesiminde çalışan, güçlü nakit potansiyeli olan ve uygun yöneticileri bulunan kamu kuruluşlarında uygulanabilmektedir. Ücretlerin düşük olduğu ve çalışanların küçük boyuttaki tasarruflarının başarısızlık halinde erime tehlikesi bulundu için Türkiye’de ve onun gibi gelişmekte olan ülkelerde bu yöntem tercih edilmemektedir (Üzümcü, 2007, s.125).

Kar elde eden kamu kuruluşlarının hisseleri, hisse senedi satış yöntemiyle halka satılabilmektedir. Sermayeyi tabana yayma amacıyla yapılan hisse senetlerinin halka arzı, yetersiz sermaye piyasası nedeniyle genellikle kısıtlı kalmıştır. Tabana yayılan sermayenin aynı zamanda yabancı sermayeye de satılabilmesi için sermaye yapısının güçlü ve etkin yönetilebilmesi gerekmektedir. Ülkemizde ücretlerin düşük olması, çalışanların hisse senedi sahibi olması planı olan ESOP yöntemini olumsuz etkiler ve finansal durumun düşük olması emeklilerin ve çalışanların tasarruflarını riske atar. Bu yöntem ile büyük ölçüde ortaklık payı sağlanamamış olması durumunda verimlilikte de bir artış yaşanmayacak olsa da yöntemin planı ile çalışanların işletme verimliliğini artırmak için güçlü bir güdüye sahip olmaları, yüksek motivasyon, odaklanma ve yol göstericiliği sayesinde olumlu etkileri görülmektedir.

Yerli ve yabancı ortaklıklar da mülkiyetin devrini içeren bir başka gruptur. Bu grupta ortak girişim, birleşme yoluyla satın alma, mal varlıklarının satışı ve azınlık hisse satışı yer almaktadır. Kamu İktisadi Teşebbüslerinin yabancı ortaklara mülkiyet devrinin yapılması çağdaş yönetim ve teknoloji transferi ile ölçek ekonomisi yönünden önem

taşımaktadır. Alıcı olan işletmelerin aynı iş kolunda bulunması bu tarz satışlarda çalışanlar ile yöneticiler arasında yaşanabilecek uyum sorunlarının önüne geçilmesi için önemli olmaktadır (Kepenek, 1990, s.152).

Kamu İktisadi Teşebbüsleri hisselerinin yüzde 50'nin altında satılması teknolojik ve yönetsel yeniliklerin sağlanması açısından olumlu etki gösterse de kontrol sağlayamadıkları için büyük yatırımcı özel ortaklıklar bu uygulamaya olumlu bakmamaktadır. Daha çok, zarar eden Kamu İktisadi Teşebbüsleri gelir sağlama amacıyla âtıl durumda olan varlıkların satışını gerçekleştirerek zararlarını kapatma ve finansman sağlama amacıyla hareket etmektedir.

Değerlerin en etkin bir şekilde ekonomiye kazandırılmasını amaçlayan mülkiyet devrini içeren yöntemler, yönetim ve denetimin, en az %51 oranında özel kesim bünyesinde piyasa koşullarına kazandırılmasını da hedeflemektedir. Kısa dönemli finansman ihtiyacını karşılama hedefinin dışında faktör verimliliğin artırılmaya çalışılması ve sermayenin hızlı hareket etmesi de sermaye piyasasının geliştirilmesi yönünden önemlidir ve bu uygulama tam bir özelleştirme düşüncesidir (Üzümcü, 2007, s.127).

Hisselerin halka arz edilmeksizin emekli kuruluşlarına, bankalara, sigorta şirketlerine, vb. satılması olarak tanımlanan tahsisli satışta ise sermaye piyasasının gelişmediği ülkelerde bu yöntem aracılığıyla hisse senedi satışı yapılması daha kolaydır. Ancak Türkiye’de yeterli kurumsal fonlar bulunmadığı için ve kurumsal yatırımcılar pasif karakterde olduğu için bu yöntemin çekiciliği yoktur.

Özel ve kamu ortaklığının finansman, pazarlama ve diğer alanlarda daha faydalı olacağı düşünülerek ortak yatırım yöntemi de uygulanabilir ve bu yöntem devlete ait bir şirketin yerli ya da yabancı başka bir şirketle önemli oranda özkaynak ortaklığı yapması olarak tanımlanır. İki taraf arasında ortaya çıkabilecek anlaşmazlıklar, planlarda başarısızlıklara yol açarak ortakların zaaflarından kaynaklı birtakım sorunlara ve karar almadaki güçlüklerle neden olabilir. Özel sektör yatırımcısına şirket hisselerinin %50’den azı satıldığında kontrol devredilmeden özel sektörün etkilerinden faydalanılmış olur (Üzümcü, 2007, s.127).

3.2.3.2. Mülkiyetin Devrini İçermeyen Özelleştirme Yöntemleri Açısından

Bu yöntemlerde özelleştirmenin hangi amaçlara yönelik yapıldığı ve hangi faktörlerin özelleştirileceği önemlidir. Bu yöntemler kamunun alanını daraltan ya da serbest pazar ekonomisine canlılık katan bir yapıdadır. Bu iki amaç mülkiyetin devrini içermeyen yöntemlerin değerlendirilmesinde önem taşımaktadır.

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin kamusal yapısından arındırılarak özel bir yapıya büründürülmesi açısından yönetim devri ile ilgili yöntemler de önemli olmaktadır. Özel uzmanlık gerektiren durumlarda kamu, özel kesimin değerlerinden de faydalanmaktadır. Bu tarz uygulamalar verim artıran ve iş disiplini sağlayan etkilerde bulunur. Yönetim devri ile yönetime gelen yetersiz kişilerin olumsuz etkileri olsa da yapılan yönetim anlaşmaları ile özel sektör ve piyasa güçleri arasında güçlü ilişkiler ortaya çıkar (Kepenek, 1990, s.150).

Kamu İktisadi Teşebbüsleri'nin mal varlıklarının yabancı ortaklıklara kullandırılmasının mümkün olduğu kiralama gibi yöntemlerde ise kiracılar kamu mallarının bakım ve onarımına önem vermeyebilir, ihmal edebilir, finansman taahhütleri mülk sahibi kadar güçlü olmayabilir ve kiralamadan gelecek olan gelir satış gelirlerinden daha az olabilir. Tüm bu dezavantajlara rağmen olumlu bir yönü de özel sektörün varlıkları satın almaya gücünün yetmemesi ve kontrol hakkının, mülkiyeti devretmeden verilmiş olmasıdır (Kepenek, 1990, s.151).

Temizlik, yemekhane, taşıma gibi idari ve sosyal işlerde daha verimli olan ihale yöntemi git gide daha çok yaygınlaşmakta ve bu yöntem aracılığı ile kamuya ait işlerin birçoğu özel sektör firmaları tarafından daha az maliyet ile yapılmaktadır. Aynı zamanda toplumsal ihtiyaçların karşılanması için özel sektör tarafından finansman özelleştirilmesi amacıyla kupon, vesika, yardım ve katkı uygulamaları da uygulanmaktadır. Planlı gelişmeye yönelik olan fiyatlama ve teşvik yöntemleri de özel sektörün geliştirilip yönlendirilmesi açısından önemli olmakta ve yoğun kullanım alanı bulmaktadır.

Devlet özel sektöre alan açmak amacıyla kendi rolünü azaltarak kamusal tekelleri kaldırıp belirli türdeki mal ve hizmetlerin üretimini terk etmektedir. Bu süreçte üretime devam ediyor olması da caydırıcı bir etki yapmaktadır. Kamunun rekabet ortamına kısa sürede adapte olamama sorunu ortaya çıkmakta ve birtakım ayrıcalıklara sahip olmaya devam etmesi halinde haksız kazanç elde ederek özel sektöre darbe vurmaktadır.

Sözleşme ile hizmet devrinde kamu üzerindeki yük azalış olur ve verimlilik artarak kalite yükselir. Fakat bu durum sosyal amaçlı hizmetlerin aksamasına ve yüksek kamusal maliyetlerin ortaya çıkmasına sebebiyet verir. Özel yatırımcılara şirketlerin gelirlerine ortak olma hakkı veren fakat mülkiyet hakkını vermeyen gelir ortaklığı gibi araçlarla yapılan özelleştirmede ise sertifika sahiplerine karşı bir sorumluluk üstlenildiği için verimlilik ve karlılıkta artış sağlanabilir. Bu sayede kamu gücü kontrolü devretmeksizin kendisine gelir sağlamış olur. Fakat şirkette karar verme yetkisine sahip olmayan sertifika sahipleri yönetimi değiştiremedikleri için verimsizliklerin de ortaya çıkması muhtemeldir (Üzümcü, 2007, s.129).

Yeni büyüme ataklarında özel sermaye bünyeye dahil edilerek şirketlerin kademeli özelleştirilmesi sağlanır ve mevcut yapıda değişiklik olmadan, şirketteki devlet yatırımları azalarak rekabet yoluyla serbest piyasaya doğru kademeli bir geçiş sağlanmış olur.

“1986-2008 yılları arasında özelleştirilen 77 şirkete ilişkin yapılan analizler neticesinde;

- Özelleştirilen 30 şirketin hem özelleştirme öncesi ve sonrasında da kar elde ettiği, 18 şirketin özelleştirme öncesinde zarar ederken daha sonrasında kar elde ettiği,
- 11 tanesinin özelleştirme öncesi kar ederken daha sonrasında zarar ettiği, 7 tanesinin hem özelleştirme öncesinde hem de sonrasında kar elde ettiği,
- Şirketlerin 27 tanesinden temettü sağlanabildiği,
- Özelleştirme Fonu’nda 31 şirkete kaynak aktarıldığı
- İncelemesi yapılan şirketlerden 64 tanesinde alıcılar tarafından yatırım yapıldığı,
- İncelenen şirketlerden 33’ünde personel artışı olurken 44 şirkette personel azalışı olduğu,
- Analizi yapılan şirketlerden 64’ünden çalışmakta iken işten çıkartılarak diğer kamu kurum ve kuruluşlarına geçici personel olarak atananlarla beraber özelleştirme uygulamaları ile birlikte toplam istihdam sayısında 16.803 kişilik bir artış olduğu,

68 şirkette üretime devam edilirken dört şirkette faaliyet kalmadığı için başka kamu şirketleri ile birleştirilerek tüzel kişiliklerinin sonlandırıldığı tespit edilmiştir” (Yavilioğlu vd., 2010, s.711).

SONUÇ VE ÖNERİLER

Özelleştirme faaliyetleri ile belirlenen ana hedef devletin ekonomi üzerindeki sınai ve ticari rolünün minimize edilmesi olsa da özelleştirme sayesinde Kamu İktisadi Teşebbüslerinin devlet bütçesi üzerindeki finansman yükü azaltılmış, rekabete dayalı bir piyasa ekonomisi oluşturulmuş, sermaye piyasası geliştirilerek âtıl tasarruflar ekonomiye kazandırılmış ve özelleştirme yoluyla sağlanan kaynaklar altyapı yatırımlarında değerlendirilmiştir.

Özelleştirmede temel amaç, devletin ekonomide işletmeciliği tamamen bırakmasını sağlamaktır. Diğer yandan Türkiye’de sağlıklı bir ekonomik gelişmeden bahsedebilmek için borsa ve sermaye piyasalarını geliştirmek gerekmektedir. Sermaye piyasalarının geliştirilmesiyle birlikte şirketlerin sadece bankacılık sektörüne bağlı kalmadan hisse senedi, tahvil veya bono ihracı yoluyla kaynak sağlayabilmeleri ve bu kaynak maliyeti ile enflasyon arasındaki ilişkinin sağlıklı ilerlemesi mümkün olmaktadır. Sermaye piyasalarının geliştirilmesi için de tasarrufların büyük bir kısmının mali piyasalara yönlendirilmesi ve bu suretle ortaya çıkan fonların sermaye piyasasına doğru akışına imkân sağlayacak bir ekonomik yapının oluşturulması gerekmektedir. Bu şekilde bakıldığında özelleştirme uygulamaları ile, hem sermaye piyasalarına yönelmeyen yerli ve yabancı tasarrufların bu piyasalara akışını sağlayarak yeni kaynaklar ortaya çıkarmak hem de kamu kesiminin fonlar üzerindeki talebi nedeniyle sıkışan mali piyasa üzerindeki olumsuz baskıyı engellemek amaçlanmaktadır.

Ülkemizde son on yıllık süreçte büyük ölçüde özelleştirme uygulamaları yapılmış ve bu uygulamalar sonucunda önemli gelirler elde edilmiştir. Özelleştirme öncesi Kamu İktisadi Teşebbüslerine, görev zararı adıyla aktarılan cari transferlerin ve borç kalemi altında sermaye hesabına yapılan transferlerin bütçe üzerindeki yükü özelleştirme ile ortadan kalkmış oldu. Özelleştirme uygulamalarından sağlanan gelirlere bakıldığında, özelleştirme öncesi Kamu İktisadi Teşebbüslerine yapılan kaynak aktarımından daha çok olduğu görülmektedir. Bu oran özellikle 2005, 2006, 2007 ve 2008 yıllarında daha yüksek seviyelerde gerçekleşmiştir (www.oib.gov.tr).

Özelleştirmenin ekonomi üzerindeki etkilerini mikro ve makro bazda incelemek genel olarak daha iyi bir değerlendirme sonucu ortaya çıkaracaktır. Mikro bazda

değerlendirildiğinde, ekonominin genel olarak analizi değil de küçük çapta bir analiz ortaya çıkmaktadır. Dolayısıyla özelleştirmenin mikro açıdan analiz edilmesinde özelleştirmeyi devralan işletmelerin hem üretim hem mal veya hizmet satış, dağıtım ve müşteri memnuniyeti açısından işletmeye bir dönüşü olmaktadır. Bu işletmeler kendi performanslarını görebilmekte ve bu doğrultuda bir düzenleme yapmaktadırlar. Bu düzenleme ile birlikte de durumlarında bir iyileşme olmaktadır. Makro bazda incelendiğinde ise; firma ölçeğinden uzaklaşarak daha genel şekilde ve ekonominin bütününe olan etkisi söz konusu olmakta ve böylelikle daha büyük bir alanda değerlendirilmesi mümkün olmaktadır. Ortaya çıkan makro etkiler de ihracat, dış ticaret, milli gelir, enflasyon, büyüme, kalkınma, ekonomik istikrar, yatırım, istihdam, işsizlik, ekonomik etkinlik ve verimlilik ve yabancı sermayenin etkileri şeklinde sıralanabilir.

Özelleştirme ile birlikte kamu gelirlerinde bir artış veya azalış olabilirken, özelleştirmeye dahil edilen kuruluşların hisseleri düşük gelirli gruplara satılarak sermayenin tabana yayılması sağlanmakta ve aynı zamanda yabancı sermayenin de ülkeye girişi söz konusu olmaktadır.

Özelleştirmenin makro etkilerinden biri olan istihdam, işsizlik ile yakından ilgilidir ve özelleştirmenin hedeflerinden biri zaten, mevcut kurum ve kuruluşlardaki fazla istihdamdan kaynaklı işçi sayısını azaltarak üretime yeni bir ivme kazandırmaktır. Böylelikle kurumlardaki hantallık ortadan kalkacak, daha verimli ve üretken bir sistem ortaya çıkacak ve piyasa ile bütünleşme sağlanabilecektir.

Özelleştirme ile birlikte ekonomiye canlılık kazandırılarak durgunluk ve verimsizlik azaltılmıştır. Topluma daha iyi ürün ve hizmet sunularak tasarruf araçları ile borç para veren ve yatırım gelirine ortak olan halk, sermayenin tabana yayılması imkânına sahip olmuştur. Tüketicilerin tercihlerini ön planda tutan özel kesim de kâra geçerek daha hızlı büyümüş ve gelişmiştir. Böylece ekonomiye itici bir güç kazandırılarak verimlilik ve etkinlik sağlanmıştır.

Özelleştirmenin iktisadi etkinlik ve verimlilik üzerine ciddi oranda etkileri gözlemlenmiştir. Ülkemizde sanayi, hizmet ve finans sektörlerinde özelleştirme sonrasında etkinlik ve verimliliğin arttığını söylemek mümkündür. Özelleştirme ekonomiye ve piyasaya canlılık katmış ve bir ivme kazandırarak kaynakların daha etkin kullanılmasına imkân vermiştir.

KİT'lerin ülkemiz ekonomisi üzerinde ortaya çıkardığı enflasyondan işsizliğe kadar birçok sorunu ortadan kaldırmak için mevcut piyasa koşulları içinde daha çok üretim yapılmalı ve devlet müdahalesi en aza indirilmelidir ki bu da büyük oranda özelleştirme programlar ile sağlanmıştır. Anonim şirketlere dönüştürülen KİT'ler daha verimli çalışmaya başlamış ve ekonomik gelişmeye daha fazla katkı sağlamıştır.

Özelleştirme ile birlikte sermaye tabana yayılmış ve iktisadi gelişime katkı sağlamayan kıymetli maden ve gayrimenkule yapılan gelir getirisi olmayan yatırımların, ekonomiye kazandırılması sağlanmıştır. Devletin sınırlı sayıdaki kaynakları, KİT borçları yerine, halkın öncelikli ihtiyaçlarına yönelik alt yapı yatırımlarına tahsis edilmiştir.

Özelleştirme sonrasında verilen rasyonel iktisadi kararların çoğu piyasadaki serbest rekabet ortamı içinde verilerek ekonomik canlılık artırılıp verimsizlik ve durgunluk azaltılarak tüketicilere daha kaliteli ürün ve hizmet sunulmuştur. Özelleştirme kapsamına alınan kuruluşlar piyasa taleplerine uygun olarak hareket edeceği için tüketici tercihleri optimal düzeyde karşılanmıştır. Özelleştirme sonucunda KİT'leri kendilerine rakip olarak görmeyen kuruluşlar daha kaliteli ve ucuz üretim ile hizmet vermişlerdir.

Banka mevduatı ve taahhüt gibi tasarruf araçlarını elinde bulunduran halk mülkiyete ortak olma imkanına ulaşmıştır. KİT'lerin pay senedi satışı ile halka açılması sonucu sağlanan gelir, yeni yatırımlara ve hizmetlere harcanarak hayat standartlarının gelişmesine etki edilmiştir. Aynı zamanda ülkeye çağdaş teknoloji transferi hızlanmış, dış rekabet gücü ve buna paralel olarak ihracat da artmıştır. Halk mülkiyete ortak olduğu için de sermayenin tabana yayılması gerçekleşerek ülke demokrasisi güçlenmiştir.

Özelleştirme uygulaması çeşitli sektörlerdeki işletmelerin kamu bütçesinin sınırlarına bağlı kalmasından kaynaklanan finansman yetersizliğine karşı bir çözüm olarak kullanılmıştır. Devletlerin ekonomik hayata müdahalesi arttıkça artan kamu harcamaları ve hazinenin finansman yükü özelleştirme sayesinde azaltılmış ve bunun yanında özelleştirmeden sağlanan gelirler ile kamu borçlarının ödenmesi için gerekli finansman desteği sağlanmıştır. Dolayısıyla devletin asli görevlerini yerine getirmesini sağlamak için elde edilen bu gelirlerin kullanılmasıyla borçlanma ihtiyacı azalmış ve vergi artırımı gibi politikalara ihtiyaç kalmamıştır.

Yine özelleştirme sayesinde; vergi yapısına zarar veren, vergi gelirlerinde kayba neden olan, kamusal hizmetlerden faydalanmasına rağmen vergisini ödemeyenlerin

ortam hazırladığı “bedavacılık sorunu” da özel kesimin kamudan devraldığı işletmeleri bu soruna yer vermeden denetleyerek hizmetleri etkin bir şekilde fiyatlamasıyla ortadan kalkmıştır.

Özelleştirme alanındaki büyük çabalara karşılık, devletin ekonomiden tümüyle çekildiğini ya da müdahale etmekten vazgeçtiğini söylemek doğru değildir. Devlet, bir yandan özelleştirme faaliyetlerini gerçekleştirmeye çalışırken diğer yandan kamu bünyesindeki şirketlerin modernleşmesini ve mal ve hizmet üretimlerini yönlendirerek uluslararası piyasada rekabet edebilecek bir yapıya ulaşmasını sağlamaktadır.

Literatür ve özelleştirme bilançosu değerlendirildiğinde, özelleştirmeden elde edilen gelirlerin büyük çoğunluğunun uygulamalar için gerekli kaynak kullanımına gittiği görülmektedir. Özelleştirme faaliyetlerinden elde edilen gelirler bütçe açıklarının azaltılmasında küçük bir araç olarak değerlendirilmiştir. Nitekim özelleştirme gelirleri az da olsa bütçeyi rahatlatmaktadır. 2003’ten beri özelleştirme faaliyetlerinden sağlanan gelirler ile bütçe açıkları kısmen de olsa giderilmiştir. Özelleştirmeye dahil edilen kamu kuruluşlarının detaylı bilançolarına bakıldığında, bu kuruluşların vergi ve benzeri yükümlülüklerinin olduğu görülmekte ve özelleştirmenin kamu finansmanı açısından az da olsa bir rahatlama sağlayacağı anlaşılmaktadır.

Bu çalışmada özelleştirilen kuruluşlardan Denizbank, Anadolubank, Sümerbank, POAŞ, PETKİM, THY, Türk Telekom ve KARDEMİR’i ele alarak özelleştirme öncesi ve sonrası durumlarını incelenmiştir. Ulaşılan neticelere göre bu sekiz kuruluştan ikisinin özelleştirme sonrası durumlarının özelleştirme öncesine göre daha kötü olduğu görülmektedir. Diğer altı kuruluşun ise özelleştirme ile birlikte daha iyi sonuçlar verdiğini ve sermaye durumlarında, üretimlerinde, kapasitelerinde, satışlarında, karlarında ve gelirlerinde ciddi artışlar ve iyileşmeler olduğu sonucu ortaya çıkmaktadır. Gerçekleştirilen özelleştirmelerle birlikte daha verimli hale gelen kuruluşlar, kaynak kullanımında da etkinliği sağlamışlardır.

Sonuç olarak denilebilir ki, özelleştirilen kuruluşların gelirleri artmış ve gelişim odaklı sonuçlar ortaya çıkmıştır ancak birçok açıdan ne kadar faydalı olmuş olsa da kamu finansmanı olarak değerlendirdiğimizde bu açıdan özelleştirme uygulamalarının büyük bir etkiye sahip olmadığı görülmektedir.

KAYNAKÇA

- Acar, M. ve Özgür, H. (2003). *Kamu tercihi teorisi içinde çağdaş kamu yönetimi*. Nobel Yayıncılık.
- Acar, Y. (1987). *Ülkemizde KİT'ler ve özelleştirme*. Uludağ Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi, Cilt: 8, Sayı: 1.2, Kasım.
- Açba, S. (2000). *Devlet borçlanması*. Adım Yayıncılık.
- Afşar, H. (1998). "Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Düzenlemeleri", Hazine Dergisi, S.9, s.1-11, Ocak.
- Afşar, M. (1999). Türkiye’de Kamu İktisadi Teşebbüslerinde Özelleştirme ve Verimlilik İlişkisi: Çimento Sektörüne İlişkin Bir Uygulama, Anadolu Üniversitesi Yayınları, No: 1161, Eskişehir, ss.145
- Akcagündüz, E. (2010). *Kamu tercihi teorisi ve Türkiye üzerine olan etkisi*
- Akgüç, Ö. (1979). *Finansal yönetim*. Met/Er Matbaası.
- Akkoyunlu, P. F. (2011). *Kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme*. Beta Yayıncılık
- Aksoy, S. (2006). *Küreselleşme ve Çok Uluslu İşletmeler Çerçevesinde Türkiye’de Özelleştirme*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aktan, C. C. (1987) *Yasal-kurumsal serbestleşme ve özelleştirme*. Seçme Çeviriler. DEÜ: İİBF Yayını.
- Aktan, C. C. (1987). *Kamu iktisadi teşebbüsleri ve özelleştirme*. Arkadaş Matbaacılık Ltd.
- Aktan, C. C. (2000). *Kamu ekonomisi ve kamu maliyesi*. Anadolu Matbaacılık,
- Aktan, C. C. (Tarihsiz)). “KİT Yeniden Yapılanma ve Özelleştirme Stratejisi (Türkiye İçin Bir Model ve Stratejik Planlama Önerisi), TİSK İnceleme Yayınları/12, TİSK Yayın No: 139.
- Albayrak, C. (1994). “Özelleştirme ve Sermayeyi Tabana Yayma Amacı”, Özelleştirme Tartışmaları, Bağlam Yayınları/72, İnceleme- Araştırma/35, Birinci Basım, Eylül, s.77-87.

- Altıkulaç, E. (2006). *Kamı Bankalarının Özelleştirilmesi ve Türkiye’de Performanslarını Özel ve Yabancı Bankalarda Karşılaştırılmasına İlişkin Kantitatif Bir Analiz*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Bankacılık ve Sigortacılık Enstitüsü.
- Altıntaş, M. B. (1988). *Kamu iktisadi teşebbüslerinin özelleştirilmesi ve özelleştirmenin sermaye piyasasına etkileri*. Sermaye Piyasası Kurulu Yayınları.
- Atabay, Ç. (2022). *Türk Hava Yolları’nın Türk Dış Politikasında Marka Diplomasisi Perspektifinden Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Atasoy, V. (1993). *Türkiye’de KİT ve özelleştirme sorunu*. y.y..
- Ayas, S. A. (2005). *Türkiye’de Özelleştirme ve Enerji Sektörü*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Aydoğan, N. (1994). *Özelleştirme ve Özelleştirilmesi Düşünülen Kamu İktisadi Teşebbüslerinden HAVAŞ (Hava Alanları Yer Hizmetleri A.Ş.) Satış Fiyatının Belirlenmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bağdigen, M. ve Abdulhakimoğulları, E. (2005). *Borç servisi ile kamu gelir ve harcamaları arasındaki ilişkinin ampirik bir analizi: Türkiye örneği*. Ankara Üniversitesi SBF Dergisi, 60(2), 29-48.
- Bakkal, Süleyman. (2007). *1980 Sonrası İç Borçlanmanın Türkiye Ekonomisine Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bayraktar, C. (2006). *Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme ve Yabancı Sermaye Hareketleri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bedir, S. ve Karabulut, K. (2011). *İç borçların gelir dağılımı üzerine etkileri*. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt: 25(1), 13-27.
- Berberoğlu, İ. (1987). “Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi ve İngiltere Uygulaması”, Maliye Yazıları, S.6, Nisan-Mayıs 1987.
- Bilgin, M. H. (2004). “Türkiye’ye Yönelik Doğrudan Yabancı Sermaye Yatırımlarının İstihdama Etkisi”. Öneri. Marmara Üniversitesi S.B.E. Yayını. Sayı: 22. Haziran. s.257.

- Bilginoğlu, M. A. ve AYSU, A. (2008). Dış Borçların Ekonomik Büyüme Üzerindeki Etkisi: Türkiye Örneği. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 31. (Temmuz-Aralık/2008). 1-23.
- Bir İnceleme”. Ekonomi Bilimleri Dergisi, 2 (2).
- Bulut, C. (2001). *Türkiye Ekonomisinde Artan Kamu Açıklarının Enflasyon, Faiz Oranı Ve Döviz Kuru Üzerindeki Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Bulutoğlu, K. (2008). *Kamu ekonomisine giriş*, (7. Baskı). Maliye ve Hukuk Yayınları.
- Bülbül, D. (2003). Devlet Borçlanmasının Ekonomik Etkileri. Ekonomik Yaklaşım Dergisi. Cilt: 14(49), 121-140.
- Brand Finance, (Haziran, 2021), Türkiye’nin En Değerli ve Güçlü Markaları Raporu, Brandirectory: Türkiye. <https://brandirectory.com/rankings/turkey>
- Cevizoğlu, H. (1989). *Özelleştirme*. İlgi Yayıncılık.
- Cevizoğlu, H. (1989), Türkiye’nin Gündemindeki Özelleştirme. İstanbul: İlgi Yayınları.
- Çağlar İ. “Özelleştirme Sürecinde Çorum Çimento İşletmesi Örneği ve Özelleştirmenin İşgücü Verimliliğine Etkisi”. Yönetim-İstanbul Üniversitesi İşletme Fakültesi İşletme İktisadi Enstitüsü Dergisi, Yıl: 8, Sayı: 26, 1997 Ocak, s. 36
- Çakal, R. (1996). *Doğal Tekellerde Özelleştirme ve Regülasyon*. DPT Uzmanlık Tezleri. DPT Yay. (Yayın No: 2455).
- Çakıcı, C. (2002). *Özelleştirme*. Ansiklopedik Muhasebe Terimleri Sözlüğü. Beta Yayınları.
- Çarıkçı, E. (1996). *Türkiye’de iç ve dış ekonomik gelişmeler*. (1. Baskı) Adım Yayıncılık
- Çataloluk, C. (2009). Kamu Borçlanması, Gerçekleşme Biçimi ve Makro Ekonomik Etkileri (Teorik Bir Yaklaşım, Türkiye Örneği). Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:12(21), 240-258.
- Çetinkaya, Ö. (2001). *Türkiye’de devlet işletmeciliği ve özelleştirme*. Ekin Kitapevi Yayınları.
- Çınarlı, S. ve Hızal. S. A. (2014). *Özelleştirme uygulamaları ve sağlık hizmetlerinin özelleştirilmesi*. Leges Yayınları

- Çiçek, H., Gözegir, S. ve Çevik, E. (2010). Bir Maliye Politikası Aracı Olarak Borçlanma ve Ekonomik Büyüme İlişkisi. Celal Bayar Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Dergisi. Cilt:11(1), 141-156.
- Çolak, Ö. F. ve Atan, M. (20-22 Eylül 2001). *Bütçe Açıklarının Finanse Etmeye Yönelik Politikaların Etkileri*. VI. Ulusal Ekonometri ve İstatistik Sempozyumunda Sunuldu, Adana.
- Dağalp, N. (1989). *KİT'lerin Gelişimi ve Türkiye Ekonomisindeki Yeri*. İnceleme ve Araştırmalar. HDTM Kamu Finansmanı Genel Müd..
- Danacı, C. (1996). *Türkiye'de Özelleştirme Faaliyetleri, Bir Örnek Olay Sümerbank ve Dünya Uygulamaları*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Değirmenci, K., (2000), *Özelleştirme ve sosyal devlet*. Türk-İş Araştırma Merkezi. Türk-İş Eğitim Yayınları
- Demir, Y. (2010). *Bütçe Açıklarının Finansmanında Son Dönem Teorik Gelişmeler ve Türkiye Uygulamasının Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Demircan, E. S. (2003). Vergilendirmenin Ekonomik Büyüme ve Kalkınmaya Etkisi. Erciyes Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi. Sayı: 21, (Temmuz-Aralık), 97-116.
- Dereli, T. (1993). Özelleştirmenin Endüstri İlişkilerine Etkisi. Basisen Dergisi. S.51, (Ekim), 24-26.
- Dilek, A. (2006). *Türkiye'de Özelleştirme ve Özelleştirme Çalışmaları Sonucu Nazilli Sümerbank İşletmesinin Durumu ile Karlılık ve Verimlilik Analizi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Adnan Menderes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğanalp, N. (2005). *Kamu Borçlanma Teorisi ve Borçlanmanın Reel Kesim Üzerindeki Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Erciyes Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Doğan, E. (2007). *Türkiye'de Liman Özelleştirmeleri ve Tekirdağ Limanı'nın Özelleştirme Sürecinin İncelenmesi*. [Yayımlanmamış Tezsiz Yüksek Lisans Projesi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Durmuş, D. (2022). *Dijital Çağda Marka Konumlandırma: Türk Telekom Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ondokuz Mayıs Üniversitesi Lisansüstü Eğitim Enstitüsü.
- Dursun, M. E., O'Connell, J. F., Lei, Z., Warnock-Smith, D. (2014), "The transformation of a Legacy Carrier – A Case Study of Turkish Airlines", *Journal of Air Transport Management*, 40: 106- 118. <https://doi.org/10.1016/j.jairtraman.2014.06.003>
- Dünya Gazetesi, Demir- Çelik İlavesi, 2001.
- Ege. Y. (2000). Dünyadaki Uygulamalar Işığında Rekabet Politikası ve Özelleştirme. *Hazine Dergisi*, S.13, s.67-75.
- Eğilmez, M. (2011). *Hazine*. (9.Baskı). Remzi Kitabevi.
- Ejder, H. L. (2002). Kamu Açıkları ile Enflasyon Arasındaki İlişkinin Analizi ve Değerlendirilmesi. *Gazi Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Dergisi*. Sayı:3, 189-208.
- Eker, A. (1995). *Türkiye ekonomisi gerçeği gümrük birliği ve özelleştirme*. Doğu Matbaacılık.
- Eker, A. ve Meriç, M. (2005). *Devlet borçları (kamu kredisi)*. (4.Baskı). y.y.
- Erdoğan, B. (2019), "Havayolu İttifakları ve Havayollarına Etkileri: Türk Hava Yolları Örneği", *The Journal of Social Sciences*, 33/33: 375-395. doi: 10.16990/SOBIDER.4782
- Erol, A. (2004). Borçlanmanın Ekonomik Etkileri. *Ekonomik Yorumlar Dergisi*. Yıl:41, Sayı:479, 65-86.
- Erol, A. (1992). *Ekonomik etkileri açısından Türkiye 'de devlet borçları (1981-1990)*. Maliye ve Gümrük Bakanlığı Araştırma, Planlama ve Koordinasyon Kurulu Başkanlığı Yayını.
- Esenyel, A. (2006). *Türkiye 'de Özelleştirme Uygulamaları, Çimento Sektörü Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Fakiroğlu, S. (2006). *Liberal Sistemin Özelleştirme Argümanı (Sebepler ve Sonuçları Bağlamında Eleştirel Bir Yaklaşım)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kafkas Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Falay, N. (1990). *Özelleştirme yöntemleri, dünya 'da ve Türkiye 'de özelleştirme*. ODTÜ-Kamu Yönetimi Yayını.

- Ganmet, D. (2006). *Geçiş Ekonomilerinde Özelleştirme Uygulamaları ve Değerlendirilmesi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Genel Rapor 2000-Kamu İktisadi Teşebbüsleri Sosyal Güvenlik Kuruluşları Fonlar Diğer Kuruluşlar İştirakler”, ISBN:975-19-3237-8 ISSN:1303-1147, T.C. Başbakanlık Yüksek Denetleme Kurulu, Ankara, 2002, (http://www.ydk.gov.tr/Genel_Rapor_2000/IG.htm), 20 Kasım 2006.
- Gül, H. F. (2004). *Özelleştirme ve Sosyal Destek Programları*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güser, A. (2006). *Bir Özelleştirme Örneğinin İstatistiksel İncelenmesi KARDEMİR A.Ş.*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gökbayrak, Ş. (2003). *Belediyeler, Özelleştirme ve Çalışma İlişkileri*. Mülkiyeliler Birliği Vakfı Yay. (Tezler Dizisi).
- Güler, C. (2006). *Özelleştirmenin Ekonomik Boyutu, Karşılaşılan Sorunlar ve Çözüm Önerileri: Sedaş Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Gümüş, S. (2008). *Türkiye’de Bütçe Açıkları ve Finansman Yöntemlerinin Makro Ekonomik Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Günaydın, İ. (2004). Bütçe Açıkları Enflasyonist midir? Türkiye Üzerine Bir İnceleme. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Dergisi. Cilt:6 (1), 158-181.
- Gürbüzer, S. (1997). Enflasyonun Vergi Gelirlerinin Reel Değeri Üzerindeki Etkisi (Tanzi Etkisi). Hazine Dergisi. (Temmuz). Sayı: 7, 1-30.
- Gürol, M. A. (1987). *Bir Özelleştirme Yöntemi Olarak Çalışanların Sermayeye Ortaklığı ve Türkiye Açısından Uygulanabilirliği*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Güven, İ. (2013). *Kamu Açıklarının Finansmanında Finansal Nitelik Sorunu*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Balıkesir: Balıkesir Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Herekman, A. (1988). *Kamu maliyesi: devlet faaliyetleri ve finansmanı teknikleri*. (1. Baskı) Sevinç Matbaası.

- İncakara, A. (1998). KİT'ler ve Özelleştirme. İktisat Fakültesi Mecmuası. Cilt: 47, Sayı: 1-4, İstanbul.
- İnce, M. (1996). *Devlet borçlanması*. Seçkin Kitabevi.
- Kalaycıoğlu, O. (2006). *Kardemir'de Ray Üretiminde İyileştirmeler*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Fen Bilimleri Enstitüsü.
- Karagöz, K. (2007). Türkiye'de Dış Borçlanmanın Nedenleri: Ekonometrik Bir Değerlendirme. Sayıştay Dergisi, Sayı: 66-67, 99-110.
- Karataş, C., Öniş, Z. (1994). Dünya'da Özelleştirme ve Türkiye, Araştırma Raporu. Türkiye Sosyal Ekonomik Siyasal Araştırmalar Vakfı. Temmuz, s.9.
- Kardeş, R. Güzel, H. (1995). Türkiye'de ve Dünya'da Yaşanan Özelleştirme. İstanbul: Vakıfbank Araştırma Dizisi. No:2. s.45
- Karluk, R. (1994). Türkiye'de KİT ve Özelleştirme, İstanbul: Esbank Yayınları. No: 2340. s.136
- Kepenek, Y. (1990). *100 soruda gelişimi, sorunları ve özelleştirmeleriyle Türkiye'de kamu iktisadi teşebbüsleri*. Gerçek Yayınevi.
- Kilci, M., (1995b), Özelleştirme Gerçeği, İşletme ve Finans Dergisi, Ocak. S.106, s.52-58.
- Kocaağa, K. (1986). *Finansal kiralama (leasing)*. İktisat Bankası Yayınları.
- Kozlu, C. (2007). Bulutların üstüne tırmanırken: THY, bir dönüşüm öyküsü (3. basım). İstanbul: Remzi Kitabevi.
- Kül, Y. (1994). *Özelleştirme üzerine*. Ankara.
- Leylek, H. (2021). *Kamu Harcamaları Finansman Tercihinde Mali Yanılsama*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Merken, A. (2008). *Özelleştirme Kapsamındaki KİT'lerin Finansal Analizi, Özelleştirme Sonrası Ekonomiye Uzun Vadeli Etkisi: Örnek Bir Çalışma (Erdemir)*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Nemli, A. (1996). *Kamu maliyesine giriş*. (4. Baskı). Filiz Kitabevi.
- Oskay, C. (2004). *Kamu Finansman Aracı Olarak İç Borçlar ve Türkiye Ekonomisi Üzerine Etkileri*. [Yayımlanmamış Doktora Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

- Önder, İ., Kirmanoğlu H. ve Kartallı, Y. (1995). Kamu açıkları ve kamu borçları: teori ve Türkiye üzerine bazı gözlemler. Türkiye Harb-İş Sendikası Yayını.
- Öner, E. (1993). KİT'ler Özelleştirilmeli Mi?. Atatürk Üniversitesi İktisadi ve İdari Bilimler Fakültesi Z. F. Fındıkoğlu Araştırma Merkezi Yayını. No:77. Erzurum.
- Övgün, B. (2005) Geçmişten Günümüze Kamu İktisadi Teşebbüsleri. Genel-İş Emek Araştırma Dergisi. No.1. s.66.
- Öz Gıda- İş Sendikası, (1992), “Özelleştirme Mi? Tekelleştirme Mi?”. Öz Gıda İş Sendikası Eğitim Yayınları. Sendikal ve Toplumsal Sorunlar Dizisi-2. Ankara. Eylül.
- Özbek, T. (2006). *Türkiye’de ve Dünya’da Özelleştirme Uygulamalarının Karşılaştırmalı Bir Analizi*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Anadolu Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özdemir, P. (2009). *İç Borç Yönetimi ve Türkiye*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Çukurova Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, (2020), Faaliyet Raporu. <https://ms.hmb.gov.tr/uploads/sites/6/2021/03/2020-Faaliyet-Raporu-04.03.2021-14.29.pdf>
- Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, (2006), Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>, (11 Haziran 2006).
- Özçelik – İş Sendikası Aylık Yayın Organı (2001), “Karabük’te Değişim Rüzgarı”, Yıl. 1, S: 4, Eylül 2001.
- Özkan, Ö. (2008). *Türkiye Ekonomisinde Kamu Kesimi Finansmanında İç Borçlanma Yöntemi: 1980-2007*. [Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Özker, A. N. (2012). *Kamu açıkları yapısal dinamikler ve süreçte çözümlemeler*. (1.Baskı). Dora Yayınları.
- Özmen, S. (1987). *Türkiye’de ve dünyada KİT’lerin özelleştirilmesi*. MET/ER Matbaası.
- Öztürk, N. (2004). “Özelleştirme Ders Notları”, www.ydk.gov.tr, 2004.

- Pataki, İ., vd., (1995). *Doğu Avrupa'da özelleştirme, alternatifler, çıkarlar, yasalar*. Çev: Tarık Demirkan. Yapı Kredi Yayınları.
- Saka, Y. (2006). *Özeleştirme ve Çalışanlar: Tüpraş Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Sakarya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sariaslan, H. (1998). *KİT'ler ve özelleştirme-Türkiye'nin sektörel analizi*. TEK Yayınları.
- Sarıkamış, C. (2005). Türkiye'de Özelleştirme Çalışmaları. Muhasebe ve Finansman Dergisi. Sayı: 28, Ekim.
- Sekizinci Beş Yıllık Kalkınma Planı-Bölgesel Gelişme Özel İhtisas Komisyonu Raporu. (2000). Ankara: Devlet Planlama Teşkilatı. Nisan.
- Sergin, E. (2006). *Doğrudan Yabancı Sermaye ve Özelleştirme İlişkisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Dokuz Eylül Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Seviğ, V. (1994). "Yap-İşlet-Devret Modeli Yasası", Dünya Gazetesi, 17 Haziran. s.4.
- Shutt, H. (2004). *Kapitalizmle derdim var*. Kitap Yayınevi.
- Silane F. L., Shleifer, A. ve Robert W. (1995). Vishny, Privatization In The United States, NBER Woking Paper Series, No: 5113, National Bureau of Economic Research.
- Son Dünya. (1997). "Kardemir'in Rekorlar Yılı", 09.01.1997.
- Sönmez, S. (1999). *Kamu ekonomisi teorisi*. Teori Yayınları.
- Sönmez, S. (2000). İstikrar Programı Bağlamında Yeni Bütçenin Finansmanı ve Sorunu. İktisat Dergisi.
- Sözer, M. T. (2001). *Türkiye'de Kamu Kesimi Açıkları ve Finansman Politikaları*. [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi]. Gazi Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Sugözü, İ. H. ve YİYİT, M. (2010). Borçlanmanın Enflasyona Etkisi Üzerine Teorik Yaklaşımların Temel Özellikleri. Maliye Dergisi. Ocak-Haziran, Sayı: 153 158, 365-373.
- Susam, N. (2015). *Kamu maliyesi temel kavramlar ve esaslar*. Beta Yayınevi.
- Süzük, M. A. (2019). *Sermaye Birikiminin Sürekliliği ve Türkiye'de Özelleştirme: Petrol Ofisi A.Ş. (POAŞ) Örneği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Şafak, A. (1996). *Özelleştirme*. Ansiklopedik Hukuk Sözlüğü. Yayıncılık Matbaası.

- Şen, H. (2003). Olivera-Tanzi Etkisi: Türkiye Üzerine Ampirik Bir Çalışma. *Maliye Dergisi*. Sayı: 143, 1-28.
- Şen, H. ve Sağbaş, İ. (2004). *Bütçe açıkları teori ve Türkiye uygulaması*. (1.Baskı). Seçkin Yayıncılık.
- Tanatmış, Z. (1986). *Kamu İktisadi Teşebbüslerinin Özelleştirilmesi, Uygulamada Mali Danışmanın Önemi-Hisse senedi Değerlenmesi*. [Yayımlanmamış Uzmanlık Tezi]. Devlet Yatırım Bankası.
- Taşçı, A. D. (2014). From State Administration of Airline Management To Turkish Airlines': The Representation Of National Identity İn Turkish Airlines Advertisements. *Tez*
- Tasarrufların Teşviki ve Kamu Yatırımlarının Hızlandırılmasına Dair Kanun''13.9.1984 Tarih ve 18514 Sayılı Resmi Gazete. Ankara: Başbakanlık Devlet Matbaası.
- Tecer, M. (1987). Özelleştirme Programının Teknik Yönleri İngiltere Örneği. *Banka ve Ekonomik Yayınlar Dergisi*, Ocak.
- THY, (2016, 8 Ocak), "THY'nin "Discover the Potential-Turkey" uçağı tanıtıldı" TRT Haber. <https://www.trthaber.com/haber/ekonomi/thynin-discover-the-potential-turkey-ucagi-tanitildi-228178.html> (Erişim Tarihi: 20 Aralık, 2021)
- THY, (2018), *Ozet-bilg-31-12-2018-tr.pdf*.
- <https://investor.turkishairlines.com/documents/ThyInvestorRelations/download/ozet-bilg-31-12-2018-tr.pdf> THY, (2020), *Ozet_bilgi_2020.pdf*.
- THY. https://investor.turkishairlines.com/documents/ozet_bilgi_2020.pdf
- Tümer, E. Ö. (2004). *Türkiye'de Özelleştirmenin Ücret ve İstihdam Üzerindeki Etkisi*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Türkiye Odalar Ve Borsalar Birliği. (1993). *Özelleştirme*. TOBB İhtisas Komisyonu.
- Türk-İş Araştırma Merkezi. (1999). *KİT'ler ve özelleştirme: iddialar ve gerçekler*, Ankara.
- Türk-İş Araştırma Merkezi, (1998), *KİT'ler ve özelleştirme: İddialar ve Gerçekler*, Ankara.
- Türk Telekom, TT Hakkında,
- <http://www.turktelekom.com.tr/tt/portal/TTHakkinda/KurumsalTanitim/Hakkinda>, (08 Mayıs 2007).

- Türk, Y. Z. (2014). *Türkiye’de Özelleştirme Uygulamalarının Analizi*. [Uzmanlık Tezi]. *Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü*
- Üzümcü, Z. (2007) *Özelleştirme Politikası ve Türkiye Uygulamalarındaki Etkinliği*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Vakıfbank. (1995). *Türkiye’de ve dünyada yaşanan özelleştirme 2*. Vakıfbank Yayınları.
- Varolsun, D. S. (2006). *Türkiye’de Kamu Açıkları ve Finansmanı*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Marmara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaslıkaya, R. (2004). *Katı Atık Hizmetlerinde Özelleştirme*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yaşa, M. (1971). *Devlet borçları*. Sermet Matbaası.
- Yaşar, M. F. (1998). Değişik Yapılardaki Ülkelerde Özelleştirme ve Macaristan, İngiltere, Türkiye Örneği. İktisat Fakültesi Mecmuası. Cilt: 49. Yıl: 60 Özel Sayı. İstanbul.
- Yaşar, S. (2005). *Özelleştirme*. Creative Yayıncılık.
- Yavilioğlu, C. (2010). *Özelleştirme: Sonuç ve değerlendirme*. (Editörler: Cengiz Yavilioğlu, Güven Delice, Onur Özsoy) Dünya’da ve Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları: Teorik ve Tarihsel Bir Perspektif, Ankara: T.C Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı.
- Yazıcı, K. (1997). *Özelleştirmede Değerleme Yöntemleri ve Değerleme Kriterleri*. [Uzmanlık Tezi]. T.C. Başbakanlık Yüksek Planlama Teşkilatı Müsteşarlığı. Yıllık Programlar ve Konjonktür Değerlendirme Genel Müdürlüğü. Finansman Dairesi Başkanlığı.
- Yıldırım, U. (2005). *Bütçe Açıklarının Finansmanı ve Makro Ekonomik Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Kırıkkale Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, Banu. (2010). *Türkiye Ekonomisinde 2000’li Yıllarda Bütçe Açıkları, Finansman Yöntemleri ve Makro Ekonomik Etkileri*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. Trakya Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.
- Yılmaz, B. (2016). *Kurum Kültürünün Oluşumunda Kurumsal İletişimin Rolü: Özelleştirme Öncesi ve Sonrasında Petkim Örneği*. [Doktora Tezi]. Akdeniz Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü.

Yücel, Ş. D. (2021). *Türkish Airlines' in-Flight Magazine Skylife as a Tool of Soft Power in Turkish Foreign Policy*. [Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi]. İstanbul Bilgi Üniversitesi.

Yüksel, E. (2000). *Basın ve siyaset gündeminde özelleştirme*. Anadolu Üniversitesi Yayınları.

İnternet Kaynakları

“Kriz ve Özelleştirme Politikaları”, Özgürlük Broşür Dizisi, (Çevrimiçi) http://www.ozgurluk-dergisi.org/brosur/b6_07.html, (10.02.200)

“Yunanistan’da Özelleştirme Faaliyetleri”, Sektör Raporları-Özelleştirme Raporu, T.C. Başbakanlık Dış Ticaret Müsteşarlığı, T.C. Atina Büyükelçiliği Ticaret Müşavirliği, (Çevrimiçi) <http://www.counsellors.gov.tr/upload/GR/%C3%96zelle%C5%9Firme%20Raporu.doc>, (20.03.2006)

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı (www.oib.gov.tr/program/uygulamalar/2010)

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Tüpraş, http://www.oib.gov.tr/portfoy/tupras/tupras_index.htm, (19 Mart 2008)

“Türkiye’de Özelleştirme”, T.C. Başbakanlık Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, (Çevrimiçi), http://www.oib.gov.tr/program/turkiyede_ozellestirme.htm, (29.10.2005)

TÜREL, O. (2007). Özelleştirme Üzerine Notlar.

http://www.bagimsizsosyalbilimciler.org/Yazilar_BSB/IktisatToplum11Agu-Turel.doc (30.06.2007)

Özelleştirme İdaresi Başkanlığı, Türkiye’de Özelleştirme Uygulamaları Bülteni, <http://www.oib.gov.tr/yayinlar/yayinlar.htm>, (11 Haziran 2006).

Eğilmez, Mahfi. (2012). Kamu Borçlanması Dersi. Web: <http://www.mahfiegilmez.com/2012/11/kamu-borclanmas-dersi.html> adresinden 09 Kasım 2012 tarihinde alınmıştır.

“Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 2001, 2002, 2003 Yılları Eylem Ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesine İlişkin Rapor “, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, (Çevrimiçi), http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm, 08 Ocak 2006

“Özelleştirme İdaresi Başkanlığının 2001, 2002, 2003 Yılları Eylem Ve İşlemlerinin Araştırılıp Denetlenmesine İlişkin Rapor”, T.C. Cumhurbaşkanlığı Devlet Denetleme Kurulu, (Çevrimiçi), http://www.cankaya.gov.tr/tr_html/DDK/oib.htm, 08 Ocak 2006

T. C. Cumhurbaşkanlığı Strateji ve Bütçe Başkanlığı: Yıllar Bazında Genel Devlet İstatistikleri <https://www.sbb.gov.tr/yillar-bazinda-genel-devlet-istatistikleri/>, (16.06.2022)

<https://www.aa.com.tr/tr/ekonomi/turk-telekom-2021-de-5-8-milyar-tl-net-kar-elde-etti/2503824> (Erişim Tarihi: 04.07.2022)

<https://www.anadolubank.com.tr/hakkimizda/kurumsal-iletisim/basin-bultenleri/2022/anadolubank-25-yasinda>

EKLER

Ek 1: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Özet Gelir Tablosu (Cari Fiyatlarla) / (Toplulaştırılmış Rakamlar)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021*
BRÜT SATIŞLAR	94.573.540	107.265.565	129.154.993	156.716.095	165.154.280	331.445.097
Yurt İçi Satışlar	84.800.346	97.038.598	115.896.646	141.394.096	150.304.550	258.218.509
Yurt Dışı Satışlar	5.538.348	6.849.430	10.442.729	11.663.352	10.893.188	18.728.216
Görevlendirme Bedelleri	3.338.903	2.370.603	2.249.452	2.822.799	2.348.274	52.317.734
Diğer Gelirler	895.943	1.006.933	566.166	835.847	1.608.267	2.180.638
SATIŞ İNDİRİMLERİ	1.509.976	1.497.047	2.114.519	2.436.318	1.615.848	1.956.665
NET SATIŞLAR	93.063.564	105.768.518	127.040.473	154.279.777	163.538.432	329.488.432
SATIŞLARIN MALİYETİ	74.531.897	97.643.724	125.778.452	144.488.044	145.306.159	325.757.445
BRÜT SATIŞ KARI VEYA ZARARI	18.531.668	8.124.793	1.262.021	9.791.733	18.232.273	3.730.987
FAALİYET GİDERLERİ	4.971.157	5.768.169	7.314.813	11.430.104	11.798.913	14.841.409
FAALİYET KARI VEYA ZARARI	13.560.510	2.356.625	-6.052.792	-1.638.372	6.433.360	-11.110.421
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GELİR VE KARLAR	12.333.088	11.259.714	28.424.747	23.806.936	26.241.173	49.324.263
Faiz Gelirleri	1.135.868	1.560.685	1.930.826	2.487.736	2.558.627	2.957.079
Diğer Olağan Gelir ve Karlar	11.197.220	9.699.029	26.493.921	21.319.200	23.682.546	46.367.183
DİĞER FAALİYETLERDEN OLAĞAN GİDER VE ZARARLAR	7.742.231	9.068.791	18.062.673	15.141.687	17.654.352	41.501.713
FİNANSMAN GİDERLERİ	1.005.494	1.548.851	3.909.573	5.320.804	7.606.465	19.407.897
Faiz Giderleri	530.279	819.927	1.822.904	3.362.105	2.421.334	4.367.767
Diğer	475.215	728.923	2.086.669	1.958.699	5.185.131	15.040.129
OLAĞANDIŞI GELİR VE KARLAR	5.563.560	7.620.018	9.255.934	1.848.014	2.278.422	13.784.425
OLAĞANDIŞI GİDER VE ZARARLAR	5.237.292	3.161.598	4.572.095	3.596.776	7.267.926	11.886.566
DÖNEM KARI VEYA ZARARI	17.472.141	7.457.116	5.083.548	-42.688	2.424.212	-20.797.911

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 2: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Bilançosu (Cari Fiyatlar) / (Toplulaştırılmış Rakamlar) (Bin TL) (2016-2021)

	BİLANÇO	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1.	DÖNEN VARLIKLAR	74.379.091	76.880.917	91.004.245	109.254.053	121.334.537	232.095.790
10	HAZIR DEĞERLER	8.737.037	7.262.506	6.479.027	8.096.015	18.570.032	28.267.352
11	MENKUL KIYMETLER	5.034.922	4.495.527	1.282.263	3.491.059	1.517.844	2.230.055
12	TİCARİ ALACAKLAR	22.592.399	24.030.127	36.852.194	35.600.522	35.148.230	73.910.416
13	DİĞER ALACAKLAR	15.833.642	17.192.475	15.796.379	19.197.190	17.238.465	61.841.831
15	STOKLAR	15.823.597	16.739.320	19.294.620	27.930.964	30.565.826	40.961.154
17	YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM	278.653	379.466	303.821	424.291	468.516	327.154
18	GELECEK AYLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	1.675.915	694.679	1.122.418	1.712.894	3.531.546	4.567.489
19	DİĞER DÖNEN VARLIKLAR	4.402.926	6.086.819	9.873.523	12.801.119	14.294.077	19.990.339
2.	DURAN VARLIKLAR	105.608.855	125.976.218	152.615.831	173.670.513	196.521.311	251.972.817
22	TİCARİ ALACAKLAR	220.733	273.099	161.221	201.809	172.423	447.829
23	DİĞER ALACAKLAR	17.724.585	19.816.910	30.103.285	31.873.179	38.527.958	45.216.124
24	MALİ DURAN VARLIKLAR	6.982.444	13.056.171	13.629.119	18.604.704	17.017.883	30.393.162
25	MADDİ DURAN VARLIKLAR	74.587.606	85.062.657	99.289.753	112.018.345	129.337.898	164.875.841
26	MADDİ OLMAYAN DURAN VARLIKLAR	1.726.764	2.461.776	2.926.944	3.424.174	3.729.276	4.594.776
27	ÖZEL TÜKENMEYE TABİ VARLIKLAR	675.027	831.618	618.591	410.067	432.773	413.040
28	GELECEK YILLARA AİT GİDERLER VE GELİR TAHAKKUKLARI	1.491.857	2.152.678	2.887.611	4.061.328	4.799.225	3.274.917
29	DİĞER DURAN VARLIKLAR	2.199.840	2.321.309	2.999.306	3.076.907	2.503.875	2.757.129
	AKTİF TOPLAM	179.987.947	202.857.135	243.620.076	282.924.566	317.855.849	484.068.607
3.	KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	36.533.592	40.296.344	60.126.748	77.090.397	85.474.706	181.322.797
30	MALİ BORÇLAR	6.369.316	6.692.989	11.330.561	20.207.520	20.242.245	33.625.198
32	TİCARİ BORÇLAR	12.761.369	15.855.274	24.901.471	21.823.488	29.427.491	73.299.276
33	DİĞER BORÇLAR	8.619.122	11.342.603	15.149.348	26.582.944	25.594.740	44.649.841
34	ALINAN AVANSLAR	2.507.453	1.553.351	2.310.515	1.694.281	2.989.120	16.010.473
35	YILLARA YAYGIN İNŞAAT VE ONARIM	182.639	248.842	180.847	355.945	384.796	216.315

36	ÖDENECEK VERGİ VE DİĞER YÜKÜMLÜLÜKLER	2.350.890	1.542.945	1.530.555	2.237.512	1.996.408	3.132.791
37	BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	928.271	604.519	737.493	1.043.139	1.180.269	927.180
38	GELECEK AYLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	2.651.654	2.250.588	3.762.560	2.952.992	3.453.269	9.201.617
39	DİĞER KISA VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	162.879	205.232	223.396	192.576	206.368	260.106
4.	UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	23.059.777	24.602.523	34.059.136	42.385.164	54.280.523	107.791.242
40	MALİ BORÇLAR	12.372.269	15.241.469	22.237.168	26.007.126	36.806.397	78.195.927
42	TİCARİ BORÇLAR	939.302	1.066.059	993.008	919.354	823.552	754.208
43	DİĞER BORÇLAR	1.672.756	26.789	3.433.875	6.854.224	7.616.805	18.269.213
44	ALINAN AVANSLAR	121.923	204.925	658.567	1.585.461	1.341.755	189.577
47	BORÇ VE GİDER KARŞILIKLARI	4.223.072	4.654.637	5.060.929	5.204.136	6.088.262	7.754.367
48	GELECEK YILLARA AİT GELİRLER VE GİDER TAHAKKUKLARI	1.130.649	808.838	1.675.589	1.814.862	1.603.752	2.627.949
49	DİĞER UZUN VADELİ YABANCI KAYNAKLAR	2.599.806	2.599.806	0	0	0	0
	YABANCI KAYNAKLAR TOPLAMI	59.593.369	64.898.867	94.185.883	119.475.561	139.755.228	289.114.039
5.	ÖZ KAYNAKLAR	120.394.578	137.958.268	149.434.193	163.449.005	178.100.620	194.954.568
50	ÖDENMİŞ SERMAYE	122.157.384	135.912.922	149.759.413	170.684.799	196.795.225	264.635.129
52	SERMAYE YEDEKLERİ	1.376.599	2.413.030	2.395.981	3.049.760	2.061.916	4.020.108
54	KÂR YEDEKLERİ	20.402.929	27.613.833	30.462.345	42.608.744	43.284.399	33.822.244
57	GEÇMİŞ YILLAR KÂRLARI	12.807.871	18.806.986	22.108.493	17.371.430	16.011.408	7.291.211
58	GEÇMİŞ YILLAR ZARARLARI (-)	50.693.877	52.636.639	57.607.311	68.413.046	80.694.016	91.278.894
59	DÖNEM NET KÂRI	13.553.539	5.059.654	1.526.788	-2.641.165	-146.795	-24.323.712
	PASİF TOPLAM	179.987.947	202.857.135	243.620.076	282.924.566	317.855.849	484.068.607

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 3: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Yarattığı Katma Değer (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2017-2021)

KATMA DEĞER	2017	2018	2019	2020	2021
TOPLAM KATMA DEĞER	26.540.298	27.798.822	27.237.861	33.333.934	29.641.472
Kar/Zarar	7.457.116	5.083.551	-42.688	2.424.212	-20.797.911
Amortismanlar (Cari Yıl)	5.253.185	5.683.921	6.820.307	6.784.659	8.713.461
İstihdam Giderleri	10.154.112	11.686.005	13.844.439	15.012.609	17.411.555
Faiz Giderleri	849.524	1.949.610	3.715.458	2.697.939	4.821.436
Karşılıklar (Karşılık+Kur Farkları)	2.826.360	3.395.735	2.900.346	6.414.514	19.492.931
TOPLAM KATMA DEĞER / GSYİH %	0,85	0,74	0,63	0,66	0,41
Dönem Kar/Zararı	0,24	0,14	0,00	0,05	-0,29
Amortismanlar (Cari Yıl)	0,17	0,15	0,16	0,13	0,12
İstihdam Giderleri	0,32	0,31	0,32	0,30	0,24
Faiz	0,03	0,05	0,09	0,05	0,07
Karşılıklar (Karşılık+Kur Farkları)	0,09	0,09	0,07	0,13	0,27
GSYİH	3.133.704.267	3.758.315.621	4.320.191.227	5.046.883.307	7.209.040.465

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 4: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Toplam İstihdam Maliyetleri (İşverene Yıllık Maliyet-Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2015-2021)

GRUP	STATÜ	2015	2016	2017	2018	2019	2020	2021
Hazine Portföyü	Memur	300.677	327.544	341.594	384.792	477.332	558.997	601.335
	Sözleşmeli	2.642.752	3.002.172	3.365.760	3.975.759	4.821.668	5.458.131	6.038.089
	Kapsam İçi İşçi	4.145.208	4.157.130	4.364.609	5.237.896	6.177.836	6.804.272	8.647.515
	Kapsam Dışı İşçi	441.578	615.553	926.048	593.480	706.507	801.478	968.162
	Geçici işçi	278.934	306.347	323.459	461.963	553.364	627.662	948.212
	GENEL TOPLAM	7.809.149	8.408.746	9.321.470	10.653.889	12.736.707	14.250.540	17.203.312
	KURULUŞ SAYISI	20	20	23	22	22	20	20
Özelleştirme Portföyü	Memur	28.281	28.814	23.934	24.337	24.617	26.126	6.854
	Sözleşmeli	131.199	133.936	114.666	115.330	95.246	94.748	10.555
	Kapsam İçi İşçi	613.756	634.822	570.621	569.313	471.965	541.030	23.770
	Kapsam Dışı İşçi	24.420	19.500	11.262	11.793	12.840	13.812	17.354
	Geçici İşçi	109.537	118.283	121.185	155.647	127.935	137.371	0
	GENEL TOPLAM	907.193	935.355	841.667	876.420	732.603	813.087	58.533
	KURULUŞ SAYISI	6	6	3	3	3	3	2
TOPLAM	MEMUR	328.958	356.358	365.528	409.129	501.949	585.123	608.189
	SÖZLEŞMELİ	2.773.951	3.136.108	3.480.426	4.091.088	4.916.914	5.552.879	6.048.644
	KAPSAM İÇİ İŞÇİ	4.758.964	4.791.952	4.935.230	5.807.210	6.649.801	7.345.302	8.671.285
	KAPSAM DIŞI İŞÇİ	465.998	635.052	937.310	605.273	719.347	815.290	985.516
	GEÇİCİ İŞÇİ	388.471	424.631	444.644	617.610	681.298	765.033	948.212
	GENEL TOPLAM	8.716.342	9.344.101	10.163.138	11.530.309	13.469.310	15.063.627	17.261.845

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 5: KİT'lerin ve Özelleştirme Programındaki Kuruluşların Borçlanma Gereği ve Finansmanı (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2016-2021)

	2016	2017	2018	2019	2020	2021
1-Toplam Finansman İhtiyacı	-16.588.422	-18.691.673	-23.705.546	-31.358.759	-26.939.976	-53.047.958
Sabit Sermaye Yatırımları	-8.738.447	-13.035.912	-19.496.289	-20.375.362	-23.814.666	-39.172.762
Stoklardaki Değişim	-774.218	-564.732	-2.785.328	-8.636.344	-2.446.079	-11.839.025
Sabit Kıymetler Değişimi	-5.328.723	-2.701.972	-424.658	180.660	1.026.156	-220.517
İştirakler Sermaye Artışı	-1.394.322	-2.019.970	-522.696	-1.912.282	-1.523.723	-1.228.488
Fonlara İlişkin Kanuni Ödemeler	-352.711	-369.087	-476.575	-615.431	-181.664	-587.166
2- Dahili Yaratılan Fonlar	14.819.704	8.939.165	6.457.411	1.928.025	9.013.459	-50.626.968
Alıkonan Kazanç	8.632.110	859.620	-2.622.245	-7.792.628	-5.127.016	-79.873.555
Cari Yıl Amortismanı	5.586.828	5.253.185	5.683.921	6.820.307	6.784.659	8.713.461
Karşılıklar	266.367	2.262.456	1.290.704	958.262	1.243.275	4.482.539
Kur Farkları	334.399	563.903	2.105.031	1.942.084	5.172.482	15.010.392
Hazine Dışı Ortaklıklar Sermaye Payı					940.059	1.040.195
3- Bütçe Transferleri	10.272.086	11.816.171	15.331.605	20.118.705	18.521.184	63.496.229
Sermaye	7.752.000	8.289.689	12.690.656	17.234.813	15.915.845	39.280.464
Görevlendirme	2.520.086	3.394.782	2.175.948	1.669.729	2.094.615	23.835.780
Yardım/KHY	0	131.700	465.000	1.203.696	510.724	379.985
Geliştirme ve Destekleme Fonu						
4- Borçlanma Gereği (1+2+3)	8.503.368	2.063.663	-1.916.531	-9.312.028	594.667	-40.178.697
5 -Ertelenen Ödemeler	2.727.052	-691.915	11.448.052	10.481.130	8.550.147	36.546.740
6- Peşin Ödemeler	-9.397.958	-9.330.828	-25.676.318	-9.728.009	-9.774.703	-83.972.412
7- Nakit İhtiyacı (4+5+6)	1.832.462	-7.959.080	-16.144.798	-8.558.908	-629.889	-87.604.369
8- Finansman (-7)	-1.832.462	7.959.080	16.144.798	8.558.908	629.889	87.604.369
Kasa Banka Değişimi	-5.618.089	3.533.716	3.197.953	-2.688.790	-9.299.873	511.753
Menkul Kıymetler, Mevduat	-256.061	3.377	-59.250	-246.775	1.973.215	-718.537
İç Borçlanma	3.462.642	1.981.855	6.168.195	7.806.521	2.351.015	33.270.117
Dış Borçlanma	579.046	2.440.132	6.837.900	3.687.952	5.605.532	54.541.036
Devlet Tahvili						
Borçlanma Gereği/GSYH	0,326%	0,066%	-0,051%	-0,216%	0,012%	-0,557%
Bütçe Transferleri Hariç	-0,068%	-0,314%	-0,463%	-0,681%	-0,355%	-1,438%
GSYH	2.608.525.749	3.110.650.155	3.724.387.936	4.320.191.227	5.046.883.307	7.209.040.465

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 6: KİT'ler, Kamu Sermayeli Bankalar ve Diğer Bazı Kuruluşlardan Elde Edilen Çeşitli Vergi Dışı Gelirler (Cari Fiyatlarla) (Bin TL) (2016-2021)

GELİRLER	2016	2017	2018	2019	2020	2021
a) Temettü Gelirleri (KİT'ler + MKE A.Ş. + Türk Telekom + PTT + Diğer İştirakler)	2.450.127	2.199.413	3.249.078	2.637.460	2.007.283	3.443.258
DHMI	914.520	888.501	1.553.917	1.219.064	0	0
DMO	124.285	254.062	191.145	0	0	153.938
ETİ Maden	733.047	767.382	1.213.956	1.051.933	1.300.000	1.789.888
KEGM	205.188	288.983	290.058	366.449	579.431	1.083.454
TPAO	0	0	0	0	0	0
MKE A.Ş.	21.657	483	0	0	0	18.060
EÜAŞ	0	0	0	0	0	0
TEİAŞ	0	0	0	0	0	0
TETAŞ	0	0	0	0	0	0
PTT	225.000	0	0	0	0	0
Türk Telekom ⁽¹⁾	226.429	0	0	0	127.852	397.919
Diğer İştirakler ⁽²⁾	1	2	2	14	0	0
b) Kamu Sermayeli Bankalar ve TCMB'den Elde Edilen Temettü Gelirleri	9.533.915	6.660.953	12.361.674	78.288.299	44.459.520	35.770.147
Eximbank	0	0	0	0	0	
Halk Bankası ⁽³⁾	0	0	0	0	0	
Merkez Bankası	9.303.014	6.410.953	12.356.543	78.288.299	44.459.520	35.770.147
T. Kalkınma ve Yatırım Bankası	0	0	5.131	0	0	
Ziraat Bankası	230.901	250.000	0	0	0	
c) KİT'lerden Elde Edilen Hasılat Payları ⁽⁴⁾	672.683	868.774	1.321.665	1.414.227	1.024.589	847.718
DHMI	374.239	458.336	649.908	578.371	661.314	552.023
DMO	70.361	96.090	150.306	139.986	0	0
KEGM	78.719	104.919	145.273	180.910	220.022	295.695
TPAO	149.364	209.429	376.178	514.959	143.253	0

d) Diğer Hazine Alacağına Dönüşmüş Kalemlerden Yapılan Tahsilatlar	32.005	44.941	41.431	59.505	21.428	62.912
Eximbank	0	0	0	0	0	0
Halk Bankası ⁽⁵⁾	44	37	30	20	6	41
T. Emlak Bankası ⁽⁶⁾	0	0	0	0	0	0
Tarım Kredi Kooperatifleri ⁽⁷⁾	534	1.818	437	280	569	766
Türk Telekom Hisse Satış Geliri	0	0	0	0	0	0
Ziraat Bankası ⁽⁷⁾	3.339	4.784	2.663	1.917	1.537	2.793
TSKB'lerin DFİF Kaynaklı Borçlarından Yapılan Tahsilatlar	28.087	38.301	38.301	57.288	19.315	59.312
Diğer ⁽⁸⁾	0	0	0	0	0	0
GENEL TOPLAM	12.688.730	9.774.080	16.973.849	82.399.490	47.512.820	40.124.035

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 7: 233 Sayılı KHK Kapsamındaki Kamu İşletmeleri (KİT'ler)

A. İktisadi Devlet Teşekkülleri	Kamu Payı
DMO (Devlet Malzeme Ofisi Genel Müdürlüğü)	100,00%
TTK (Türkiye Taşkömürü Kurumu)	100,00%
TKİ (Türkiye Kömür İşletmeleri Kurumu Genel Müdürlüğü)	100,00%
Eti Maden İşletmeleri Genel Müdürlüğü	100,00%
EÜAŞ (Elektrik Üretim Anonim Şirketi)	100,00%
TEİAŞ (Türkiye Elektrik İletim A.Ş.)	100,00%
TEDAŞ (Türkiye Elektrik Dağıtım A.Ş.)	100,00%
TEMSAN (Türkiye Elektromekanik Sanayi A.Ş.)	100,00%
TPAO (Türkiye Petrolleri Anonim Ortaklığı)	100,00%
BOTAŞ (Boru Hatları ile Petrol Taşıma A.Ş.)	100,00%
TMO (Toprak Mahsulleri Ofisi)	100,00%
TİGEM (Tarım İşletmeleri Genel Müdürlüğü)	100,00%
Türk Sudan Uluslararası Tarım ve Hayvancılık Anonim Şirketi	80,00%
ESK (Et ve Süt Kurumu Genel Müdürlüğü)	100,00%
ÇAYKUR (Çay İşletmeleri Genel Müdürlüğü)	100,00%
TCDD (T.C. Devlet Demiryolları İşletmesi Genel Müdürlüğü)	100,00%
TCDD TAŞIMACILIK (Türkiye Cumhuriyeti Devlet Demiryolları Taşımacılık A.Ş.)	100,00%
TÜRASAŞ (Türkiye Raylı Sistem Araçları Sanayii Anonim Şirketi)	100,00%

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

B. Kamu İktisadi Kuruluşları	Kamu Payı
DHİMİ (Devlet Hava Meydanları İşletmesi Genel Müdürlüğü)	100,00%
KEGM (Kıyı Emniyeti Genel Müdürlüğü)	100,00%

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

Ek 8: 233 Sayılı KHK Kapsamı Dışındaki Kamu İşletmeleri

A. Özelleştirme Kapsam ve Programındaki Kuruluşlar	Kamu Payı
Sümer Holding A.Ş.	100,00%
Doğusan Boru Sanayii ve Ticaret A.Ş.	56,09%
ADÜAŞ (Ankara Doğal Elektrik Üretim ve Ticaret A.Ş.)	100,00%
TDİ (Türkiye Denizcilik İşletmeleri A.Ş.)	100,00%

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

B. Kamu Sermayeli Bankalar	Kamu Payı
T.C. Ziraat Bankası A.Ş.	100,00%
T. Halk Bankası A.Ş.	87,70%
Eximbank (Türkiye İhracat Kredi Bankası A.Ş.)	100,00%
T. Kalkınma ve Yatırım Bankası A.Ş.	99,08%
T. Emlak Katılım Bankası A.Ş.	99,99%
Türkiye Cumhuriyet Merkez Bankası	55,12%
Vakıfbank (Türkiye Vakıflar Bankası T.A.O.)	85,41%
İller Bankası A.Ş.	100,00%

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

C. Diğer İşletmeler	Kamu Payı
TRT (Türkiye Radyo-Televizyon Kurumu)	100,00%
AOÇ (Atatürk Orman Çiftliği Müdürlüğü)	100,00%
TÜRKSAT (TÜRKSAT Uydu Haberleşme Kablo TV ve İşletme A.Ş.)	100,00%
PTT (Posta ve Telgraf Teşkilatı A.Ş.)	100,00%
BİAŞ (Borsa İstanbul Anonim Şirketi)	80,60%
ASFAT A.Ş. (Askeri Fabrika ve Tersane İşletme Anonim Şirketi)	100,00%
USHAŞ (Uluslararası Sağlık Hizmetleri Anonim Şirketi)	100,00%
NÜTED A.Ş. (Nükleer Teknik Destek Anonim Şirketi)	100,00%
Türk Reasürans A.Ş.	100,00%
MKE A.Ş. (Makine ve Kimya Endüstrisi Anonim Şirketi)	100,00%
Türk Telekomünikasyon A.Ş.	86,68%

Kaynak: Hazine ve Maliye Bakanlığı, Kamu Sermayeli Kuruluş ve İşletmeler İstatistikleri

